ภูมิปัญญาชาวบ้าน :กระบวนการเรียนรู้ และแนวคิดในการจัดการศึกษาของผู้ทรงภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี

รายงานการวิจัย

ของ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ มากบุญ

สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี

บประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ 2544

FOLK WISDOM : LEARNING PROCESSES AND CONCEPTS IN EDUCATIONAL MANAGEMENT OF THE LIVING HUMAN TREASURES IN LOPBURI

RESEARCH REPORT

BY

ASST. PROF. SOMSAK MAKBOON

RAJABHAT INSTITUTE THEPSATRI LOPBURI

FUNDED BY OFFICE OF THE NATIONAL CULTURE COMMISSION

MINISTRY OF EDUCATION 2001

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาในจังหวัดลพบุรี และวิเคราะห์ถึงกระบวนการเรียนรู้ทั้งในส่วนที่ได้รับการสั่งสมภูมิปัญญามาและส่วนที่ส่งต่อไปยังผู้อื่น รวมทั้งแนวคิดในการจัดการศึกษาโดยนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปสู่ระบบการศึกษาไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542.

ผู้ทรงภูมิปัญญาในการวิจัย ได้แก่ ชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาในจังหวัดลพบุรี จำนวน 7 คน จากสาขาภูมิปัญญาชาวบ้าน 3 สาขา คือ สาขาเกษตรกรรม สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม สาขาศิลปกรรม ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ซึ่งรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ผู้ทรงภูมิปัญญา การสัมภาษณ์ผู้ที่ใกล้ชิดเช่น บุตรหลาน ศิษย์หรือผู้คุ้นเคยกับผู้ทรงภูมิปัญญา การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เช่น การไปดูการแสดง การไปดูงานอาชีพของผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นต้น การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงาน รวมทั้งเกียรติยศที่ ผู้ทรงภูมิปัญญาได้รับจากองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ผู้วิจัยทำการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลและด้านวิธีการรวบรวมข้อมูลเพื่อความถูกต้องของข้อมูลในการวิจัย ต่อจากนั้นจึงใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาแบบสร้างข้อสรุป โดยการจำแนกชนิดของข้อมูลตามความเหมาะสม ใช้ความรู้และประสบการณ์ของผู้วิจัยช่วยโดยจำแนกข้อมูลชนิดง่ายๆ ก่อน แล้วพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูลอธิบายถึงความสัมพันธ์และสาเหตุของปรากฏการณ์โดยยึดกรอบของการวิจัยเป็นหลัก

ผลการวิจัยพบว่า

1. ลักษณะของผู้ทรงภูมิปัญญาและภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมมามีดังนี้

1.1 เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน คือ การเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและหัตถกรรม ศิลปกรรม ซึ่งเกิดจากการสั่งสมมาจากครอบครัวหรือบรรพบุรุษ กล่าวคือผู้ทรงภูมิปัญญาเกือบทุกคนมีพื้นเพและได้รับการอบรมสั่งสอน หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญานั้นมาตลอดจึงทำให้เกิดการสั่งสมมากขึ้นจนเป็นภูมิปัญญาของบุคคลนั้น

1.2 เป็นภูมิปัญญาที่มีการผสมผสานกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับภูมิปัญญาใหม่หรือภูมิปัญญาสากล ทำให้ภูมิปัญญาได้รับการพัฒนาและมีความเหมาะสมกับยุคสมัย และเป็นประโยชน์กว้างขวางมากขึ้น

1.3 ภูมิปัญญาบางอย่างมีลักษณะจำเพาะตัวนั่นคือ อาจจะเรียนรู้ได้ยาก เช่น การสร้างเครื่องดนตรี เพราะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น พรสวรรค์ ถิ่นที่อยู่ การมีผู้ให้ความรู้และโอกาสในการประกอบอาชีพ เป็นต้น นอกจากนี้ภูมิปัญญาบางอย่างยังมีความสัมพันธ์กับ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย เช่น การทำพิธีไหว้ครูทางดนตรีไทย พิธีบูชาเครพครู (ฤาษี) ของหุ่นกระบอก การจับมือเพื่อต่อเพลงไทยเดิม เป็นต้น

2. กระบวนการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา มีดังนี้

2.1 ผู้ทรงภูมิปัญญาส่วนใหญ่ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาจาก 4 ลักษณะนี้ คือ การสอนด้วยวาจาและสาธิตวิธีการ การลงมือปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม ครูพักลักจำ ซึ่งใน 3 ลักษณะแรกจะปรากฏข้อมูลชัดเจนในประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา ส่วนการเรียนรู้แบบครูพักลักจำนั้นเป็นลักษณะธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวบุคคลและไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันให้ชัดเจนได้ ส่วนวิธีการเรียนรู้จากศาสนาและพิธีกรรมนั้น ในการวิจัยเรื่องนี้จะพบว่ามีในผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรมทุกคน เนื่องจากการเรียนรู้ดังกล่าวมีอิทธิพลต่อด้านจิตใจ และถือว่ามีความจำเป็นต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญา

2.2 กระบวนการถ่ายทอดหรือส่งต่อความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา จากงานวิจัยพบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาเกือบทุกคนได้สั่งสมภูมิปัญญาของตนเองสู่คนรุ่นหลัง ด้วยวิธีการเรียนรู้ที่ตนเองได้รับมา เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นวิธีการที่เคยให้ผลดีต่อตนเองและก็น่าจะเป็นผลดีต่อผู้อื่นด้วย ซึ่งมีข้อมูลเชิงประจักษ์ของผู้ทรงภูมิปัญญาหลายท่านที่บุตรหลานสามารถสืบสานอาชีพของตนเองได้ และบางท่านได้รับเชิญให้ไปสอนหรือเป็นวิทยากรเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญา

3. แนวคิดในการจัดการศึกษาโดยนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าสู่ระบบการศึกษาไทย

จากการวิจัยพบว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ได้จากการศึกษาสามารถนำเข้าไปสู่ระบบการศึกษาไทย ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ทั้งในแง่การจัดมวลประสบการณ์หรือสาระของหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยความร่วมมือจากบุคคลหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ในสังคม

Abstract

This research aimed at studying biographies and works of living human treasures in Lopburi province; analyzing their learning process and their ways of transmitting knowledge and expertise to others; and, proposing ideas in organizing education by integrating folk wisdom into the Thai educational system according to the National Education Act B.E. 2542.

The living human treasures in this study were seven villagers in Lopburi province from three different branches of folk wisdom namely agriculture, home industry and handicrafts, and arts. The researcher employed the qualitative research method and data was collected by using (1) in - depth interviews with major informants who were living human treasures, as well as people close to them such as their offspring, grandsons and granddaughters, or those who were familiar with them; (2) non-participant observation such as viewing the participants' performances, visiting their workplaces; and (3) studying their biographies and works in addition to awards received from various organizations. The triangulation of data and data collection was carried out to validate the obtained data. The analysis of content was performed by means of constructing conclusion by sorting data into simple and appropriate categories subjected to the researcher's knowledge and experience. Then the researcher considered the data by describing the relationships among and causes of certain phenomena within the scope of the study.

The following were the results of the study:

1. The characteristics of living human treasures and folk wisdom accumulated were as follows:

1.1. The folk wisdom concerning ways of earning a living – agriculture, handicrafts and arts originated from the accumulation of knowledge and expertise through families or ancestors. That means almost all living human treasures had background and were trained in their environment involving their respective wisdom throughout their lives and thus acquired their wisdom through the accumulation of knowledge and expertise.

1.2. The existing folk wisdom was a blending between traditional and modern or universal wisdom developing into new wisdom suitable and useful for the new, broader society.

1.3. Certain wisdom such as the art of making musical instruments had its own

unique features making it difficult to learn. This is because it was believed to rely upon several factors such as in - born gifts, living close to individuals with specific knowledge and expertise, and having possibilities of earning a living implementing such wisdom. Moreover, certain wisdom was believed to be associated with holy and supernatural beings. For example, there were ceremonies where they paid homage to Thai classical music teachers and Thai classical puppetry teachers or hermits, and joined hands in order to learn Thai classical songs, etc.

2. The learning process of the living human treasures were as follows:

2.1. Most living human treasures learned their wisdom in four manners: oral transmission of knowledge and demonstration, hands – on experience , exchange of knowledge and group techniques, and observing others at work. As for the first three learning processes, there was clear evidence embedded in the biographies and works of the living human treasures but there was no clear evidence concerning the process of observing others at work. It was only a natural trait of certain individuals. As regards the acquisition of knowledge and expertise through religious ceremonies, this research discovered that all the living human treasures in arts employed this process. This is because such a learning process had much influence on their mind and was believed to be crucial to the acquisition of certain knowledge and expertise.

2.2. As for the process of transmitting wisdom of living human treasures, the study discovered that almost all the living human resources passed on their wisdom to the new generation in the same manner they had learned their knowledge and expertise. This is because they were convinced that they were the processes that had been useful to them, so they should be useful to others as well. There was empirical data supporting this finding. Some of the living human treasures had off spring that continued to earn the same their livelihood as they did. Some were invited to teach specific skills and expertise in various places.

3. As regards the ideas in organizing education by integrating folk wisdom into the educational system, the study discovered that the folk wisdom from the study could be integrated into the educational system according to the National Education Act B.E. 2542. This could be implemented in the aspects of organizing experiences and curriculum contents, learning processes, especially in the fundamental education level. It could be achieved by obtaining cooperation from different departments and organizations within the society.

กิตติกรรมประกาศ

ความสำเร็จของงานวิจัยเรื่องนี้เนื่องมาจากการได้รับความอนุเคราะห์และความร่วมมือของหน่วยงานและบุคคลหลายฝ่าย อาทิ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมชาติ (สวช.) ที่สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการวิจัย ชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญา ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญและบุคคลใกล้ชิดผู้ทรงภูมิปัญญาเช่น บุตรธิดาและศิษย์ รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ทรงภูมิปัญญาในฐานะต่างๆ อีกเป็นจำนวนมากที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเรื่องนี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รับความช่วยเหลือจากผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่ปรึกษางานวิจัย ได้แก่ ดร.กาสัก เต๊ะขันหมาก นักวิชาการ ระดับ 8 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และผู้ช่วยนักวิจัยในการรวบรวมข้อมูลได้แก่ อาจารย์ลักษณ์ แสงอรุณ และอาจารย์ กิติยา สุบรรณจุ้ย อาจารย์ 3 ระดับ 8 โรงเรียนพิบูลวิทยาลัย อ.เมือง จ.ลพบุรี อาจารย์กองแก้ว แสงอรุณ และอาจารย์ศรีพรรณ เพ็ชร์ไทย อาจารย์ 3 ระดับ 8 โรงเรียนโคกกะเทียมวิทยาลัย อ.เมือง จ. ลพบุรี และ อาจารย์อิทธิฤทธิ์ พงษ์ปิยะรัตน์ อาจารย์ 1 ระดับ 4 โรงเรียนบ้านวังเพลิง สปอ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี รวมทั้งอาจารย์ประทุม ศรีรักษา ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ สถาบันราชภัฏเทพสตรี ที่ให้ความกรุณาเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษและ อ.ทัศนา แก้วพลอย สถาบันราชภัฏเทพสตรี ที่ช่วยพิสูจน์อักษรทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์มากขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณหน่วยงานและบุคคลที่กล่าวถึงมาด้วยความจริงใจ และหวังว่างานวิจัยเรื่องนี้คงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาภูมิปัญญาไทย อันเป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทยสืบไป

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ มากบุญ)
อธิการบดีสถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี

กันยายน 2544

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก-ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค-ง
กิตติกรรมประกาศ	จ
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาของปัญหาการวิจัย	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
กรอบความคิดในการวิจัย	5
คำสำคัญที่ใช้ในการวิจัย	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
บทที่ 2 วิธีดำเนินการวิจัย	11
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
ระเบียบวิธีวิจัย	27
แหล่งข้อมูลในการวิจัย	27
การรวบรวมข้อมูล	30
การตรวจสอบข้อมูล	31
การวิเคราะห์ข้อมูล	31
บทที่ 3 ประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา	32
สาขาเกษตรกรรม	32
สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม	63
สาขาศิลปกรรม	68
บทที่ 4 กระบวนการเรียนรู้และแนวคิดในการจัดการศึกษา	99
กระบวนการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา	99
แนวคิดในการจัดการศึกษาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน	119
บทที่ 5 บทสรุป	120
สรุปและอภิปรายผลการวิจัย	123
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	125
บรรณานุกรม	
ประวัติผู้วิจัย	

บทที่ 1
บทนำ

ที่มาของปัญหาวิจัย

การพัฒนาประเทศในช่วงกว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมา เป้าหมายสำคัญอยู่ที่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การสร้างความเป็นรัฐชาติ และความทันสมัย (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538 : 1) ได้ผลักดันให้สังคมไทยต้องปรับโครงสร้างและสถานภาพจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม และก้าวเข้าสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน มีการนำความคิด ความรู้ วัตถุ เทคนิค วิธีการต่างๆ ที่มีรากฐานมาจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีตะวันตก ที่เรียกรวมๆ ว่า "ภูมิปัญญาใหม่" เข้ามามีอิทธิพลท่วมท้นในการจัดการศึกษาและการพัฒนาประเทศ ผลักดันให้คนในสังคมไทยให้หลุดลอยจากกระบวนการทัศน์เดิมที่เป็นโครงสร้างทางสังคมและเป็น "ภูมิปัญญาสั่งสม" ที่ได้รับการทดสอบ มีระยะเวลาในการปรับตัว แล้วปรับเปลี่ยนเป็นวิวัฒนาการให้เหมาะสมกับบริบทของธรรมชาติและสังคมมาโดยตลอด จนคนในสังคมนั้นคุ้นเคยและได้ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตและเผชิญปัญหาร่วมกันมาหลายชั่วคน การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงนี้ทำให้คนส่วนใหญ่ปรับตัวไม่ทัน ทำให้เกิดปัญหา เกิดความสับสน ความทุกข์ยาก และความขัดแย้งนานัปการ เมื่อผนวกเข้ากับการโหมกระพือของกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยมได้ก่อให้เกิดความต้องการอย่างไม่สิ้นสุด เกิดความฟุ่มเฟือย การแย่งชิงอำนาจ แย่งชิงทรัพยากรและอื่นๆ จนนำสู่ไปความเสื่อมทางศีลธรรม เป็นเหตุให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เกิดการเจ็บไข้ทั้งทางกายและจิตวิญญาณอย่างน่าวิตกยิ่ง ซึ่งประเวศ วะสี (2535) เรียกว่าเป็น "คลื่นวิกฤตการณ์แห่งการทำลายตนเอง" อันเป็นคลื่นวิกฤตการณ์ลูกที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยท่านได้ให้ความเห็นว่า

"ถ้าวัฒนธรรมมีความหมายรวมถึงระบบความเชื่อ ระบบคุณค่าและวิถีชีวิตทั้งหมด เดิมคนไทยเชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงทำตัวให้สมดุลกับธรรมชาติ โดยเชื่อในไตรลักษณธรรม คือ อนิจจัง ทุกข์ขัง อนัตตา แต่บัดนี้คนไทยรับเอาความเชื่อตะวันตกที่แยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติและอยู่เหนือธรรมชาติ มนุษย์มีฤทธานุภาพที่จะทำอะไรก็ได้ อันเป็นโมหะ หรือความหลง อันนำไปสู่ โลภะ คือความโลภและเห็นแก่ตัวกันขนานใหญ่ และนำไปสู่โทสะ หรือการใช้อำนาจเหนือผู้อื่นและการทำร้ายกัน นี่คือปฐมเหตุของการทำลายตนเองอันเกิดจากการเปลี่ยนความเชื่อพื้นฐาน กลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งย่อมมีรากทางวัฒนธรรมที่ยึดยาวไป

ไกล ต้นไม้ที่จะออกดอกออกใบงามไสว ก็เพราะมีรากที่ยื่นไปไกล การพัฒนาที่ตัดราก วัฒนธรรมย่อมอับเฉาหรือคลอนแคลนพังทะลาย นั่นแหละ คือ การพัฒนาของเรา พัฒนาชนิดตัดรากแก้วทางวัฒนธรรมย่อมอับเฉา หรือเกิดวิกฤตการณ์ทำลายตัวเอง การทำลายวัฒนธรรมเป็นการทำลาย ตนเองที่ส่งผลกระทบกว้างขวางยาวไก อย่างยากที่จะแก้ไข"

ในความพยายามที่จะก้าวไปข้างหน้าอย่างมีสมดุล เมื่อรู้แล้วว่าเหตุปัจจัยที่แท้จริงคือ การขาดลอยจากรากเหง้า วัฒนธรรม เอกวิทย์ ณ ถลาง (2541 : 4-6) เสนอว่า ก้าวสำคัญในอันที่จะแก้ไขคือ ต้องหันมาทำความเข้าใจวัฒนธรรมของเราอย่างถ่องแท้ อันหมายรวมถึงการเข้าใจและรู้คุณค่า ภูมิปัญญา – ปรีชาญาณสั่งสมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของเรา โดยการเร่งศึกษาภูมิปัญญา วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย อันถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการทำความเข้าใจวัฒนธรรม เพื่อตรวจสอบค้นหาว่า ยังมีอะไรบ้างที่มีคุณค่าและมีความหมายพอที่จะนำมาปรับใช้ในสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตได้ อย่างน้อยก็อาจช่วยในการกำหนดแนวทางและวิธีการพัฒนาแนวทางและสาระของการศึกษา อันหมายถึงการพัฒนาคนให้ประสานสอดคล้องกับพื้นฐานเดิมของเรามากยิ่งขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง จะต้องทำทั้งสองอย่างพร้อมกันให้ดีเท่ากันนั่นคือ ก้าวไปกับโลก รู้ทันโลก ขณะเดียวกันก็หันมาทำความรู้จักกับตนเอง แล้วเลือกสรรผสมผสาน ทั้ง "ภูมิปัญญาเก่า" และ "ภูมิปัญญาใหม่" เพื่อให้สามารถแก้ปัญหา และดำรงชีวิตอยู่ได้โดยสวัสดี โดยเรียนรู้ที่จะรับของใหม่มาปรับใช้กับของเดิมที่สั่งสมไว้ในวัฒนธรรมของเรา

ชัยอนันต์ สมุทวานิช (2539) ได้ชี้ให้เห็นว่าพลังของชาวบ้านผู้ยากไร้ในปัจจุบันมิได้อยู่ที่เศรษฐกิจ หากแต่อยู่ที่วัฒนธรรม หรือ "ทุนทางวัฒนธรรม" ซึ่งยังไม่ได้แตกสลายในโครงสร้างเดิมทั้งหมด ยังมีภูมิปัญญาและความรู้ที่ไม่เพียงเพื่อการอยู่รอดเท่านั้น หากแต่สามารถทำให้ชีวิตมีคุณภาพ มีคุณค่าและมีความสุขตามสมควร ซึ่งไม่เพียงแต่แสดงออกทางพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ หรือโดยคำสั่งสอนและทำมาหากินแบบดั้งเดิมเท่านั้น แต่ได้มีการปรับประยุคต์ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยคงคุณค่าเดิมไว้เป็นการสืบสาน วัฒนธรรมอันดีงามที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนและกระทำเป็นแบบอย่าง ซึ่ง Jame C. Scott (1986) ได้สรุปไว้ว่าพลังทางวัฒนธรรมเป็น "อาวุธคนยาก" (weapon of the weak) ที่มีประสิทธิภาพเพียงสิ่งเดียวที่เหลืออยู่ในชนบท

การเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ครั้งนี้ยุ่งยากซับซ้อนมาก เพราะศัตรูคือตัวคนไทยเอง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหันมาศึกษาหาความรู้และรับความจริงเกี่ยวกับตัวเรา อันหมายถึงวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตทั้งสิ้นทั้งปวงของคนไทย ทั้งในส่วนดีส่วนด้อย ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าเรื่องภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของชาวบ้าน น่าจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ

ส่วนหนึ่ง เพราะเป็นการค้นคว้าหาความรู้ความสามารถสั่งสมของคนธรรมดาสามัญในท้องถิ่น โดยค้นหาว่าความรู้ความสามารถและปรีชาญาณสั่งสมตามแบบฉบับของชาวบ้าน หรือความรอบรู้ปรีชาญาณที่ตกผลึกอยู่ในจิตสำนึก พฤติกรรม และความสันทัดจัดเจน ซึ่งสืบสานกันมาหลายชั่วอายุคน รวมทั้งความรู้ ความคิดดีๆ ที่พัฒนาขึ้นใหม่ในบริบทใหม่ ซึ่งทุกอย่างนี้เรียกรวมว่า "ภูมิปัญญา" โดยคาดหวังว่าจะได้ค้นพบศักยภาพและทุนทางปัญญา อันมีคุณค่ายิ่งสำหรับนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการเผชิญหน้ากับปัญหาและสิ่งท้าทายนานัปการในปัจจุบันและอนาคต

จังหวัดลพบุรี เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการอย่างยาวนาน มีหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงความเจริญและความสงบสุขต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน มีช่วงเวลาในการสั่งสมความรอบรู้และปรีชาญาณจนเหมาะสมกับบริบทของชุมชนท้องถิ่นมาอย่างต่อเนื่อง และยังคงใช้หรือประยุกต์ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นชุมชนที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่งว่าชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ในจังหวัดลพบุรีนี้มีภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถ ความรอบรู้ปรีชาญาณที่ได้สั่งสม สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ รวมทั้งได้เรียนรู้และเลือกสรรกลั่นกรองรับความรู้และเทคนิควิธีการใหม่ๆ และพัฒนาความรู้ความสามารถขึ้นใหม่บนพื้นฐานคุณค่าวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างไรบ้าง

ผู้วิจัยในฐานะอาจารย์ประจำสถาบันราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี ซึ่งมีหน้าที่สำคัญส่วนหนึ่งในการศึกษาค้นคว้ารวมทั้งทนุบำรุงและสืบสานวัฒนธรรมของชาติ เห็นเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะได้ศึกษาถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในชุมชน จังหวัดลพบุรี ทั้งในด้านภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถ ความรอบรู้และปรีชาญาณที่ได้รับการสั่งสม สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ กระบวนการเรียนรู้ การเลือกสรรกลั่นกรองรับความรู้และเทคนิควิธีการใหม่ๆ และการพัฒนาความรู้ความสามารถขึ้นมาใหม่บนพื้นฐานคุณค่าภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้านรวมทั้งศึกษาแนวคิดของผู้ทรงภูมิปัญญาในการจัดการศึกษา เพื่อจะค้นหาศักยภาพและทุนทางปัญญาทุนทางวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ในจังหวัดลพบุรี ข้อค้นพบที่ได้จะเป็นพื้นฐานอย่างสำคัญในการนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการเผชิญหน้ากับปัญหาและสิ่งท้าทายนานัปการในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งนำมาใช้ในการจัดการศึกษาในท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาคนที่สำคัญยิ่ง ซึ่งจะเป็นกรณีตัวอย่างที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านกระบวนการเรียนรู้และแนวคิดในการจัดการศึกษาของชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญา ในจังหวัดลพบุรี โดยทำการศึกษาตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. ศึกษาประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญา ในจังหวัดลพบุรี
2. ศึกษากระบวนการเรียนรู้หรือการสั่งสมภูมิปัญญาของชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งในส่วนที่ได้เรียนรู้มาและส่วนที่สืบทอดต่อไปยังผู้อื่น
3. ศึกษาแนวคิดในการจัดการศึกษาโดยการนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปสู่ระบบการศึกษาไทย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งผู้วิจัยทำการศึกษากับชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาตามสาขาภูมิปัญญาชาวบ้านทั้ง 10 สาขา ที่กำหนดไว้โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 24-26) และการพิจารณาจากเกณฑ์ของการเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาตามการกำหนดของสถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย ซึ่งผู้ทรงภูมิปัญญาของจังหวัดลพบุรีที่มีคุณสมบัติเป็นไปตามเกณฑ์ดังกล่าวและผู้วิจัยใช้ในการวิจัยครั้งนี้มี 3 สาขา คือ สาขาเกษตรกรรม สาขาอุตสาหกรรมและหัตกรรม และสาขาศิลปกรรม จำนวน 7 คน ได้แก่

1.	นายเชื้อ	เต๊ะขันหมาก	สาขาเกษตรกรรม
2.	นายเงิน	สุหิรัญ	สาขาเกษตรกรรม
3.	พท.ยงยุทธ	ขจรวิทย์	สาขาเกษตรกรรม
4.	นางแหวด	ปัญญาสงค์	สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
5.	นางสาคร	อุดมเดชะ	สาขาศิลปกรรม
6.	นายน้ำว้า	ร่มโพธิ์ทอง	สาขาศิลปกรรม
7.	นายจำปี	แสงพลบ	สาขาศิลปกรรม

กรอบความคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยได้กรอบความคิดในการศึกษาแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

1. กรอบความคิดในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน

ผู้วิจัยกำหนดจะใช้กรอบความคิดที่เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 12-13) เสนอไว้เป็นหลักนำช่วงของความคิดในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านจากประวัติส่วนตัวและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา ดังนี้

1.1 ไม่ว่าชุมชนใด เมื่อได้ตั้งหลักแหล่งอย่างต่อเนื่องในสภาพแวดล้อมใดเป็นเวลานานหลายชั่วคน ย่อมเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมแห่งพื้นภูมินั้น แล้วปรับตัวและสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้น ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์ โลกทัศน์ชีวทัศน์ ความเชื่อ พิธีกรรมและวิถีชีวิต อันเนื่องจากการปรับตัวที่ได้สั่งสมสืบสานและปรับเปลี่ยนต่อเนื่องกันมาในกลุ่มชนรุ่นต่อๆ มา รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับคนในวัฒนธรรมอื่นที่ได้ไปมาหาสู่กันตลอดมา จึงรวมเรียกประสบการณ์นี้ว่า **"ภูมิปัญญาสั่งสม"**

1.2 วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาเป็น**ภูมิปัญญาใหม่** ที่มีแหล่งกำเนิดในตะวันตกและโดยเหตุที่ชาติตะวันตกมีอำนาจอิทธิพลทางการเมือง และเศรษฐกิจ แผ่ขยายหลายประเทศหลายกลุ่มชนทั่วโลก ทำให้วิทยาศาสตร์/เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีอิทธิพลอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมทั้งหลายโดยทั่วไป ในการนี้ย่อมได้ช่วยแก้ปัญหาหลายอย่างแต่ก็ได้สร้างปัญหาเพิ่มขึ้นหลายอย่างเช่นกัน

1.3 โดยเหตุที่สังคมทั้งหลายในโลกมีความแตกต่างกันทางสภาพแวดล้อมสังคมและวัฒนธรรมในพื้นฐานสั่งสมภูมิปัญญาใหม่ที่รับเข้ามาจึงมิอาจแทนที่ภูมิปัญญาสั่งสมหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมได้ทั้งหมด ภูมิปัญญาเดิมที่ได้รับการเลือกสรร ทดสอบ หรือดัดแปลงตามเหตุปัจจัยและพลวัตทางวัฒนธรรมแหล่งกลุ่มชนนั้น จึงยังจำเป็นและเหมาะสมกับกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตและประสบการณ์พื้นฐานแตกต่างกัน

1.4 โดยธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ไม่ว่าในสังคมใดจะไม่เปลี่ยนแปลงสิ้นเชิงอย่างถอนรากถอนโคน หากต้องมีการปรับเปลี่ยนบนพื้นฐานรากเหง้าวัฒนธรรมสั่งสม เพราะคนในทุกสังคมย่อมมีความเคยชินเดิมเป็นฐาน ภูมิปัญญาใหม่จึงย่อมได้รับการทดสอบ ปรับเปลี่ยน ดัดแปลงให้สอดคล้องกับความจำเป็นใหม่โดยมีภูมิปัญญาสั่งสมเป็นพื้นฐานรองรับ

1.5 ในธรรมชาติของวัฒนธรรม ชีวิตของกลุ่มชนย่อมมีหลากหลายตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกัน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นความมั่นคั่งทางปัญญา ที่จะเป็นพลังในการรับ ปรับเปลี่ยน และพัฒนาสังคมให้สมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อม วัฒนธรรม และประสบการณ์สั่งสมของกลุ่มชนนั้นๆ ความพยายามใดที่จะทำลายความหลากหลายเป็นการบั่นทอนพลังตามธรรมชาติ และก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ได้

1.6 ในสังคมสมัยใหม่ เราคุ้นเคยกับกระบวนการเรียนรู้ที่มีการจัดตั้งเป็นระเบียบแบบแผนในรูปโรงเรียน หรือสถาบัน เพื่อการถ่ายทอดและพัฒนาภูมิปัญญา เราสามารถเรียนรู้ได้มากในเวลาจำกัดก็จริง หากแต่ในชีวิตจริงนอกชั้นเรียน การเรียนรู้ตามธรรมชาติย่อมมีอยู่ตลอดเวลา ในช่วงชีวิตของคนคนหนึ่ง การเรียนรู้จากข้อเท็จจริงในชีวิตประจำวันยังเป็นสัดส่วนการเรียนรู้ที่ใหญ่ที่สุด การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในอดีตก็เกิดจากการเรียนรู้โดยธรรมชาติและประสบการณ์ในชีวิตจริงเป็นพื้นตลอดมา และคงดำเนินต่อไปในสังคมอุตสาหกรรมและสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่มีการปฏิวัติวิธีการเกี่ยวกับการจัดการข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง การเรียนรู้นอกชั้นเรียน เรียนรู้ด้วยตนเองตามธรรมชาติท่ามกลางระบบข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย จะทวีความสำคัญยิ่งขึ้นไปอีก

2. กรอบความคิดในการศึกษากระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ผู้วิจัยอาศัยกรอบแนวคิดของ เอกวิทย์ ณ. ถลาง (2540 : 45-48) ที่วิเคราะห์และประมวลลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้าน 8 ประการ เป็นหลัก และผนวกกับแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2538: 27-28) เสนอไว้ 4 ประการ แต่มี 2 ประการที่ซ้ำซ้อนกันจึงนำส่วนที่แตกต่างอีก 2 ประการเพิ่มเข้าไป ทำให้กรอบแนวคิดในการศึกษากระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 10 ประการ ดังนี้

2.1 ในบรรพกาล มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก ประสบการณ์ของการลองผิดลองถูกมนุษย์ก็สะสมความรู้ ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดให้ลูกหลาน นานๆ เข้าก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม ประเพณี หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นๆ ไปมนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยลง

2.2 มนุษย์เรียนรู้ด้วยการ ลงมือทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่างๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้กลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

2.3 การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แด่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ และการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary Tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านจะนิยมสองวิธีแรก ในกรณีที่เป็นศิลป/วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์

2.4 การเรียนรู้โดย พิธีกรรม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล

2.5 ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศีล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจจธรรมอย่างหนึ่งสถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า

2.6 การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มชนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามา ผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบ และวิธีการ

2.7 การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการแก้ปัญหาได้มีความพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง.

2.8 ครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดูตามแบบอย่างที่เฝ้าสังเกตอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริง เป็น วิธีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น

2.9 การเรียนรู้เป็นกระบวนการกลุ่มที่เกิดจากชาวบ้านได้ร่วมพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ ตั้งคำถาม หาคำตอบ หาแนวทางและอื่นๆ ในการดำเนินวิถีชีวิตร่วมกัน

2.10 การเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ดังนั้นการเรียนรู้ของชาวบ้านและชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงการยกระดับความคิด สติปัญญาของชาวบ้านให้สูงขึ้น

เท่านั้น แต่การเรียนรู้ของชาวบ้านและชุมชนนี้เป็นเรื่องของวิถีชีวิตของชาวบ้าน ของท้องถิ่น และของชุมชน จึงทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจและเรียนรู้

3. กรอบความคิดในการศึกษาแนวคิดในการจัดการศึกษาของผู้ทรงภูมิปัญญา

ผู้วิจัยใช้สาระจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในเรื่องที่เกี่ยวกับภูมิปัญญา ซึ่งปรากฏอยู่ในหมวด 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ มาตรา 7 และหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มาตรา 23, 27 และ 29 มาสรุปเป็นกรอบในการศึกษาแนวคิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการศึกษา 4 ประเด็น ดังนี้

3.1 กระบวนการเรียนรู้จะต้องส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย

3.2 การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต้องเน้นความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาไทย

3.3 สถานศึกษาขั้นพื้นฐานต้องจัดทำสาระของหลักสูตร ในส่วนที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.4 สถานศึกษาต้องร่วมมือกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ

คำสำคัญที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากมีคำสำคัญที่ใช้ในการวิจัยหลายคำ ซึ่งผู้วิจัยจำเป็นต้องอธิบายความหมายเพื่อให้เข้าใจตรงกันดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีวิตในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้พัฒนาสืบสานกันมา ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้จะกำหนดสาขาภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็น 10 สาขา ตามที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 24-26) กำหนดไว้ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่าง

ปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในด้านบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจในชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินการด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรศาสนา องค์กรการศึกษา ตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่นๆ กรณีการจัดการศึกษาเรียนรู้นับว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิผล

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีในการดำรงชีวิต

ผู้ทรงภูมิปัญญา หมายถึง ชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดลพบุรีและเป็นผู้มีความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถและความจัดเจนในประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ไม่ว่าจะเป็นงานหรืออาชีพที่ทำให้บุคคลนั้นสามารถปรับตัวและดำรงชีวิตในระบบนิเวศน์หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้พัฒนาสืบสานกันมาและพร้อมที่จะถ่ายทอดต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการหรือแบบแผนของการเรียนรู้ ซึ่งมีความต่อเนื่องและผลของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในครั้งก่อนจะเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ในครั้งต่อไป ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้จึงมีลักษณะเป็นพลวัต คือไม่มีการหยุดนิ่ง สำหรับการศึกษาครั้งนี้จะใช้ลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่ เอกวิทย์ ณ. ถลาง (2540 : 45-48) และสีลาภรณ์ นาครทรรพ (2538 : 27-28) ได้นำเสนอไว้มาสังเคราะห์และจัดเป็นลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาในการวิจัยครั้งนี้ไว้ 5 ลักษณะ คือ

1. การเรียนรู้จากการสอนด้วยวาจา สาธิตวิธีการและจากลายลักษณ์อักษร
2. การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในลักษณะการลองผิดลองถูกและการแก้ปัญหาในชีวิตจริง
3. การเรียนรู้โดยศาสนา พิธีกรรมและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
4. การเรียนรู้ในลักษณะกระบวนการกลุ่มและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มชน
5. การเรียนรู้ในลักษณะครูพักลักจำ

แนวคิดในการจัดการศึกษา หมายถึง กรอบของความคิดที่สะท้อนออกมาจากภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อที่จะนำภูมิปัญญา ชาวบ้านเข้าไปในระบบการศึกษาของไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ประวัติและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา ซึ่งจะเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการศึกษา และพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านในมิติต่างๆ ของจังหวัดลพบุรีต่อไป
2. ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านของผู้ทรงภูมิปัญญา และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านของจังหวัดลพบุรี
3. ทำให้ทราบแนวคิดในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปใช้ในระบบการศึกษาทั้ง 3 ระบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยของจังหวัดลพบุรี
4. เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับครู ผู้บริหารการศึกษา และนักวิชาการทางการศึกษาหรือที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจังหวัดลพบุรีและจังหวัดอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน จะนำไปใช้ในการหาแนวทางส่งเสริมให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปสู่ระบบการศึกษาอย่างแท้จริง

บทที่ 2

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำสาระจากการศึกษาดังกล่าวมากำหนดวิธีดำเนินการวิจัย สำหรับการนำเสนอในบทนี้จะแบ่งเป็น 6 ตอน คือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ระเบียบวิจัย แหล่งข้อมูลในการวิจัย การรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านของผู้ทรงภูมิปัญญา และกระบวนการเรียนภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมทั้งแนวคิดในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปในระบบการศึกษา ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 21-23) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นภูมิปัญญาที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถสรุปได้ 6 ประการ คือ

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง
3. มีความเคารพผู้อาวุโส
4. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
5. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
6. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539 : 11 – 12) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนที่เป็นผลของการได้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นถึงหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสันทน์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันและรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมา สร้างประโยชน์

หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและปรับทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ดังนั้นภูมิปัญญาจึงมีทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ จากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อการแก้ปัญหาและปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและการเปลี่ยนแปลง

เสรี พงศ์พิศ (2529 อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ) (2524 : 12) ให้ความหมายไว้ในรายงานการวิจัยเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน นอกจากนี้ยังให้ลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญาไว้ 2 ลักษณะ (เสรี พงศ์พิศ : 2529 อ้างถึงในกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. 2524 : 11) คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรีและอื่นๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก คนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับงานอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้ง 3 ลักษณะนี้คือ ชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2542 :10) สรุปว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ (ม.ป.ป. : 2) ให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคกลางไว้ว่า คือ สติปัญญาของคนท้องถิ่นภาคกลางทุกสิ่งทุกอย่างที่ประดิษฐ์ คิดค้น สร้างสรรค์ขึ้นเองภายในท้องถิ่น เพื่อใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น เพื่อผลในการดำรงชีวิตอย่างสุขกายสบายใจ ภาคกลางจึงเป็นพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่สั่งสม สร้างสรรค์ พัฒนา สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตมีศักยภาพในตัวเองทุกๆ ด้าน

สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติให้ความหมาย ผู้ทรงภูมิปัญญาไว้ในเอกสารเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ (2542 : 3-6) ไว้ว่า ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้ที่ใช้ทักษะและเทคนิคใน

การคิดสรรค์สิ่งที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวันมา รังสรรค์ให้เป็นผลงานที่เปี่ยมด้วยศิลปะอันวิจิตร บรรจงสามารถสืบทอดไปยังอนุชนรุ่นหลัง เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ ได้แก่ ด้านศิลปะการแสดง ดนตรี นาฏศิลป์ การละคร บทละคร พิธีกรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังเสนอแนวทางการจัดระบบ "ผู้ทรงภูมิปัญญา" ของยูเนสโก ไว้ดังนี้

1. เกณฑ์การคัดเลือก

1.1 เกณฑ์การคัดเลือกมรดกทางวัฒนธรรมเชิงจิตวิญญาณของชาติควรประกอบด้วย

1) มีความโดดเด่นและมีคุณค่าเชิงสร้างสรรค์สำหรับมวลมนุษย์ชาติ

2) มีความเป็นเอกลักษณ์ ทางด้านประเพณี วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์

3) มีคุณลักษณะบ่งบอกถึงที่มาของท้องถิ่น หรือพื้นที่อย่างชัดเจน

4) ตกอยู่ในภาวะอันตรายและเสี่ยงต่อการสูญหาย เนื่องจากจำนวนผู้สืบทอด และผู้ดำเนินการน้อยลง

5) มีนัยของการสูญเสียเอกลักษณ์เชิงวัฒนธรรมมีการปกป้องคุ้มครองน้อยลง

1.2 เกณฑ์การเลือกผู้ทรงภูมิปัญญา (Living Human Treasures)

ในการยกย่องบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเพื่อดำรงตำแหน่ง "ผู้ทรงภูมิปัญญา" นั้น คณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญควรจะได้พิจารณาประเด็นหลักต่อไปนี้

1) ระดับของความชำนาญ/ทักษะ

2) การทำคุณประโยชน์ต่อบุคคล/กลุ่ม

3) ความสามารถในการพัฒนาทักษะหรือเทคนิคของตน

4) ความสามารถในการถ่ายทอดทักษะ หรือเทคนิคไปสู่ผู้เรียน

2. หน้าที่สำคัญของ "ผู้ทรงภูมิปัญญา"

1) พัฒนาทักษะและเทคนิคอย่างต่อเนื่อง

2) ถ่ายทอดทักษะและเทคนิค โดยรัฐจะเป็นผู้รับผิดชอบในการผลิตรายการเพื่อการถ่ายทอดในรูปวีดีทัศน์เทป และสิ่งพิมพ์อื่นๆ รวมทั้งการนำเสนอผลงานต่อสาธารณชน และผู้ได้รับการถ่ายทอดในรูปวีดีทัศน์เทป และสิ่งพิมพ์อื่นๆ รวมทั้งการนำเสนอผลงานต่อสาธารณชนและผู้ได้รับการถ่ายทอด

3) รัฐจะเป็นผู้ดำเนินโครงการร่วมกับสำนักงานจัดการมรดกทางภูมิปัญญา

4) รายได้ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการร่วมกันระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญากับรัฐได้รัฐเป็นผู้ดูแลทั้งสิ้น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้ความสำคัญในเรื่องของภูมิปัญญาไว้ในหมวด 1 และ หมวด 4 ซึ่งจะนำเสนอเฉพาะประเด็นที่สำคัญดังนี้

พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ หมวด 1 มาตรา 7 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ [สกศ.], 2542 : 5) เน้นให้กระบวนการเรียนรู้ต้องส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย หมวด 4 มาตรา 23 (สกศ., 2542 : 12) ให้จัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ต้องเน้นความสำคัญ ทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในหลายเรื่องรวมทั้งความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ส่วนมาตรา 27 ในหมวดเดียวกัน (สกศ., 2542 : 15) กำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ และในมาตรา 29 ของหมวดนี้ (สกศ., 2452 : 16) ให้สถานศึกษาร่วมมือกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดรายงานการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยากรต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการรวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ให้แนวคิดและความสำคัญของ "ครูภูมิปัญญาไทย" ไว้ในเอกสารประกอบการพัฒนานโยบายเรื่องการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย (2542 : 1-4) เพื่อการจัดการศึกษาที่เน้นการนำภูมิปัญญาไทยคืนสู่การศึกษาไทย ในแนวการปฏิรูปการศึกษาที่เน้นการศึกษาตลอดชีวิต และแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งมีจุดมุ่งหมายและแผนงานหลัก 4 แผน ดังนี้

1. การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา
2. การยกย่องครูภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา
3. การส่งเสริมการวิจัยภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา
4. การบริหารและจัดการด้านภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : ข – ค) ทำการศึกษาเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา ซึ่งมีบทสรุปสำหรับผู้บริหาร ดังนี้

ปัญหาและวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันไม่ได้เป็นเพียงปัญหาเฉพาะด้านเท่านั้น แต่สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอและขาดความเป็นตัวของตัวเองของสังคมไทย อันเป็นผลมาจากการขาดความสมดุลแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล เพราะการครอบงำของภูมิปัญญาสากลได้มีผลชี้นำความคิดในการพัฒนาประเทศมาเป็นเวลายาวนานเกือบครึ่งศตวรรษ การก้าวผ่านปัญหาและวิกฤตการณ์แต่ละครั้งเป็นเสมือนการเดินหน้าต่อไปเพื่อพบกับปัญหาใหม่และวิกฤตการณ์ครั้งใหม่ เมื่อสังคมไม่สามารถหาทางออกด้วยตนเองได้ก็ต้องพึ่งพาเจ้าของความรู้หรือภูมิปัญญาสากลในการแก้ปัญญาอีก แต่ด้วยกระแสโลกาภิวัฒน์ทำให้การแก้ปัญหาแบบเดิมๆ ไม่ได้ผลเท่าที่ควรจะเป็น ทั้งนี้เพราะสังคมไทยกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤตการณ์ทางปัญญา โดยการแสดงออกที่ชัดเจน คือ พึ่งตนเองในการแก้ปัญหาไม่ได้

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาด้านภูมิปัญญาไทยที่สำคัญที่สุด คือ ภูมิปัญญาไทย ได้สูญหายไปจากสังคมไทยเป็นอันมากเกือบจะหมดสิ้น โดยมีภูมิปัญญาสากลที่ไม่เหมาะสมกับสังคมไทยเข้ามาแทนที่ภูมิปัญญาไทย จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากเนื้อหาการจัดการศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระบบมีเนื้อหาด้านภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย จึงทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่ได้รับการฟื้นฟูและนำคุณค่ามาปรับใช้ในการจัดการศึกษาและวิถีชีวิตไทยในปัจจุบัน ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย ผู้คนส่วนใหญ่ละเลย ละทิ้งไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทย การจัดการศึกษาในปัจจุบันจัดแบบขาดดุลทางภูมิปัญญา ขาดการสร้างสรรค์องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่อง ขาดนโยบายในการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทย

จากสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาภูมิปัญญาไทยข้างต้น พบว่า มีผลกระทบต่อประเทศไทยและสังคมไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมากทำให้คนไทยขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน ภูมิปัญญาใหม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และการดำรงชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันผิดปกติ

ขอบเขตการศึกษาครั้งนี้เน้นการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาไทยและการศึกษาทั้งของไทยและต่างประเทศ พร้อมทั้งสรุปวิเคราะห์เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย การสัมภาษณ์และการประชุมสัมมนาระดมความคิด เพื่อรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม จัดทำร่างนโยบายและแผนการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา สาระสำคัญของแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา

สาระสำคัญของแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา มีดังนี้

จุดมุ่งหมายของการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา เพื่อเสริมสร้างระบบคุณค่าและศักยภาพของภูมิปัญญาไทยให้เป็นพลังในการขับเคลื่อน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมให้สามารถแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมสมัยใหม่อย่างมีความสุขและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน และนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่ การศึกษาของชาติ โดยยกย่องและเชิดชูเกียรติ "ครูภูมิปัญญาไทย" และสนับสนุนให้มีบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกระบบ รวมทั้งเป็นแบบอย่างและผู้นำด้านวิถีคิด วิถีการเรียนรู้และวิถีชีวิตประชาธิปไตย รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาวิจัยด้านภูมิปัญญาไทย พร้อมกับพัฒนากลไกการบริหารและจัดการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย โดยเน้นการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ให้เอื้อต่อการส่งเสริมเครือข่ายภูมิปัญญาไทยทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ทั้งนี้เพื่อให้ภูมิปัญญาไทยได้รับการฟื้นฟูใหม่ ให้บรรสานสอดคล้องกับภูมิปัญญาสากล โดยการถ่ายทอดสู่การศึกษาอย่างสมดุลและยั่งยืน ในลักษณะคงคุณค่าภูมิปัญญาไทยและก้าวไกลไปกับภูมิปัญญาสากล

เพื่อให้การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา ในช่วงปี 2541-2540 บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ จึงกำหนดแนวทางเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. **การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**

มุ่งพัฒนาการศึกษาโดยนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่การศึกษาในทุกระดับ ทั้ง 3 ระบบ ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ให้สมดุลกับภูมิปัญญาสากลและเหมาะสมกับจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน และสื่อมวลชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้านภูมิปัญญาไทยทุกระดับและทุกระบบในรูปแบบที่หลากหลาย

2. **การยกย่องครูภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**

มุ่งยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทรงภูมิปัญญาไทยให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย โดยให้มีการเทียบความรู้ เทียบตำแหน่ง จัดระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยในทุกระดับและทุกระบบ กำหนดภารกิจหน้าที่การจ่ายค่าตอบแทนการปฏิบัติงานตามภารกิจหน้าที่และเปลี่ยนเชื่อมโยงและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ครูภูมิปัญญาไทย

3. **การส่งเสริมการวิจัยภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**

มุ่งวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยให้สามารถนำเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกระบบ และพัฒนาระเบียบวิธีวิจัยให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

4. การบริหารและการจัดการด้านภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา

มุ่งเน้นการสร้างระบบการบริหารและการจัดการที่ทำให้กระบวนการสร้างและพัฒนาภูมิปัญญาไทยทั้ง 8 งาน ได้แก่ งานวิจัย งานพัฒนา งานฟื้นฟู งานอนุรักษ์ งานถ่ายทอด งานส่งเสริมความเป็นเลิศ และงานแลกเปลี่ยนให้สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

จากแนวทางทั้ง 4 ด้าน จึงได้จัดให้มีแผนงานรองรับไว้ 6 แผนงาน ซึ่ง 3 แผนงานแรกเป็นแผนงานการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา ซึ่งจะครอบคลุมการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย ส่วนแผนงานที่ 4-6 เป็นการค้นหาผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ นำมายกย่องเชิดชูให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยที่ทัดเทียมกับครูวิชาชีพ โดยการพัฒนาการบริหารและจัดการด้านภูมิปัญญาไทยให้สอดรับกัน อีกทั้งมุ่งเน้นให้เกิดการค้นหาและพัฒนาองค์ความรู้ด้วยการวิจัย ซึ่งคาดว่าจะส่งผลให้แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยมีความเป็นรูปธรรมนำสู่การปฏิบัติได้จริง

โดยสรุปการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะในการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เน้นการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปในระบบการศึกษา ทั้งนี้จะทำให้ภูมิปัญญาไทยที่มีบทบาทในอดีตกลับมาใช้หรือปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจของไทยในปัจจุบัน อันจะทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการบริหารและการจัดการภูมิปัญญาไทยให้สอดรับงานด้านการศึกษาต่อไป

ในการศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านนั้น สีลากรณ์ นาครทรรพ (2538 : 27-28) เสนอลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านใช้ 4 ประการ คือ

1. เป็นกระบวนการกลุ่ม ที่เกิดจากชาวบ้านได้ร่วมกันพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ ตั้งคำถาม หาคำตอบ หาแนวทางและอื่นๆ ในการดำเนินวิถีชีวิตร่วมกัน

2. เป็นการเรียนรู้จากการลงมือทำจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดจากการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้ข้อตกลงแล้วชาวบ้านก็จะนำไปลงมือปฏิบัติร่วมกัน เพื่อหาทางแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น กระบวนการคิด ทำ ทบทวน วิเคราะห์ ทำ จึงหมุนวนไป ซึ่งจะส่งผลให้ชาวบ้าน และชุมชนได้ยกระดับความคิดและสั่งสมภูมิปัญญาไว้

3. เป็นการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ดังนั้นการเรียนรู้ของชาวบ้านและชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงการยกระดับความคิด สติปัญญาของชาวบ้านให้สูงขึ้นเท่านั้น

แต่การเรียนรู้ของชาวบ้านและชุมชนนี้เป็นเรื่องของวิถีชีวิตจริงของชาวบ้าน/ของท้องถิ่น/ของชุมชน จึงทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจและเรียนรู้

4. เป็นการเรียนรู้ที่มิได้เกิดขึ้นโดด แต่เป็นการเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกัน เป็นลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกัน

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไท่ยของ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 44-49) พบข้อสรุปพัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน ดังนี้

1. ข้อสรุปพัฒนาการของภูมิปัญญา

ก. พัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาคเป็นผลพวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อมแล้วปรับตัว สร้างสรรค์ ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้นๆ ดังเห็นได้จากการจัดระบบเหมืองฝายแห่งภาคเหนือ ที่มิได้มีความสำคัญเฉพาะการจัดสรรพทรัพยากรน้ำมาหล่อเลี้ยง การกสิกรรมในบริเวณที่ระหว่างเขาเท่านั้น แต่เป็นแก่นของการจัดระบบความสัมพันธ์แห่ง ชุมชนและระหว่างชุมชน เช่นเดียวกันการปลูกบ้านสร้างเรือนและการทำนาทำสวนในภาคกลาง ก็อาศัยระบบนิเวศที่มีฤดูกาลน้ำมากน้ำน้อยแห่งพื้นที่ราบลุ่ม มีสายน้ำหล่อเลี้ยง เป็นหลักในการทำมาหากินการแก้ปัญหาในการครองชีพที่รับสภาพความจริงอันแตกต่างจาก ภาคเหนือ หรือการดำเนินชีวิตตาม ***ฮีตสิบสอง คองสิบสี่*** ของชาวอีสานก็เป็นไปตามความผันแปรของฤดูกาลในรอบปี โดยผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อพระพุทธศาสนารวมถึงระบบการพึ่งพากันระหว่างคนต่างชุมชนที่มีการผลิตและการบริโภคต่างกันด้วยการ “เป็นเกลอ” กันของเครือข่ายชุมชนภาคใต้ที่เป็นสังคมเปิด ดังนี้ เป็นต้น

ข. ภูมิปัญญาใหม่ๆ ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกมิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดสำหรับสังคมไทยระดับ “ชาวบ้าน” หากแต่ในหลายกรณี ภูมิปัญญาสั่งสมจะได้รับการทดสอบ เลือกเฟ้น และดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหา หรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัว ตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ๆ เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องไป ดังจะเห็น ได้จากเรื่องอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาดุลยภาพในระบบสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัวโดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ ในลักษณะที่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนไทยทุกภูมิภาค เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ในปัจจุบัน เช่น กองทุน

หมู่บ้านที่เติบโตจนเป็นสวัสดิการชุมชนของคนภาคใต้ การบวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำของคนภาคเหนือ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำของชาวอีสาน และการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภาคกลางที่ถูกสังคมเมืองและการขยายตัวของการอุตสาหกรรมรุมล้อม เป็นต้น

ค. สำหรับคนไทยโดยทั่วไปทุกภูมิภาค การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบขุดรากถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาสั่งสม อันมีอยู่เดิม ที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและใต้สำนึก ดังจะเห็นได้จากการปรับระบบความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนของคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปต่างๆ ของคนทุกภูมิภาค การจัดช่วงชั้นทางสังคมในแนวตั้งของสังคมไทยภาคกลางและในเมืองหลวง (ไม่ว่าจะส่งผลในทางบวกหรือลบก็ตาม) และการปรับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการถ่วงดุลย์ระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ของคนไทยโดยทั่วไปโดยเฉพาะภาคกลาง เป็นต้น

ง. ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่างๆ มีความหลากหลาย ตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ความหลากหลายแห่งภูมิปัญญาเหล่านี้ มิใช่ความแตกต่างที่นำไปสู่ความไร้พลัง ตรงกันข้าม เป็นความร่ำรวยมั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่า แห่งภูมิปัญญาอันหลากหลายนั้นๆ ได้

จ. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทยระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ในการปรับตัวทั้งกับธรรมชาติและการปรับตัวในสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไป แต่จะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้งหนึ่ง นอกเหนือจากการเรียนรู้ในรูปสถาบันการศึกษา ทั้งในด้านวิธีการ เนื้อหาและระบบปฏิสัมพันธ์ ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ มีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่ได้มาถึงแล้ว เป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน “โลกเทียมจริง” (Virtual Reality) และโลกกายภาพที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยมาแต่เดิม

2. กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน

การสร้างสรรค์-สั่งสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่มีพัฒนาการมายาวนาน แม้สังคมมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าหรือผันแปรไปอย่างไร มนุษย์ก็ยังคงความเป็นมนุษย์อยู่ ดังนั้น ธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ จึงยังมีความสำคัญและถือได้ว่า เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่

ของมนุษย์ถึงแม้มนุษย์จะสามารถสร้างโลกเทียมจริงขึ้นมา และได้พัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้าที่เรียกว่า เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร (IT) มีทางด่วนข้อมูลข่าวสาร มีระบบเครือข่ายข้อมูลนานาชาติ อันทรงประสิทธิภาพ และคนธรรมดาสามัญ ทุกหนแห่ง สามารถเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารและเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้งและรวดเร็วเฉียบพลันแต่ คู่ขนานกันมนุษย์ก็ยังต้องเรียนรู้จากการสัมผัสมนุษย์ด้วยกัน และเรียนรู้จากโลกกายภาพอันเป็นสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิตมนุษย์ตลอดมากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วสั่งสมไว้เป็นมรดกทางปัญญา จึงยังคงมีความสำคัญเคียงบ่าเคียงไหล่กันกับการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้าดังกล่าว

เท่าที่ได้ศึกษาวิเคราะห์และประมวลเอาลักษณะการเรียนรู้ของ "ชาวบ้าน" หรือคนธรรมดาสามัญจนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาไว้อย่างมากมาย พอจะสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์มีดังนี้

ก. ในบรรพกาล มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอด ด้วยการ *ลองผิดลองถูก* ในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาล เมื่อเจ็บป่วย ต่อสู้แย่งชิงสิ่งของที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่างๆ เมื่อประสบความล้มเหลวก็ถึงชีวิตดับ หรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้อาหารได้สิ่งของ พ้นอันตราย ฯลฯ จากประสบการณ์ของการลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สะสมความรู้ ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นานๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติ หรือห้ามประพฤติปฏิบัติ ก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้าม ใน "วัฒนธรรม" ของกลุ่มคนนั้นๆ กาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติ ปฏิบัติ เช่นนั้นๆ จึงจะอยู่รอดปลอดภัยหรือแก้ไข/ป้องกันปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริงบ่อยครั้งภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป สถานการณ์เปลี่ยนไป มนุษย์ก็ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ปัญหาเอาใหม่ ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่อีก ต่อเมื่อได้เรียนรู้ว่าคิดอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ด้วยการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยลง

ข. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการ *ลงมือกระทำจริง* ในสถานการณ์-สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง ปลูกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับภยันตราย ฯลฯ ในกรณีของชาวบ้านในประเทศไทย ก็จะเห็นได้ว่า ชาวภาคเหนือเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำหว่างเขา แล้วค่อยๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่

ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะเสาะแสวงหาแหล่ง ดินดำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกิน หรือขุดสระไว้เป็น บาราย รอบเทวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เดินทางด้วยเรือและทำนาทำไร่ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ส่วนชาวภาคใต้ก็เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่นต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำ และชายทะเล ด้วยการผูกไมตรีแลกเปลี่ยน ผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่างๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติ จริงแล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปได้กลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

ค. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (transmission) แด่คนรุ่นหลัง ***ด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า*** (oral tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการ***สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์*** (literary tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาค จะนิยมสองวิธีแรกคือ สาธิตวิธีการ และสอนเป็นวาจาในกรณีที่เป็นศิลป/วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้ง จึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของ ตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำสอน การถ่ายทอดทั้งโดยวาจาและลายลักษณ์ หรือการสาธิตก็ไม่มีอะไรตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุ-ปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของ วัฒนธรรม ในบางกรณีความรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของ วัฒนธรรม ในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ก็อาจถดถอยหรือสูญสายได้

ง. การเรียนรู้โดย ***พิธีกรรม*** กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชนแนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ของพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนั้น พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบังสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมในพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วยพิธีกรรมจึงมิใช่เรื่องเหลวไหลหรืองมงาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะ ความเชื่อคุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือ ความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิง

ประจักษ์ พิธีกรรม ก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ยังคงเป็นมนุษย์ที่มิได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์ถ่ายเดียว

จ. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศีล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำฐานปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คน ในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมของอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า สำหรับพุทธศาสนา ในขั้นปรมัตถ์ ก็มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวง สำหรับบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติสติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อมๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่นับถือศาสนานั้นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกล่าทางสังคม (socialization) ด้วย อย่างไร ก็ตาม สถาบันศาสนาอ่อนกำลังลงมากในปัจจุบันและมีทีท่าว่าจะอ่อนลงไปอีกในอนาคต เพราะเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลายประการ วิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางจิตวิญญาณกับวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางจิตวิญญาณ กับวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมและบริโภคนิยม เดินสวนทางกัน และขัดแย้งกัน อย่างน่ากลัวอันตรายยิ่งนัก เมื่อเป็นเช่นนี้จุดมุ่งหมายของกระบวนการเรียนรู้ก็เดินสวนทางกันไปด้วย

ฉ. การแลกเปลี่ยนความรู้-ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่คนแตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามา ผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการ เรียนรู้ของคนในสังคมไทย จึงมีพลวัตโลดโผนกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยีข้อมูล ข่าวสารอันทันสมัยส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อมและอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้ กว้างขวางหลากหลายมากอย่างไม่เคยปรากฏมาแต่กาลก่อน สังคมไทยจึงกลายเป็น *สังคม แห่งการเรียนรู้* ที่มีทางเลือก (options) ให้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และ *มีเครือข่าย แห่งการเรียนรู้* ที่มีฐานปัญญาทั้งเก่าและใหม่ ให้พิจารณาอยู่อย่างอเนกอนันต์

ช. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคมได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมา ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม

ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนที่มีอาชีพที่ต้องเสี่ยวโดยการบูชา "เจ้าแม่กวนอิม" "เสด็จพ่อ ร. 5" "พระพรหม" และการทรงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อขอลาภผล หรือแก้วิกฤตการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพร และการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ และการไปให้หมอดูทำนายทายทักโชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตัวเอง ดังนี้เป็นต้น ดังยกตัวอย่างมานี้ไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่า ผิดถูก หรือดีชั่ว แต่อย่างใด หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ ท่ามกลางความสลับซ้ำซ้อนทางสังคมยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมาและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งที่ได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

ซ. ครูพักลักจำ ก็เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไปในที่นี้ วิธี "ครูพักลักจำ" เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดูตามแบบอย่างที่เฝ้าสังเกตอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อสามารถ ทำได้จริง วิธีนี้ดูเผินๆ เป็นเสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาสื่อความในทางชั่วร้ายไม่ หากเป็นวิธีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่นในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากก็น้อย และถ้าขอมรับนับถือกันว่า วิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่งได้ โดยนัยดังกล่าวนี้ ครูพักลักจำเป็นคนละเรื่องกันกับการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญาที่เป็นโรคระบาดอยู่ในปัจจุบัน

อันว่าระบบและกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายดังยกมาวิเคราะห์โดยสังเขปข้อ ก. ถึง ซ. ข้างต้นนี้ เป็นการเรียนรู้ที่แตกต่างจากการเรียนรู้ในรูปโรงเรียนที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเรียนรู้ของชุมชนในทุกภูมิภาคของสังคมไทยที่เป็นแหล่งบ่มเพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช้านานนั้น แตกต่างสิ้นเชิงกับการเรียนรู้ในรูปสถาบัน สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2538 : 38-48) ได้สังเคราะห์ความแตกต่างระหว่างการเรียนรู้ของสองระบบนี้ โดยเสนอเป็นตารางเปรียบเทียบไว้ดังนี้

ตารางเปรียบเทียบการศึกษาในระบบโรงเรียนกับระบบการเรียนรู้ของชุมชน

	ระบบโรงเรียน	ระบบการเรียนรู้ของชุมชน
องค์กร	- โรงเรียน	- องค์กรชุมชน
กลุ่มเป้าหมาย	- นักเรียน	- คนในชุมชนทั้งเด็ก – ผู้ใหญ่
ผู้สอน	- ครู	- วิทยากรท้องถิ่น ปราชญ์ ชาวบ้าน
วิธีการจัดการเรียน	- มีชั้นเรียน	- ไม่มีชั้นเรียน
การสอน	- เอาเนื้อหาวิชาที่สอนเป็นตัวตั้ง	- เอาปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง
การวัดผล	- มีการสอบ	- ไม่มีการสอบ วัดผลด้วยตัวเองว่าสามารถแก้ปัญหาได้หรือไม่
ระยะเวลา	- มีระยะเวลาเรียนจบหลักสูตรแน่นอน	- ไม่มีระยะเวลาแน่นอนการเรียนรู้ไม่สิ้นสุด

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษา เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ซึ่งมีสาระสรุปได้ดังนี้

1. ผู้บริหารและครูผู้สอนให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการเรียนการสอนให้สนองความต้องการของท้องถิ่น ควรให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม นับตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม และการประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้และประสบการณ์ที่นักเรียนได้รับสอดคล้องกับชีวิตจริง และนักเรียนมีโอกาสได้เลือกเรียนในสิ่งที่มีความถนัด และความสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน

2. การดำเนินงานของโรงเรียน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน พบว่าวิธีการที่โรงเรียนดำเนินการ ได้แก่ (1) เชิญผู้รู้มาร่วมในการพัฒนาหลักสูตร สอนนักเรียน ส่งนักเรียนไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการของผู้รู้ (2) ให้นักเรียนสำรวจข้อมูลของท้องถิ่นและนำสิ่งที่เป็นองค์ความรู้มาจัดการเรียนการสอน (3) จัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรืออุทยานศึกษาให้นักเรียนศึกษา ค้นคว้า ขั้นตอนในการดำเนินงานประกอบด้วย (1) การรวบรวมความรู้ในท้องถิ่น โดยให้นักเรียนสอบถามจากผู้รู้ กรรมการศึกษาและผู้ปกครอง (2) การเสาะหาผู้รู้ในท้องถิ่นหรือวิทยากร ใช้การสอบถามจากผู้รู้ ผู้ปกครองและนักเรียน (3) การติดต่อประสานงาน ใช้การติดต่ออย่างไม่เป็นทางการก่อน หลังจากนั้นจึงขอความร่วมมืออย่างเป็นทางการ และติดต่อผ่านกรรมการศึกษาของโรงเรียน

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามกิจกรรมดังกล่าว คือ นักเรียนเรียนอย่างมีความสุขเห็นคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้นและในส่วนของชุมชนเองก็มีความสามัคคีกันมากขึ้นด้วย

3. ผู้รู้ในท้องถิ่นทั้งหมด (ร้อยละ 100) เห็นด้วยที่หลักสูตรเปิดโอกาสให้ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน และนอกจากจะสอนให้นักเรียนมีความรู้ประสบการณ์ในเนื้อหาวิชาที่เรียนแล้ว ยังได้เน้นให้นักเรียนเห็นคุณค่าของผู้รู้และองค์ความรู้ที่มีในท้องถิ่นโดยร้อยละ 24 เน้นในเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามของท้องถิ่น ร้อยละ 20 เน้นให้เห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นและนำมาทำให้เกิดประโยชน์และประกอบอาชีพ สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้น ร้อยละ 10 ให้ข้อมูลว่า วัสดุ อุปกรณ์การสอนมีไม่เพียงพอ เวลาในการทำกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง และระเบียบราชการไม่เอื้อให้โรงเรียนทำงานร่วมกับชุมชน

4. ความคิดเห็นของนักเรียนในการเรียนกับผู้รู้ในท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

4.1 การไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการกับผู้รู้ในท้องถิ่น นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 4 ข้อ คือ ทำให้เกิดความกระตือรือร้นต้องรับผิดชอบ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.2 การเข้าร่วมกิจกรรมที่สอนโดยผู้รู้ในท้องถิ่น นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 2 ข้อ คือ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.3 การไปสำรวจข้อมูลจากแหล่งความรู้ในชุมชน นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 3 ข้อ คือ ต้องรับผิดชอบ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.4 การไปศึกษาค้นคว้าหรือเรียนรู้จากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรืออุทยานการศึกษา นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 2 ข้อ คือ ภูมิใจความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี สถาบันราชภัฏเทพสตรี (ม. ป. ป. : สารบัญ) ทำการรวบรวมประวัติและผลงานของบุคคลผู้เป็นปราชญ์ของท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านสาขาต่างๆ ตั้งแต่พุทธศักราช 2536 เป็นต้นมาพบว่า มีผู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่างๆ จำนวน 13 ท่าน ดังนี้

1. นายวิเชียร คำเจริญ (ลพ บุรีรัตน์) ผู้เชี่ยวชาญการแต่งเพลงไทยลูกทุ่ง

2. นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย)

3. นายไพรัช มาลีหอม ผู้เชี่ยวชาญสาขานันทนาการ ด้านการเล่นพื้นบ้านและสื่อสารมวลชน

4. นายประยูร กั้นเขตต์ ผู้เชี่ยวชาญด้านกวีนิพนธ์

5. นางสาคร อุดมเดชะ ผู้เชี่ยวชาญด้านหุ่นกระบอกละครรำ

6. นางสมบท ศรีสุพรรณ์ ผู้เชี่ยวชาญการร้องหมอลำพวน

7. นางละมูล พูลหลำ ผู้เชี่ยวชาญ การร้องเพลงโคราช

8. นายจำปี แสงพลบ ผู้เชี่ยวชาญสาขาการสร้างเครื่องดนตรีไทย

9. นายสนับ วิงวอน ผู้เชี่ยวชาญสาขาดนตรีไทย

10. นางสมจิตร ปานเดช ผู้เชี่ยวชาญ สาขาทัศนศิลป์ ด้านงานจักสาน

11. นายเงิน สุหิรัญ ผู้เชี่ยวชาญ สาขาภูมิปัญญาชาวบ้านด้านเกษตรกรรม

12. นายประยูร เกื้อกูล ผู้เชี่ยวชาญ สาขาวรรณศิลป์ ด้านร้อยกรองสมัยใหม่

13. นายขจร นพภาลัย (แทน เทวินทร์) ผู้เชี่ยวชาญ สาขานันทนาการ (พิธีกร – นักจัดรายการ

อนึ่งประวัติและผลงานของปราชญ์ท้องถิ่นดังกล่าว นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยในการพัฒนาองค์ความรู้สาขาต่างๆ เพื่อสรรค์สร้างวิถีทางดำรงชีวิตให้ดำรงอยู่ได้อย่างเป็นสุข อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิต แก่อนุชนรุ่นหลัง นอกจากนี้ในมุมมองของการศึกษาก็นับเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา หรือนำภูมิปัญญาดังกล่าวเข้ามาสู่ระบบการศึกษาของไทยได้

ในปี พ.ศ. 2542 สถาบันราชภัฏเทพสตรี (2524 : 191-193) ทำการสำรวจผลิตภัณฑ์แปรรูปผลผลิตเกษตรและผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านของจังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นการสำรวจที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด 11 อำเภอ จำนวน 122 ตำบล ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดลพบุรีมีผลิตภัณฑ์แปรรูป ดังนี้

1. ผลิตภัณฑ์แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร มี 3 ประเภท คือ

1.1 ผลิตภัณฑ์แปรรูผลผลิตเกษตรจากผักและผลไม้ มีผู้ผลิต 245 ราย จำนวนผลิตภัณฑ์ 42 ชนิด ผลิตภัณฑ์ที่ทำกันมากที่สุดคือ มะม่วงดอง

1.2 ผลิตภัณฑ์แปรรูปผลผลิตจากธัญพืช พืชหัว และพืชน้ำตาลมีผู้ผลิต 466 ราย มีผลิตภัณฑ์ 97 ชนิด ผลิตภัณฑ์ที่ทำกันมากที่สุดคือ ขนมจีน

1.3 ผลิตภัณฑ์แปรรูปผลผลิตเกษตรจากสัตว์และผลิตภัณฑ์ของสัตว์ มีผู้ผลิต

205 ราย มีผลิตภัณฑ์ 38 ชนิด ผลิตภัณฑ์ที่ทำกันมากที่สุดคือ ปลาร้า

2. ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน มี 3 ประเภทคือ

2.1 ผลิตภัณฑ์หัตกรรมพื้นบ้าน ประเภทสิ่งประดิษฐ์ มีผู้ผลิต 356 ราย มีผลิตภัณฑ์ 79 ชนิด ผลิตภัณฑ์ที่มีผู้ผลิตมากที่สุดคือ ดอกไม้จันทน์

2.2 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านประเภทผ้าและสิ่งทอมีผู้ผลิต 396 ราย มีผลิตภัณฑ์ 9 ชนิด ผลิตภัณฑ์ที่มีผู้ผลิตมากที่สุด คือ ผ้ามัดหมี่

2.3 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านประเภทจักสาน มีผู้ผลิต 376 ราย มีผลิตภัณฑ์ 36 ชนิด ผลิตภัณฑ์ที่มีผู้ผลิตมากที่สุด คือ เข่งใส่ของ

จากงานวิจัยเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าผลิตภัณฑ์ทางด้านการเกษตรและหัตถกรรมเป็นผลิตภัณฑ์ที่มากในจังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตภาคกลางเพราะมีปัจจัย หรือองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ดังกล่าว เช่น ทำเลที่ตั้ง ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ เป็นต้น

สรุปจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดทำให้ผู้วิจัยได้แนวทางในการศึกษา ภูมิปัญญาชาวบ้าน จากประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาสามารถวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา ตลอดจนสามารถรวบรวมแนวคิดในการจัดการศึกษาจากผู้ทรงภูมิปัญญา ทั้งนี้เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการจัดการศึกษาของไทย โดยเฉพาะจังหวัดลพบุรีตามสาระในหมวด 4 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจต่อปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญา กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านและแนวคิดในการนำภูมิปัญญาเข้าไปในระบบการศึกษา เพื่อค้นหาศักยภาพและทุนทางปัญญาของชาวบ้าน อันมีคุณค่ายิ่งสำหรับนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการเผชิญหน้ากับปัญหาและสิ่งท้าทายนานัปการในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งนำมาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาคนที่สำคัญยิ่ง โดยประยุกต์ระเบียบวิธีของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาใช้ในการวิจัย

แหล่งข้อมูลในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษากับชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาในจังหวัดลพบุรี จำนวน 7 คน จำแนกตามสาขาภูมิปัญญาชาวบ้านของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ 3 สาขา คือ

1. สาขาเกษตรกรรม มี 3 ท่าน

1.1 นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก อายุ 73 ปี อาชีพ ทำไร่นาสวนผสม

1.2 นายเงิน สุริหัญ อายุ 69 ปี อาชีพ ทำสวนไม้ผล

1.3 พันโทยงยุทธ ขจรวิทย์ อายุ 67 ปี อาชีพ เพาะเห็ด

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรมมี 1 ท่าน

2.1 นางแหวด ปัญญาสงค์ อายุ 72 ปี อาชีพ ทอผ้า

3. สาขาศิลปกรรม มี 3 ท่าน

3.1 นางสาคร อุดรเดชะ อายุ 81 ปี อาชีพ นักเชิดหุ่นกระบอก

3.2 นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง อายุ 69 ปี อาชีพ นักดนตรีไทย

3.3 นายจำปี แสงพลบ อายุ 72 ปี อาชีพ ช่างสร้างเครื่องดนตรีไทย

วิธีการคัดเลือกหรือสรรหาชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาในจังหวัดลพบุรี

ผู้วิจัยดำเนินการเพื่อคัดเลือกหรือสรรหาผู้ทรงภูมิปัญญา ของจังหวัดลพบุรีที่ใช้ในการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

1. **การกำหนดเกณฑ์ของการเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาของจังหวัดลพบุรี**

ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การเลือกผู้ทรงภูมิปัญญาตามสาขาภูมิปัญญาชาวบ้านของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติทั้ง 10 สาขา (2541 : 24-26) คือ สาขาเกษตรกรรม สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม สาขาการแพทย์ไทย สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน สาขาสวัสดิการ สาขาศิลปกรรม สาขาการจัดการสาขาภาษาและวรรณกรรมและสาขาศาสนาและประเพณี รวมทั้งใช้เกณฑ์ของสถาบันแห่งชาติว่าด้วย ภูมิปัญญาและการศึกษาไทย (2542 : 5) ที่กำหนดวิธีพิจารณาผู้ทรงภูมิปัญญาตามลักษณะดังต่อไปนี้

1.1 ระดับของความชำนาญ/ทักษะ

1.2 การทำคุณประโยชน์ต่อบุคคล/กลุ่ม

1.3 ความสามารถในการพัฒนาทักษะหรือเทคนิคของตน

1.4 ความสามารถในการถ่ายทอดทักษะหรือเทคนิคไปสู่ผู้เรียน

2. **การพิจารณาคัดเลือกผู้ทรงภูมิปัญญาของจังหวัดลพบุรี**

ในการพิจารณาคัดเลือกผู้ทรงภูมิปัญญาของจังหวัดลพบุรีครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการสรรหาถึง 3 รอบ ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

2.1 ผู้วิจัยทำการศึกษาเอกสารและหนังสือเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านของจังหวัดลพบุรี รวมทั้งงานวิจัยเกี่ยวกับบุคคลและอาชีพสำคัญในท้องถิ่นที่สถาบันราชภัฏเทพสตรี

จัดทำให้จังหวัดลพบุรี เพื่อรวบรวมอาชีพและชาวบ้านที่ประกอบอาชีพหรือเป็นภูมิปัญญาของจังหวัดลพบุรี

2.2 ทำการสำรวจบุคคลสำคัญของท้องถิ่นที่มีผลงานในลักษณะเป็นผู้ชำนาญการทั้ง 10 สาขา ตามการกำหนดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ โดยขอความร่วมมือจากนักศึกษาของสถาบันราชภัฏเทพสตรี ที่อยู่ในท้องถิ่นทั้ง 11 อำเภอ เป็นผู้รวบรวมข้อมูลให้

2.3 ผู้วิจัยและคณะนำรายชื่อและผลงานของบุคคลในท้องถิ่นที่รวบรวมมาได้ทั้งหมดประมาณ 30 คน เข้ามาพิจารณาร่วมกันโดยใช้เกณฑ์ของการเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาจาก ข้อ 1 มาเป็นแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกผู้ทรงภูมิปัญญา ซึ่งเป็นการสรรหารอบที่ 1 ผู้เข้าประชุมประกอบด้วย

1) ผศ. สมศักดิ์ มากบุญ อธิการบดีสถาบันราชภัฏเทพสตรี เป็นผู้วิจัย

2) ดร. กาสัก เต๊ะขันหมาก นักวิชาการ ระดับ 8 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นที่ปรึกษา

3) นายลักษณ์ แสงอรุณ อาจารย์ 3 ระดับ 8 หมวดวิชา ภาษาไทย โรงเรียนพิบูลวิทยาลัย อ.เมือง จ.ลพบุรี เป็นผู้ช่วยรวบรวมข้อมูล

4) นางกิติยา สุบรรณจุ้ย อาจารย์ 3 ระดับ 8 หมวดวิชา ภาษาไทย โรงเรียนพิบูลวิทยาลัย อ.เมือง จ.ลพบุรี เป็นผู้ช่วยรวบรวมข้อมูล

5) นางกองแก้ว แสงอรุณ อาจารย์ 3 ระดับ 8 หมวดวิชา ภาษาไทย โรงเรียนโคกกะเทียมวิทยาลัย อ.เมือง จ.ลพบุรี เป็นผู้ช่วยรวบรวมข้อมูล

6) นางศรีพรรณ เพ็ชรไทย อาจารย์ 3 ระดับ 8 หมวดวิชาสังคมศึกษา โรงเรียน เป็นผู้ช่วยรวบรวมข้อมูล

7) นายอิทธิฤทธิ์ พงษ์ศรีปิยะรัตน์ อาจารย์ 1 ระดับ 4 โรงเรียนบ้านวังเพลิง สปอ.โคกสำโรง อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี เป็นผู้ช่วยรวบรวมข้อมูล

จากการประชุมครั้งนี้ได้รายชื่อบุคคลที่มีลักษณะเป็นไปตามเกณฑ์ของการเป็นผู้ทรงภูมิปัญญา 15 คน

2.4 ผู้วิจัยและคณะทำการศึกษาภาคสนามด้วยการเดินทางไปเยี่ยมบ้านของบุคคลที่คัดเลือกไว้รอบแรกทั้งหมด เพื่อตรวจสอบว่าผลงานถึงขั้นที่จะเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาจริงหรือไม่ ซึ่งเป็นการสรรหารอบที่ 2 ปรากฏว่ามีผู้ที่สมควรจะทำการศึกษาในฐานะผู้ทรงภูมิปัญญา จำนวน 10 คน

2.5 ผู้วิจัยและคณะทำการศึกษาภาคสนามเพื่อทดลองเก็บข้อมูลจากผู้ทรงภูมิปัญญาทั้ง 10 คน โดยมีเครื่องมือรวบรวมข้อมูลคือ แบบบันทึกข้อมูลที่ครอบคลุมประเด็นใน

การศึกษาได้แก่ ประวัติส่วนตัวและผลงาน กระบวนการเรียนรู้ในการสั่งสมภูมิปัญญาและการถ่ายทอดไปสู่ผู้อื่น รวมทั้งแนวคิดในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปสู่ระบบการศึกษา การออกภาคสนามในส่วนนี้ผู้วิจัยและคณะได้ใช้เวลามากกว่า 3 ครั้ง ต่อผู้ทรงภูมิปัญญา 1 คน เพื่อนำข้อมูลที่ได้แต่ละครั้งมาตรวจสอบและพิจารณาประเด็นที่จะตอบคำถามวิจัยตามวัตถุประสงค์ ซึ่งถือเป็นการสรรหารอบที่ 3 ปรากฏว่า มีข้อมูลเชิงประจักษ์หลายอย่างที่ทำให้การพิจารณาคัดเลือกผู้ทรงภูมิปัญญาเข้มงวดหรือกลั่นกรองมากยิ่งขึ้น เช่น บางบุคคลไม่อยู่ในสภาพที่จะให้ข้อมูลที่ลุ่มลึกได้ บางคนจะทำงานขณะอยู่ในตำแหน่ง แต่เมื่อพ้นจากตำแหน่งจะวางมือจากการทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นต้น ดังนั้น ผู้ทรงภูมิปัญญาของจังหวัดลพบุรีในการวิจัยครั้งนี้จึงมี 7 คน ดังกล่าวแล้วข้างต้น

3. บทสรุปเกี่ยวกับการกำหนดสาขาผู้ทรงภูมิปัญญาของจังหวัดลพบุรี

เนื่องจากจังหวัดลพบุรีอยู่ในเขตภาคกลาง ซึ่งสภาพทางภูมิศาสตร์ เอื้อต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตรและมีระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองหลวงไม่มากนักคือ ประมาณ 150 กิโลเมตร จึงมีการหลั่งไหลหรือแลกเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมกันค่อนข้างมาก ดังนั้นลักษณะของภูมิปัญญาส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับการเกษตร หัตถกรรม ดนตรี-การแสดง ผู้ทรงภูมิปัญญาที่เป็นชาวบ้านที่พบในปัจจุบันจึงเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว ซึ่งทำให้ผู้วิจัยจึงกำหนดนิยามผู้ทรงภูมิปัญญาในการวิจัยตามกรอบสาขาวิชา หรือความชำนาญการตามแนวของสำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติได้ 3 สาขาวิชา คือ

1) สาขาเกษตรกรรม
2) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
3) สาขาศิลปกรรม

การรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษากาคสนาม (field study) ซึ่งรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indept interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ผู้ทรงภูมิปัญญา การสัมภาษณ์ผู้ที่ใกล้ชิด เช่น บุตร หลาน ศิษย์หรือผู้คุ้นเคยกับผู้ทรงภูมิปัญญา การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เช่น การไปดูการแสดง การไปดูงานอาชีพของผู้ทรงภูมิปัญญา เป็นต้น และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ประวัติส่วนตัวและผลงาน รวมทั้งเกียรติยศที่ผู้ทรงภูมิปัญญาได้รับจากองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยและผู้ช่วยรวบรวมข้อมูลใช้เวลาเก็บข้อมูลของผู้ทรงภูมิปัญญาแต่ละคนประมาณ 3-6 ครั้งๆ ละประมาณ 3 ชั่วโมง

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยและคณะได้สร้างขึ้น มีลักษณะเป็นแบบบันทึกปลายเปิด คือกำหนดหัวข้อหรือประเด็นที่จะถามและให้ผู้เก็บข้อมูลเป็นผู้บันทึกโดยหัวข้อในแบบบันทึกจะครอบคลุมประเด็นเพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย 3 ประเด็นหลัก คือ

1. ประวัติส่วนตัว และผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา
2. กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้ทรงภูมิปัญญาได้รับการสั่งสมมาและกระบวนการถ่ายทอดที่ผู้ทรงภูมิปัญญาส่งต่อไปยังผู้อื่น
3. แนวคิดในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปสู่ระบบการศึกษา

การตรวจสอบข้อมูล

ใช้การตรวจสอบความตรงของข้อมูลโดยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า คือ

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) ตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูล เวลา สถานที่ และบุคคลที่ต่างกันต้องได้ข้อมูลที่ตรงกัน
2. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) ตรวจสอบข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้การเก็บรวบรวม ข้อมูลหลายวิธีในเรื่องเดียวกันด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การสนทนา การสังเกตการปฏิบัติจริง การศึกษาจากเอกสาร เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาแบบสร้างข้อสรุป โดยการจำแนกชนิดของข้อมูล (typological analysis) แบบไม่ใช้ทฤษฎีที่ สุภางค์ จันทวานิช (2539 : 136-137) เสนอไว้ คือ จำแนกข้อมูลที่วิเคราะห์ตามความเหมาะสมของข้อมูล ใช้ความรู้และประสบการณ์ของผู้วิจัยช่วยโดยจำแนกข้อมูลชนิดง่ายๆ ก่อน แล้วพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูล อธิบายถึงความสัมพันธ์และสาเหตุของปรากฏการณ์โดยยึดกรอบของการวิจัยเป็นหลัก

บทที่ 3

ประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา

การศึกษาประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านอันเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่ายิ่งสำหรับสังคมไทย ซึ่งในบทนี้จะได้นำเสนอประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญาจังหวัดลพบุรี ตามสาขาภูมิปัญญาชาวบ้าน 3 สาขาคือ

1. สาขาเกษตรกรรม
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
3. สาขาศิลปกรรม

ตอนที่ 1 : สาขาเกษตรกรรม

ในสาขาเกษตรกรรมมีผู้ทรงภูมิปัญญา 3 ท่าน ซึ่งจะนำเสนอผลการศึกษาไปตามลำดับดังนี้

1. นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก อายุ 73 ปี อาชีพทำไร่นาสวนผสม
2. นายเงิน สุทิรัญ อายุ 69 ปี อาชีพการทำสวนไม้ผล
3. พท.ยงยุทธ ขจรวิทย์ อายุ 67 ปี อาชีพทำการเพาะเห็ด

นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก

รูปที่ 1 : นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก อายุ 73 ปี อาชีพทำไร่นาสวนผสม

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประชากรประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ และเกษตรกรได้รับการยกย่องว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติ ซึ่งกว่าจะประสบความสำเร็จในอาชีพนี้ ทุกคนคงทราบกันดีในหัวใจว่าจะต้องมีความขยัน อดทนมากกว่าคนธรรมดา เพราะการทำการเกษตรของเกษตรกรไทยมักจะพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ดังนั้นความปีติยินดีจึงเต็มเปี่ยมในหัวใจของผู้วิจัยเป็นอย่างมากที่จะได้พบกับภูมิปัญญาที่เป็นเกษตรกร เพราะผู้วิจัยมั่นใจว่าบุคคลนี้ต้องมีดีในตัวเองอย่างแน่นอน

ตลอดจนระยะทางการเดินทางจากสถาบันราชภัฏเทพสตรีมายังบ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 2 ต.ลาดสาลี่ อ.ท่าวุ้ง จ.ลพบุรี อันเป็นที่พักอาศัยของนายเชื้อนั้น ทั้งสองฟากของถนนเต็มไปด้วยทุ่งนาเขียนชอุ่มน่ามองเป็นอย่างยิ่ง และความคิดของผู้วิจัยก็ต้องหยุดลง เมื่อรถเลี้ยวเข้าบ้านหลังหนึ่งที่ปลูกด้วยไม้เป็นทรงแบบไทยโบราณ คือ บ้านใต้ถุนสูงขนาดบ้านใหญ่พอสมควร ด้านล่างเป็นที่โล่งไว้เก็บเศษฟาง รถไถนาคันเล็ก และแผนภาพต่างๆ มองไปรอบๆ ก็เห็นป้ายเขียนได้ใจความว่า นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาไร่นาสวนผสมปี พ.ศ. 2540

ชาติกำเนิด

เมื่อลงจากรถ ชายสูงอายุใส่เสื้อสีเหลืองเก่าๆ ตัวเสื้อเต็มไปด้วยรอยด่างสีน้ำตาลมากมาย ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าจะเป็นรอยของยางกล้วย แสดงถึงการใช้งานมาอย่างโชกโชน สวมกางเกงเก่าๆ สีดำ ยิ้มแย้มแจ่มใสออกมารับคณะผู้วิจัยแล้วแนะนำตัวกันเอง แน่นอนว่าชายชราคนนั้นคือ นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก ความสงสัยเกิดขึ้นทันทีว่า ลุงคนนี้อายุเยอะแล้ว แต่ทำไมยังแข็งแรง เดินเหินได้คล่องแคล่ว เมื่อเริ่มการสนทนา ลุงเชื้อจึงเล่าว่า เกิดวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2471 ปัจจุบันอายุ 73 ปี (ณ ปี พ.ศ. 2544) ภูมิลำเนาเกิดที่ ต. บางขันหมาก อ.เมือง จ.ลพบุรี เป็นบุตรของนายละม่อม นางพวง เต๊ะขันหมาก ซึ่งจากนามสกุล ก็ทราบทันทีว่าท่านต้องมีเชื้อสายชาวมอญแน่นอน ลุงเชื้อเล่าให้ฟังต่อว่าพี่น้องร่วมตัวลุงเชื้อด้วย 9 คน คือ

1. นางแจ่ม เต๊ะขันหมาก
2. นางมณฑา อิ่มวัน
3. นางชื้น โตสุนทร
4. นางชม รัตนมันตาคม
5. นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก (เจ้าของประวัติ)
6. นายชิ้น เต๊ะขันหมาก
7. นางจำรูญ ชมประดิษฐ์
8. นายลำพูน เต๊ะขันหมาก
9. นายโสภณ เต๊ะขันหมาก

พื้นเพเดิมครอบครัวของลุงเชื้อมีอาชีพทำนา ลุงเชื้อจึงมีโอกาสช่วยบิดามารดาค้าขายมาตั้งแต่ยังเด็ก และเมื่อถึงอายุ 9 ขวบ ชีวิตของลุงเชื้อก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเพราะบิดาได้เสียชีวิตลง ดังนั้นลุงเชื้อจึงได้ศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนโพธิ์ระหัด ต.บางขันหมาก อ.เมือง จ.ลพบุรี

สะสมประสบการณ์ชีวิตต้องสู้

เมื่อลุงเชื้อมีอายุประมาณ 11 ขวบ (พ.ศ. 2482) ได้เริ่มต้นทำงานด้วยการเป็นลูกจ้างของร้านสัจจวานิช เพราะเจ้าของร้าน คือ หลวงศุภกิจโกสล ต้องการเด็กมาช่วยงานในร้าน ตอนสมัครมีคนมาสมัครถึง 5 คน แต่หลวงศุภกิจโกสลก็เลือก ด.ช. เชื้อ เพราะความถูกชะตา เมื่อเข้าทำงานในร้านสัจจวานิช ลุงเชื้อได้ทำงานด้วยความขยัน ขันแข็ง ละเอียดรอบคอบ จนหลวงศุภกิจโกสลไว้วางใจให้ลุงเชื้อเป็นคนเก็บเงิน (หรือแคชเชียร์ ในสมัยนี้) นอกจากนี้ลุงเชื้อยังได้ฉายแววความสามารถทางช่าง โดยสามารถซ่อมนาฬิกา วิทยุ โทรทัศน์ หีบเสียง

กล้องถ่ายรูป ทั้งๆ ที่ไม่เคยเรียนรู้ ไม่เคยลงทะเบียนเรียนวิชาช่างมาแม้แต่หน่วยกิตเดียว ดังคำกล่าวของลุงเชื้อว่า "ผมไม่ได้เรียนมาจากไหนหรอก อาศัยผมช่างสังเกต หัดทำหักแกะรอย ผมก็ทำได้" แต่พวกเราทราบดีว่าลุงเชื้อต้องมีดีมากกว่าที่ลุงเล่าแน่ เพราะการเป็นช่างนอกจากการ ช่างสังเกตจดจำแล้ว ยังต้องมีความคิดเป็นระบบ วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาได้และคิดแบบตรรก (logic) ได้เป็นอย่างดี ลุงเชื้อจึงทำงานที่ร้านสัจจวานิชได้อย่างสบายใจและได้รับความเอ็นดูจากหลวงศุภกิจโกศลอย่างลูกหลานตลอดมา

เมื่ออายุครบบวช ลุงเชื้อก็บวชทดแทนคุณบิดามารดา ตามประเพณีอันดีงามของชายชาวไทยเป็นเวลา 1 พรรษา แล้วลาสิกขาบทกับไปทำงานกับหลวงศุภกิจโกศลที่ร้านสัจจวานิชเหมือนเดิม แต่ความไม่เหมือนเดิมก็คือลุงเชื้อใช้ประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง การฝึกฝนจนเป็นเอกอุทางด้านการช่างสามารถสร้างวิทยุทรานซิสเตอร์ใช้ถ่านวางจำหน่ายในร้านได้เหมือนกับที่ทางร้านสั่งเข้ามาจากกรุงเทพฯ นับว่าลุงเชื้อได้รับปริญญาชีวิตทางด้านช่างจากมหาวิทยาลัยร้านสัจจวานิช ด้วยการสามารถปฏิบัติงานได้เป็นความก้าวหน้าจากช่างประจำร้านจนเป็นนักประดิษฐ์ได้สำเร็จ

จากช่างมาเป็นเกษตรกรหัวก้าวหน้า

เป็นธรรมดาของชีวิตที่ต้องมีคู่ครองเพื่อการมีชีวิตที่สมบูรณ์ ลุงเชื้อได้พบรักกับนางสาวบุญช่วย บุญมาก และได้แต่งงานกันเมื่อปี พ.ศ. 2498 ขณะที่ลุงเชื้ออายุ 27 ปี ลุงเชื้อย้ายออกมาจากบ้านหลวงศุภกิจโกศลและเช่าห้องแถวอาศัยอยู่ในตัวเมืองลพบุรี โดยลุงเชื้อยังคงทำงานกับหลวงศุภกิจโกศลที่ร้านสัจจวานิชเช่นเดิม จนกระทั่งเหตุการณ์อัคคีภัยได้เกิดขึ้นในตลาดลพบุรี นับเป็นครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งของจังหวัด ที่สร้างความสูญเสียอย่างมากมายมหาศาล อาคาร บ้านเรือน ร้านค้าต่างสูญหายไปในเปลวเพลิงมากมาย ร้านสัจจวานิชก็ไม่พ้นจากความหายนะในครั้งนั้น จึงได้ล้มเลิกกิจการไป

ปี พ.ศ. 2499 ก่อนที่ร้านสัจจวานิชจะถูกไฟไหม้นายเชื้อและภรรยาได้กลับมาพักอาศัยอยู่กับพ่อตาแม่ยายที่ตำบลลาดสาลี่ อ.ท่าวุ้ง จ.ลพบุรี ซึ่งมีอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา) เป็นอาชีพหลัก มหาวิทยาลัยเกษตรกรรมเปิดรับลุงเชื้ออีกแล้ว เพราะลุงเชื้อทำนาไม่เป็นเลย "ผมทำไม่เป็นเลย ไปใหม่ๆ ก็ดูเขาทำกัน" แต่คนไม่ธรรมดาอย่างลุงเชื้อมีหรือที่จะดูเฉยๆ ลุงเชื้อเริ่มต้นมีชีวิตเกษตรกรด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์กับพ่อตาแม่ยาย ตามไปนาทุกครั้ง จดจำวิธีการทำลองลงมือทำเอง เมื่อสงสัยก็ซักถามปัญหา ประกอบกับความชอบธรรมชาติสีเขียว และการขยันหมั่นเพียร ความตั้งใจในการทำงานเป็นทุน แม้จะไม่เคยทำนาก่อนผลผลิตที่ได้ก็ย่อมคุ้มค่าเสมอ เพียงระยะเวลาปีสองปี ลุงเชื้อก็ได้รับการยอมรับในครอบครัวของภรรยาว่ามีความสามารถในการทำนาได้ดี จนสามารถทำนาด้วยตัวคนเดียวได้ "หลังๆนี่ทางบ้านเขายกให้ผม

หว่านข้าวทำนาเนี่ย เขาชมว่าหว่านได้เสมอสวยเหมือนนาดำ ทั้งๆ ที่ผมเริ่มจากการดูแม่ขายนะ" ลุงเชื้อกล่าวด้วยความ ภาคภูมิใจ ภรรยาลุงเชื้อก็กล่าวเสริมว่า "เขาเป็นคนหัวไว คิดไว ทำอะไรตั้งใจจริงๆ จนดูว่ามันเป็นเรื่องง่ายๆ และทำได้ดีด้วยซิ" เสียงหัวเราะดังออกมาจากชายและหญิงสูงวัยอย่างเป็นสุขใจ ที่นึกถึงอดีต

ด้วยความคิดที่ยาวไกล หลังจากที่เห็นภาระงานการทำนาอย่างแจ่มชัดแล้วลุงเชื้อก็มองเห็นว่าการทำนาโดยอาศัยแรงงานจากสัตว์เพียงอย่างเดียวจะทำให้งานล่าช้า จึงปรึกษากับทางบ้านซื้อรถไถนา นับเป็นรถไถนาคันแรกของหมู่บ้านเลยทีเดียว การทำนาของครอบครัวลุงเชื้อก็ได้ผลดีตามสภาพภูมิอากาศในแต่ละปีที่จะเอื้ออำนวย

ถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

ด้วยการทำงานด้วยใจรัก มีความคิดริเริ่มลุงเชื้อและภรรยาก็อยู่อย่างมีความสุขตามอัตภาพของครอบครัวชาวนาไทย จนมีพยานรักคือ บุตร-ธิดา จำนวน 5 คน ดังนี้

1. นางปราณี บุญชู ปัจจุบันอายุ 50 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่4 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

2. นายกาสัก เต๊ะขันหมาก ปัจจุบันอายุ 43 ปี จบการศึกษาปริญญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประกอบอาชีพรับราชการที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

3. นางสารภี ช้างเผือง ปัจจุบันอายุ 40 ปี จบการศึกษาปริญญาครุศาสตร์บัณฑิต สาขาคหกรรมศาสตร์ จากวิทยาลัยครูเทพสตรี ลพบุรี ประกอบอาชีพรับราชการครู โรงเรียนท่าวุ้งวิทยาคาร อ.ท่าวุ้ง จ.ลพบุรี

10. นางโสพิศ เนาท่าแค ปัจจุบันอายุ 38 ปี จบการศึกษาศิลปศาสตร์บัณฑิต จากสถาบันราชภัฏเทพสตรี

11. นางยุพิน เต๊ะขันหมาก ปัจจุบันอายุ 36 ปี จบการศึกษาเศรษฐศาสตร์และสหกรณ์บัณฑิต จากสถาบันเทคโนโลยีแม่โจ้

บุตรธิดาของลุงเชื้อทุกคนได้รับการสอนอาชีพของครอบครัวโดยทางอ้อมด้วยการพาลูกไปลงแปลงนาที่พ่อและแม่กำลังทำนากัน พ่อหว่านลูกช่วย พ่อไถลูกดู และเมื่อโตพอที่จะทำได้ลุงเชื้อสนับสนุนให้ลูกทุกคนทำนา "ลูกๆ ผมทุกคนมันทำนาเป็นหมด กลับจากโรงเรียนเปลี่ยนเสื้อถลกกางเกงกระโดดลงนาเลย" นั่นแสดงถึงการอบรมถ่ายทอดความรู้โดยครอบครัวซึ่งผู้รับการถ่ายทอดได้รับความรู้ไม่รู้ตัว และได้เล่นดินโคลนสนุกสนานกันไปพร้อมกัน

นับว่าลุงเชื้อมีวิธีการถ่ายทอดที่แยบคายมาก และลุงเชื้อยังภูมิใจที่ลูกตนเองทำนาได้ ทำนาเป็น ต่างจากชาวนาอีกหลายคนที่ไม่อยากให้ลูกตัวเองเป็นชาวนาเหมือนพ่อแม่

ดังคำชื่นชมบุตรชายคนที่ 2 ของลุงเชื้อว่า "กาสักเนี่ยมันจบดอกเตอร์ก็จริง แต่ให้มันท้าทำนาหว่านกับชาวบ้านได้เลย มันหว่านสวยเหมือนผมเลย" ลุงเชื้อกล่าวแล้วหัวเรา แสดงถึงการมีอารมณ์ขัน สุขภาพจิตดี ส่วนลูกสาวคนเล็กคนสุดท้องของลุงนับเป็นทรัพยากรบุคคลทางการเกษตรที่ชัดเจนมากเพราะขณะเรียนที่วิทยาลัยเกษตรกรรม จังหวัดสิงห์บุรี คุณยุพินเล่าให้ฟังว่าเธอเข้าร่วมประกวดการทำนาในโครงการชุมนุมเกษตรกรในอนาคตแห่งประเทศไทย ตอนเธออายุประมาณ 17-18 และได้รับรางวัลยุวเกษตรกรดีเด่นระดับประเทศ "หนูได้วิธีการทำนาจากพ่อ เพราะตอนเด็กๆ เราพี่น้อง เล่นกันในนาตามพ่อแม่ไป หนูนี่หัดไถกับพ่อเลย เรียกว่าเราปฏิบัติจริง ไม่มีทฤษฎี" ปัจจุบันเธอทำงานที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดลพบุรี เชี่ยวชาญด้านการเกษตรเคยไปดูงานด้านเกษตรกรรมจากต่างประเทศ และนำความรู้มาสนทนาแลกเปลี่ยนกับผู้เป็นพ่อด้วย

ฝ่าอุปสรรคสู่เกษตรกรมืออาชีพ

หากจุดต่ำสุดหมายถึง การไม่มีความรู้ ไม่เคยปฏิบัติมาก่อนเลย ลุงเชื้อคงจะยืนอยู่ตรงจุดนั้นในวาระแรกที่ผันตัวเองจากคนเก็บเงินประจำร้านสัจจวานิช มีความรู้ทางช่างกลายมาเป็นเกษตรกรเต็มตัวแต่ใช้ระยะเวลาในการพัฒนาตนเองจากผู้ไม่รู้เป็นผู้รู้ด้วยระยะเวลาอันสั้น

การเข้ารับการอบรมเป็นหนทางการพัฒนาความรู้ของลุงเชื้อ กว่า 40 ครั้งในการเข้ารับการอบรม ภายในระยะเวลาเพียง 20 ปี หัวข้อการรับการอบรมนั้นมีมากมายหลายประการ เช่น การอบรมการพัฒนาเกษตรตามแนวพระราชดำริ ที่เขาหินซ้อน จ.ฉะเชิงเทรา การอบรมเกษตรธรรมชาติ แบบคิวซี ที่ อ.แก่งคอย จ.สระบุรี เมื่อได้รับความรู้มาแล้วลุงเชื้อจะทดลองทำตาม และประกอบกับคุณลักษณะส่วนตัวที่เป็นคนช่างสังเกต ทดลองทำลุงเชื้อจึงพัฒนาวิธีการต่างๆ ให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตัวเองได้ ดังคำบอกเล่าของลุงเชื้อที่ว่า "ผมอบรมมาทั้งหมดประมาณ 40 ครั้ง รู้ว่าที่ไหนมีของดีๆ ที่เหมาะกับสภาพของเราผมก็จะไป พอไปรู้มาก็ต้องมาหมั่นสังเกตว่ามันดีจริงไหม ต้องวางแผนแล้วว่าจะแก้มันอย่างไรถ้ามันไม่ดี"

ไม่เพียงแต่การเข้ารับการอบรมเท่านั้น ทุกวันลุงเชื้อจะตื่นแต่เช้าเพื่อฟังรายการวิทยุการเกษตร ของสถานีวิทยุ ม.ก. (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) จัดรายการโดย อาจารย์ อรรถจันทร์ถวิลสุวรรณมาลี "ผมชอบฟังนะ อะไรที่มีประโยชน์ผมจะจดๆ ไว้ แล้วมาลองปฏิบัติเลยทดลองใช้ให้เห็น" จากคำบอกเล่าของลุงเชื้อนั้นแฝงความขยัน อดทนไว้อย่างน่าชื่นชม แต่นอกเหนือจากนั้นผู้วิจัยคงไม่กล่าวเกินจริงไป ว่าลุงเชื้อมีคุณสมบัติของนักวิทยาศาสตร์หยั่งรากฝังลึกในกายแล้ว ทั้งนี้เพราะการมีคุณสมบัติช่างสังเกต คิดทดลองเพื่อหาคำตอบ และ

ปรับปรุง ผลการกระทำให้ได้ดังประสงค์ด้วยความรู้ที่ตกผลึกในตนเอง ดังคำบอกเล่าของคุณยุพิน เต๊ะขันหมาก บุตรสาวคนเล็กที่กล่าวชื่นชมบิดาว่า "พ่อเขาปลูกมะพร้าวนานแล้วนะ 2-3 ปี ต้นมันสูงประมาณตึก 2 ชั้น แต่ไม่มีลูก พ่อเขาไปสังเกตว่ามีอยู่ต้นหนึ่ง มันขึ้นติดบ่อน้ำเลย ออกลูกมากจริงๆ พ่อเขาเลยคิดเดาว่ามันต้องเกี่ยวกับน้ำแน่ พ่อเขาก็ให้หนูกับพี่กาสักขุดต้นที่ไม่ออกลูกเนี่ย แล้วแบกกันไปปลูกใกล้ๆ บ่อน้ำ มาหมดเลยทั้งบ้าน ลูกหลานมาช่วยกันแบกหมด เขาก็เฝ้าดูนะปรากฏว่ามันออกลูกจริงๆ ที่นี้ละขุดหมดทุกต้นเลย" คุณยุพินเล่าแล้วก็หัวเราะด้วยความสุขไม่มีร่องรอยแห่งความเบื่อหน่าย หรือเหนื่อยอยู่เลย จากกรณีเหตุการณ์นี้ถ้าเกิดขึ้นกับบุคคลทั่วๆ ไปสิ่งที่จะเกิดขึ้นคือ มะพร้าวที่ไม่ออกลูกดังกล่าวจะกลายเป็นตอมะพร้าวแน่นอน

ลุงเชื้อทำนาผ่านมาหลายปีจะเห็นได้ว่าบางปีก็ได้ผลดีบางปีก็นาล่มเสียหาย ซึ่งก็เป็นธรรมดาของชีวิตชาวนาไทยที่ต้องฝากชีวิต และความหวังไว้กับลมฝน แต่ลุงเชื้อก็นับว่ายังดีที่พอมีทุนรอนซื้อที่นาเพิ่มอีกประมาณ 24 ไร่ ในปี พ.ศ. 2520 โดยลุงเชื้อริเริ่มปลูกผลไม้ ปลูกพืชผัก กล้วย มะละกอ มะพร้าว และก็ได้ผลดีเรื่อยๆ มา ในปี พ.ศ. 2537 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้เล็งเห็นความสามารถของลุงเชื้อจึงเข้ามาแนะนำการทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม ปรับระบบการจัดการตามโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร (คปร.) เหตุการณ์หรือสถานการณ์น่าจะเป็นไปด้วยดี แต่แล้วอุทกภัยครั้งใหญ่ ปี 2538 ก็นำความหายนะมาสู่เกษตรกรของชาวจังหวัดลพบุรี ลุงเชื้อก็ไม่ได้รับการยกเว้นจากอุทกภัยเช่นเดียวกันผลผลิตของลุงเชื้อเน่าตายในสายน้ำที่ท่วมนานหลายวัน แต่ลุงเชื้อก็ไม่ย่อท้อ พร้อมที่จะสู้โดยมีบุตร ภรรยาคอยให้กำลังใจ

ในปี พ.ศ. 2540 ลุงเชื้อมีความตั้งใจที่จะเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ ณ วัดมงคลชัยพัฒนา อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี ลุงเชื้อหันกลับมาจัดการเกษตรแบบดังกล่าว โดยแบ่งพื้นที่ในการทำเกษตรอย่างชัดเจน เริ่มจากจ้างคนมาขุดบ่อ ทำคันดินรอบบ้าน จัดพื้นที่ ปลูกข้าว ปลูกไม้ผล เลี้ยงปลา รวมทั้งการศึกษาการจัดทำปุ๋ยชีวภาพ (EM) ที่ทำจากมูลไก่ แกลบ รำ การนำสะเดามาหมักเป็นยาฆ่าแมลง การนำหอยเชอรี่มาทำเป็นปุ๋ย รวมทั้งการใช้นกกระปูดเป็นตัวช่วยกำจัดหอยเชอรี่ด้วย ตนกระทั่งได้รับเลือกให้เป็นแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ดีเด่น เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ ในวันที่ 5 ธันวาคม 2542 จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการฉันเนื่องมาจากพระราชดำริ และเข้ารับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2542 ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล

หลักฐานของงานที่พิสูจน์ได้

ถ้าต้องการจะศึกษาหรือดูหลักฐานว่าลุงเชื้อได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญาไว้ที่ใด อย่างไร ขอให้ดูได้จากบริเวณที่ทำการเกษตรของลุงเชื้อ ดังแผนผังข้างล่าง

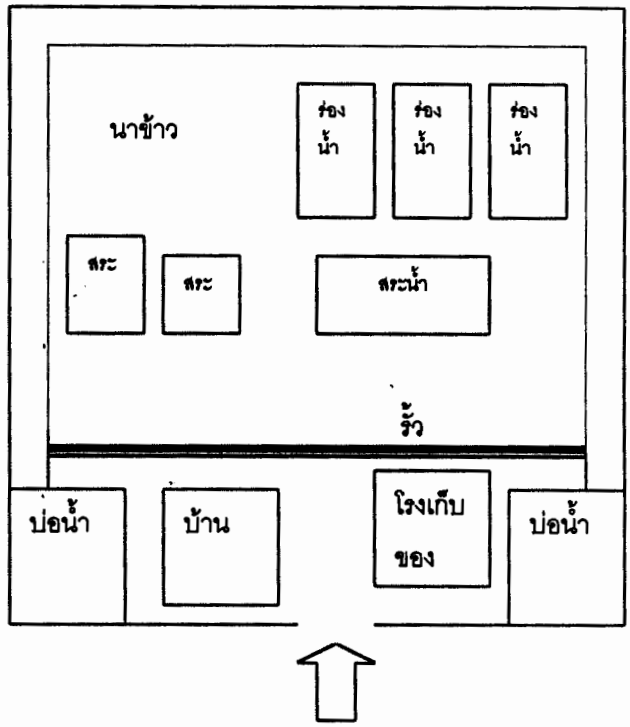

มีพื้นที่ทำไร่นาสวนผสมแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จำนวน 26 ไร่ แบ่งพื้นที่ดังนี้

1. **พื้นที่ทำนา 9 ไร่** ปลูกข้าวพันธุ์ชัยนาท 1 สุพรรณ 60 และหอมคลองหลวงสลับกันทุกปี ปีละ 2 ครั้ง ได้ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละประมาณ 800 กิโลกรัมต่อครั้ง จำหน่ายได้ในราคาตันละ 5,400 บาท คิดเป็นมูลค่า 77,760 บาท

ในการทำนาแต่ละครั้งจะปล่อยปลาจากบ่อ ซึ่งเป็นปลากินพืชคือปลาตะเพียนขาว และปลานิล ให้ออกหากินในนาข้าว เมื่อข้าวสุกพร้อมจะเก็บเกี่ยวแล้ว ก็จะระบายน้ำออกให้ปลาเข้าบ่อ โดยจะคัดจับปลาตัวที่โตพอจะรับประทานและจำหน่ายได้ออกไป ซึ่งเป็นที่สังเกตว่าปลาจะเจริญเติบโตได้ดีกว่าที่เลี้ยงในบ่อเท่านั้น เมื่อพักดินเป็นเวลาพอสมควรช่วงหนึ่งแล้วก็จะเริ่มทำนาอีกครั้งและปล่อยปลาออกไปในนาข้าวอีก เมื่อข้าวโตพอสมควรแล้ว การกระทำเช่นนี้ปลาที่เลี้ยงไว้จะมีส่วนช่วยคุมปริมาณของแมลงศัตรูข้าว และคุมปริมาณของหอยเชอรี่ได้อีกทางหนึ่งด้วย

2. **พื้นที่ปลูกไม้ผลและพืชผักจำนวน 8 ไร่** ใช้สำหรับการปลูกไม้ผล และพืชผักสวนครัว ซึ่งปลูกแบบผสมผสานในพื้นที่เดียวกัน กล่าวคือ ปลูกกล้วยหอมทอง กล้วยไข่ และ

กล้วยน้ำว้า เป็นพืชหลัก มีมะละกอและพืชผักสวนครัวเป็นพืชแซม ในขณะเดียวกันก็ปลูกไม้ผลยืนต้นเช่น มะม่วง กระท้อนไปพร้อมกันด้วย กล้วยหอมจะมีช่วงการให้ผลผลิตดี 3 ช่วง เรียกว่าต้นแม่ ต้นลูก และต้นหลาน รวมประมาณเกือบ 3 ปี ซึ่งเป็นเวลาที่ไม้ผลยืนต้นโตพอที่จะทรงพุ่ม และเริ่มให้ผลผลิตได้บ้างแล้ว ระหว่างนี้ก็จะเพิ่มร่องสวนขึ้น และปลูกกล้วยในที่ใหม่โดยจะลงไม้ผลไปพร้อมกันด้วยเช่นกัน ซึ่งการปลูกไม้ผลและพืชผักจะทำอยู่ 2 ลักษณะคือ

ลักษณะที่ 1 ปลูกรอบบ่อน้ำ และบนคันร่องน้ำ

ลักษณะที่ 2 ปลูกโดยยกร่องติดๆ กันเป็นแปลงใหญ่ที่ปลูกเฉพาะไม้ผลและพืชผักโดยเฉพาะ แต่ได้ยกร่องและทำร่องน้ำเล็กๆ ตื้นๆ ระหว่างร่องที่สามารถให้น้ำแก่ต้นไม้ผลและพืชผักได้โดยสะดวก ไม้ผลและพืชผักที่นายเชื้อปลูกไว้มีดังนี้ กล้วยหอมทอง กล้วยน้ำว้าพันธุ์มะลิอ่อง กล้วยไข่ กล้วยหักมุก มะละกอ มะม่วงอกร่องทอง มะม่วงน้ำดอกไม้ มะม่วงเขียวเสวย มะม่วงมันเมืองสิงห์ มะม่วงโชคอนันต์ มะขามเทศมัน น้อยหน่า มะพร้าว แกง พืชดังกล่าวได้ผลผลิตแล้วทั้งนั้น

ไม้ผลที่ยังไม่ให้ผลผลิต ซึ่งเพิ่งนำมาปลูกใหม่ได้ประมาณ 1-2 ปี คาดว่าจะให้ผลผลิตใน 1-2 ปีข้างหน้า มีดังนี้

มะพร้าวน้ำหอม	จำนวน	200	ต้น
ส้มโอ	จำนวน	25	ต้น
ส้มเขียวหวาน	จำนวน	25	ต้น
ขนุนพันธ์ดี	จำนวน	125	ต้น
น้อยหน่าพันธุ์ดี	จำนวน	200	ต้น
ชมพู่	จำนวน	10	ต้น
ละมุด	จำนวน	2	ต้น
กระท้อนห่อ	จำนวน	7	ต้น

ไม้ผลที่นายเชื้อปลูกเพื่อศึกษาทดลอง ซึ่งเป็นผลไม้ที่ปลูกได้ดีในท้องที่อื่น และ นำมาปลูกในที่ของตนเพื่อศึกษาความเป็นไปได้มีดังนี้

ทุเรียนหมอนทอง	จำนวน	4	ต้น
มังคุด	จำนวน	4	ต้น
เงาะโรงเรียน	จำนวน	4	ต้น
ลิ้นจี่	จำนวน	4	ต้น

นายเชื้อได้แสดงความคิดว่า ต่อไปจะทดลองปลูกด้วยสะตอและไม้ตัดดอกจำหน่ายได้เช่น ดาหลา เป็นต้น

พืชผักสวนครัว เป็นพืชที่นายเชื้อใช้ปลูกแซมในพื้นที่ปลูกไม้ผลเพื่อใช้ไว้บริโภคในครัวเรือน แจกจ่ายกันในระหว่างบ้านใกล้เรือนเคียงและจำหน่ายในกรณีที่มีจำนวนมากและเหลือจากการบริโภคและแจกจ่ายแล้ว แต่ปัจจุบันมีพ่อค้าและแม่ค้ามาขอซื้อเพื่อไปจำหน่ายยังตลาดเป็นรายได้เสริมให้กับฤงเชื้ออีกทางหนึ่ง พืชผักสวนครัวดังกล่าวมี

มะนาว	จำนวน	6	ต้น
มะกรูด	จำนวน	5	ต้น
ตะไคร้	จำนวน	1000	กอ

มะระขี้นก กระเจี๊ยบ บวบเหลี่ยม ฟักทอง มะเขือ มะเขือพวง แฟง ผักบุ้งจีน ตะน้า พริกขี้หนู พริกใหญ่ กระเพรา โหระพา ข่า กระชาย ขิง ชะอม ใบชะพลู ผักหวานบ้าน อ้อย เป็นต้น

ไม้ใช้สอย นายเชื้อจะปลูกไว้ใช้ประโยชน์ต่างๆ ในครัวเรือนและสามารถจำหน่ายได้ในบางโอกาส ประกอบด้วย

ไผ่สีสุก	จำนวน	20	กอ
สะเดา	จำนวน	10	ต้น
มะขาม	จำนวน	6	ต้น
กระท้อนเปรี้ยว	จำนวน	2	ต้น
ขี้เหล็ก	จำนวน	10	ต้น

ไม้สมุนไพร นายเชื้อกล่าวว่าเป็นการปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ในการดูแลสุขภาพและใช้รักษาพยาบาลให้กับคนในครอบครัว มีดังนี้

ตะไคร้หอม	จำนวน	6	กอ
บอระเพ็ด	จำนวน	1	ต้น
เถาวัลย์เปรียง	จำนวน	1	ต้น
ว่านหางจระเข้	จำนวน	2	กอ
กระทือ	จำนวน	1	กอ

นอกจากนี้ยังปลูกไม้ดอกของไทย เช่น ต้นการเวก จำปี ต้นเข็มขาว เพื่อไว้ใช้ดอกบูชาพระ ทั้งยังส่งกลิ่นหอม ได้ร่มเงา ซึ่งต่อไปคิดจะหาไม้พันธุ์หายากของไทยมาปลูกไว้ให้ ลูกหลานได้รู้จักด้วย

3. **พื้นที่ขุดสระน้ำ** จำนวน 4 สระ ใช้พื้นที่ประมาณ 3 ไร่

4. พื้นที่ร่องน้ำ จำนวน 4 ร่อง พื้นที่ประมาณ 4 ไร่

การขุดสระน้ำทั้ง 4 สระ นายเชื้อกล่าวว่าเพื่อใช้ประโยชน์ในการเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง โดยจะสามารถดึงน้ำจากคลองชลประทานมาเก็บกักไว้ได้ให้พอเพียงในการรดน้ำต้นไม้ในช่วงที่ขาดน้ำ และยังขุดร่องน้ำยาวเกือบรอบแปลงนา เพื่อส่งน้ำไปหล่อเลี้ยงไม้ผลต่างๆ และทั้งในสระน้ำและร่องน้ำได้เลี้ยงปลาชนิดต่างๆ เป็นปลาเบญจพรรณ เป็นการเลี้ยงรวมกันตามธรรมชาติโดยดูความเหมาะสมของจำนวน และขนาดของปลา ให้พอเหมาะทั้งปลาที่หากินผิวน้ำ และปลาที่หากินบนผิวดิน กล่าวคือ ปลานิล ปลาตะเพียนขาว ปลาจีน ปลายี่สก ปลาแรด ปลาสวาย ปลาดุก รวมทั้งสิ้นประมาณ 200,000 ตัว อาหารของปลาส่วนใหญ่เป็นผักบุ้ง วัชพืชต่างๆ เศษพืชผัก ผลไม้และอาหารโดยจะปล่อยให้ออกหากินในแปลงข้าวในช่วงที่ข้าวโตพอที่จะปล่อยน้ำขังได้โดยจะให้อาหารเสริมบ้างเล็กน้อย ในช่วงที่ขาดแคลนอาหารธรรมชาติเท่านั้น ทำให้สามารถใช้ผลผลิตในไร่นาได้อย่างคุ้มค่า ปลานี้ได้ใช้เป็นอาหารโปรตีนของครอบครัว และถือเป็นรายได้ที่สำคัญของนายเชื้ออย่างหนึ่ง

5. บ้านพัก โรงเรือน โรงปุ๋ยหมัก และเล้าไก่ พื้นที่ประมาณ 2 ไร่

ใช้เป็นพื้นที่ในการพักอาศัย เพาะชำและอนุบาลกล้าไม้ โรงปุ๋ยหมักชีวภาพ เลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง จำนวนประมาณ 40 ตัว มีทั้งพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ และไก่รุ่นที่พร้อมจะจำหน่ายสู่ตลาดไก่พันธุ์พื้นเมืองนี้จะทำรายได้ให้นายเชื้อส่วนหนึ่ง และยังเป็นการควบคุมแมลงศัตรูพืชในส่วนไม้ผลและในนาข้าวอีกด้วย

รูปที่ 2 : บริเวณสวนกล้วยในไร่นาสวนผสม

ภาระงานประจำวัน

จากการที่นายเชื้อ เป็นคนช่างสังเกตและรักในสิ่งแวดล้อมทุกๆ เช้า นายเชื้อจะต้องออกเดินรอบๆ พื้นที่ 24 ไร่ เป็นประจำ เพื่อตรวจดูความเจริญเติบโตของไม้ผลที่ปลูกไว้ ดูแลพวกวัชพืชและแมลงศัตรูพืชต่างๆ 1 รอบก่อนจะกลับมาทำธุระส่วนตัว ซึ่งเป็นการศึกษาความสมดุลตามธรรมชาติ นายเชื้อก็จะสังเกตเห็นต้นไม้ ต้นข้าวทุกต้นว่ามีการเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใดเพราะนายเชื้อเป็นผู้ที่รดน้ำ พรวนดิน ใส่ปุ๋ย และกำจัดวัชพืช ด้วยตนเอง

หลังจากอาหารเช้าแล้ว ก็จะเข้าไปอยู่ในสวนตลอดทั้งวันมิได้ขาด นายเชื้อกล่าวว่าปุ๋ยที่ใส่ต้นไม้ และใส่นาข้าวนั้นทำเองจากปุ๋ยอินทรีย์ มีมูลไก่ แกลบ รำ กากน้ำตาล และสารอีเอ็ม (E.M.) ซึ่งเป็นสูตรที่ได้จากการอบรมแล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ส่วนสารที่ฉีดป้องกันกำจัดศัตรูพืชก็นำมาจากสะเดามาหมักเป็นยาฆ่าแมลง

การป้องกันกำจัดหอยเชอรี่ นายเชื้อก็ใช้วิธีธรรมชาติ คือใช้ใบมะละกอลงไปล่อแล้วเก็บแล้วเก็บหอยมาทำปุ๋ย การทำลายไข่หอยเชอรี่ด้วยมือ รวมทั้งการปล่อยให้นกกะปูดมาเก็บหอยเชอรี่ไปกิน

การล่อแมลงวันทอง ที่เจาะไชผลไม้ด้วยการใช้ใบกะเพราะแล้วนำมาทำลาย

การที่นายเชื้อปลูกพืชผักสวนครัวในบริเวณที่ว่างจากการปลูกต้นไม้ใหญ่ เพื่อให้เป็นพืชคลุมดิน และคลุมวัชพืชอื่นๆ ไปในตัว

การปล่อยปลาจากบ่อออกไปเลี้ยงในนาข้าว ก็เป็นวิธีการกำจัดแมลงที่เป็นศัตรูข้าวด้วยวิธีธรรมชาติ

ปลาที่นายเชื้อเลี้ยงในบ่อจะให้มีหลายชนิดรวมกัน อาหารของปลาจะใช้วัชพืชและเศษผักผลไม้ ซึ่งเป็นวิธีการทางธรรมชาติ

วิธีการหลากหลายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติของนายเชื้อ ล้วนแต่เป็นการใช้วิธีเอื้ออาทรกับธรรมชาติทั้งสิ้นทั้งยังช่วยประหยัดรายจ่ายในการซื้อยากำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีอันจะมาทำลายสิ่งแวดล้อมซึ่งนายเชื้อพยายามหลีกเลี่ยงมากที่สุด

รูปที่ 3 : บ่อเลี้ยงปลาในไร่นาสวนผสม

แบบอย่างของผู้นำตามธรรมชาติ

นายเชื้อเป็นเกษตรกรที่จัดอยู่ในพวกหัวก้าวหน้าสนใจที่จะติดตามข่าวสาร ความรู้ทั้งการศึกษาอบรมเพิ่มเติม เมื่อนำไปปฏิบัติทดลองได้ผลก็จะนำความรู้ที่ได้ผลไปบอกกล่าวกับเพื่อนเกษตรกรด้วยกันมาโดยสม่ำเสมอเป็นที่ประจักษ์ว่า นายเชื้อเป็นผู้มีความสามารถมีอัธยาศัยไมตรีต่อเพื่อนบ้าน จนได้รับยกย่องให้เป็นผู้นำทางการพัฒนาอาวุโสกิตติมศักดิ์ในตำบลลาดสาลี เป็นรองประธานกรรมการการบริหารสหกรณ์อำเภอท่าวุ้ง เป็นตัวแทนในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการเกษตรและหน่วยงานอื่นๆ มาโดยตลอด

การที่นายเชื้อเป็นคนขยันสร้างฐานะได้เป็นปึกแผ่นมั่นคงด้วยความขยัน อดทน พากเพียร และยังได้เห็นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสิ่งสำคัญ ได้เป็นผู้นำในการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทั้งทางกาย ทางกำลังความคิด และกำลังทรัพย์มาโดยสม่ำเสมอตัวอย่าง เช่น

1. บริจาคที่ดินสำหรับก่อสร้างบ้านพักและที่ทำการเกษตร ตำบลลาดสาลี่ อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดลพบุรี ให้กับกรมส่งเสริมการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เนื้อที่ 1 ไร่ มูลค่า 160,000 บาท
2. บริจาคที่ดินสำหรับก่อสร้างสถานีอนามัย ตำบลลาดสาลี ให้กับกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข เนื้อที่ 1 ไร่ 2 งาน มูลค่า 240,000 บาท
3. เป็นผู้นำในการเจรจาขอแบ่งที่ดินของชาวบ้านเพื่อทำถนนเข้าหมู่บ้าน และเสียสละที่ดินของตนเองเพื่อสร้างถนนเข้าหมู่บ้านรวม 3 สาย คิดเป็นพื้นที่จำนวนประมาณ 10 ไร่ ระยะทาง 15 กิโลเมตร มูลค่า 1,600,000 บาท
4. เป็นที่ปรึกษาและกรรมการกิตติมศักดิ์ของวัดลาดสาลี่
5. เป็นกรรมการโรงเรียนวัดลาดสาลี่
6. เคยเป็นประธานกลุ่มสหกรณ์ กรรมการบริหาร และรองประธานกรรมการบริหารของสหกรณ์การเกษตร อำเภอท่าวุ้ง
7. เป็นกรรมการกิตติมศักดิ์ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาท่าวุ้ง
8. บริจาคเงินทำบุญที่วัดลาดสาลี่เป็นประจำทุกปีเฉลี่ยปีละ 5,000 บาท
9. บริจาคเงินสมทบทุนสร้างตึกอุบัติเหตุโรงพยาบาลท่าวุ้ง 10,000 บาท
10. บริจาคพันธุ์ไม้ (หน่อกล้วย) ให้แก่หน่วยงานราชการและเกษตรกรทั่วไป จำนวนประมาณ 800 หน่อ

11. ใช้บ้านและแปลงไร่นาสวนผสมเป็นแหล่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการศึกษาดูงานแก่เพื่อนบ้านใกล้เคียงเกษตรกร และผู้สนใจทั่วประเทศ โดยลุงเชื้อ จะพูดคุยให้คำแนะนำ เทคนิคและวิธีการต่างๆ อย่างเปิดเผย และจริงใจ โดยไม่มีการเบื่อหน่ายและปิดบังแต่อย่างใดทั้งสิ้น

จากการปฏิบัติงานด้านเกษตรกรที่นายเชื้อได้ทุ่มเทให้กับอาชีพนี้มากกว่า 20 ปี นายเชื้อได้รับรางวัลและการยกย่องดังนี้

1. ได้รับยกย่องให้เป็น "คนดีศรีท่าวุ้ง" เมื่อปี 2540
2. รางวัล "แปลงเกษตรกรทฤษฎีใหม่ดีเด่น" ตามแนวทางพระราชดำริฯ จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน สปร.) รับพระราชทานโล่จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีเงินรางวัล 1 หมื่นบาท เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2542 ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล
3. รางวัล พ่อตัวอย่าง รับรางวัลเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2541 จาก ฯพณฯ กำธน สินธุวานนท์ องคมนตรี ผู้แทนพระองค์
4. ได้รับเลือกให้เป็น "เกษตรกรดีเด่น สาขาไร่นาสวนผสม" ระดับจังหวัด ในปี พ.ศ. 2543

พรสวรรค์ที่ทรงคุณค่า

ความรู้ความสามารถด้านการช่างของนายเชื้อที่ทำด้วยใจรักและทำมาก่อนอาชีพเกษตรกร นายเชื้อก็ไม่เคยทิ้งงานด้านนี้จากการที่ร้านซ่อมวิทยุ โทรทัศน์ เครื่องอิเล็คทรอนิคส์และเครื่องใช้ไฟฟ้า โดยเฉพาะนาฬิกาโบราณนำมาให้นายเชื้อซ่อมที่บ้านประจำซึ่งนายเชื้อจะใช้เวลาว่างตอนกลางคืน ทำงานด้านนายช่าง

นายเชื้อจะทำงานช่างจากการฝึกทำด้วยตนเองเรียนรู้ไปในตัวและจะให้ลูกน้องนั่งดูศึกษาไปด้วยเรียนรู้ไปด้วย นายเชื้อสามารถซ่อมนาฬิกาที่เสียโดยปรับแต่งของเก่าให้ใช้งานได้ตามปกติ โดยเฉพาะนาฬิกาเรือนใหญ่ๆ แบบโบราณ ซึ่งปัจจุบันมีผู้มารับลุงเชื้อไปซ่อมนาฬิกาเรือนใหญ่ถึงที่บ้านและสถานที่ทำงานเป็นที่ทำเนียบรัฐบาล เป็นต้น นายเชื้อจะชำนาญเรื่องเครื่องจักร เครื่องยนต์ได้กล่าวว่า "เรื่องเครื่องยนต์รถผมก็กะได้เลยว่ารถคันนี้เครื่องเป็นอย่างไรรู้เลยว่าจะวิ่งได้ไปถึงไหน นาฬิกาโบราณเมื่อผมแก้ดูก็จะมองออกเลยว่าจะใช้วิธีแก้แบบไหนใช้เวลาแก้เท่าไร"

การซ่อมเครื่องยนต์ นายเชื้อจะมีเพื่อนเป็นเจ้าของอู่ซ่อมเครื่องยนต์ หากเพื่อนติดขัดซ่อมไม่ได้ก็จะมารับนายเชื้อไปช่วยซ่อมในเวลากลางคืนเป็นครั้งคราว

ย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่า ด้านความรู้ทางช่าง นายเชื้อเป็นที่ยอมรับในวงวิชาชีพการช่างเช่นกัน

รูปที่ 4 : นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก กับบรรยากาศของไร่นาสวนผสม

นายเงิน สุหิรัญ

รูปที่ 5 : นายเงิน สุหิรัญ อายุ 69 ปี อาชีพทำสวนไม้ผล

เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของประชากรไทย แต่เกษตรกรของไทยมีไม่มากนักที่จะประสบความสำเร็จทางด้านอาชีพ ด้านฐานะ ด้านความรู้ให้พัฒนาสูงขึ้น แต่มีเกษตรกรผู้หนึ่งตำบลช่องสาริกา อ.พัฒนานิคม จ.ลพบุรี เป็นผู้ที่ต่อสู้ชีวิตจากฐานะยากจน ไม่มีไร่นาเป็นของตนเองเลย แต่ด้วยความใฝ่รู้ใฝ่เรียน มีใจรักทางการเกษตร มีความมานะ ขยันอดทน จนสามารถพัฒนาตนเอง พัฒนางานด้านการเกษตร จนมีไร่นา 200 ไร่เศษ มีฐานะมั่นคง มีความรู้เชี่ยวชาญทางด้านการเกษตร จนเป็นที่พึ่งของหมู่เกษตรกรตำบลใกล้เคียง และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมทางด้านศาสนา ทางราชการได้รับเกียรติบัตรและรางวัลต่างๆ มากมาย นับว่าเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางภูมิปัญญาท่านหนึ่ง

ชาติกำเนิด

นายเงิน สุหิรัญ เกิดเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2469 ที่ตำบลท่าเจ้าสนุก อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นบุตรของนายแคล้ว นางสัน สุหิรัญ นับถือศาสนาพุทธ นายเงิน มีพี่น้องรวม 5 คน ได้แก่

1. นายทอง สุหิรัญ (ถึงแก่กรรม)
2. นายเงิน สุหิรัญ (เจ้าของประวัติ)
3. นางบุญรอด สุหิรัญ
4. นายสมศักดิ์ สุหิรัญ

5. นายประจวบ สุหิรัญ

ชีวิตในวัยเยาว์ที่สัมผัสการเกษตร

บิดา – มารดา ของนายเงิน มีอาชีพทำนาทำสวน เมื่อนายเงินเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดสฎางค์ ตำบลท่าเจ้าสนุก อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ช่วยบิดา มารดา ทำนาและทำสวน เมื่อว่างจากการทำนาก็จะตามมารดาหาบพืชสวนไปขายในหมู่บ้าน มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวอีกทางหนึ่ง ราวปี พ.ศ. 2481 เด็กชายเงิน สุหิรัญ อายุประมาณ 12 ปี มารดาได้ถึงแก่กรรม บิดามีภรรยาใหม่ ขณะนั้นครูปุ้ย ชลายน ครูใหญ่โรงเรียนวัดสฎางค์ ที่เคยสอนเด็กชายเงิน สุหิรัญ ได้ลาออกจากราชการไปประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี จึงชวนเด็กชายเงินไปอยู่ด้วยและได้ทำการเกษตรอยู่ประมาณ 2 ปี ครูปุ้ยเห็นว่าเด็กชายเงิน สุหิรัญ มีนิสัยรักการเรียน รักความก้าวหน้า จึงนำไปฝากให้อยู่กับพี่ชาย ชื่อนายประเทือง ชลายน ซึ่งเป็นผู้พิพากษา อยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเด็กชายเงิน สุหิรัญ ทำหน้าที่เป็นคนรับใช้ภายในบ้าน เช่น ซักเสื้อผ้า ทำความสะอาดบ้าน ช่วยเลี้ยงดูบุตรผู้พิพากษา เป็นต้น เมื่อว่างจากการทำงานบ้านแล้ว เด็กชายเงิน สุหิรัญ ชอบอ่านหนังสือ ตำราเรียนต่างๆ เมื่อไม่เข้าใจตอนใด จะหอบหนังสือหรือตำราเหล่านั้น นำไปสอบถามจากผู้พิพากษา หรือข้าราชการที่มีบ้านพักอยู่ใกล้ๆ ทำให้มีความรู้เพิ่มขึ้น ทั้งทักษะ การอ่านออก เขียนได้ คิดเลขชำนาญมากขึ้น แต่ก็ยังไม่มีโอกาสได้เข้าเรียนในสถานศึกษา ต่อมานายประเทือง ชลายน ได้ย้ายมารับตำแหน่งผู้พิพากษาอยู่ที่จังหวัดสิงห์บุรี เด็กชายเงิน สุหิรัญ ก็ได้ติดตามมาอยู่รับใช้ที่จังหวัดสิงห์บุรีด้วย

สัมผัสการเรียนรู้ธุรกิจ

เมื่อนายเงิน สุหิรัญ อายุได้ 16 ปี มีความรู้อ่านออกเขียนได้มากขึ้น ผู้พิพากษาได้นำนายเงิน สุหิรัญ มาฝากเข้าทำงานที่สโมสรจังหวัดสิงห์บุรี โดยข้าราชการจังหวัดสิงห์บุรีร่วมกันจัดตั้งสโมสรขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่นันทนาการ และสวัสดิการแก่ข้าราชการในจังหวัดสิงห์บุรี ขณะนั้นนายเงิน ทำหน้าที่ขายน้ำ เครื่องดื่ม สุรา บุหรี่ อาหาร และเก็บเงินค่าบริการต่างๆ ตลอดจนคอยบริการอยู่ที่สโมสรนั้น ทำให้การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองเพื่อสอบเทียบระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ชั้นประถมศึกษาตอนปลายในปัจจุบัน) เนื่องจากมีภาระหน้าที่ในสโมสรมีมาก ทำให้มีเวลาอ่านหนังสือน้อย จึงสอบเทียบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ไม่ได้ แต่ก็ได้ความรู้ และประสบการณ์จากการค้าขายมากขึ้น และได้เรียนรู้สังคมในวงราชการได้กว้างขวางมากขึ้น ต่อมาผู้พิพากษาจึงได้ฝาก นายเงิน สุหิรัญ ให้เข้าทำงานที่บริษัทจังหวัด

สิงห์บุรี (ปัจจุบันเรียกว่าสหกรณ์จังหวัด) โดยนายเงิน สุหิรัญ ทำหน้าที่เป็นนักการการ โรงของบริษัทเป็นเวลา 1 ปี ได้เงินเดือนๆ ละ 8 บาท

ปี พ.ศ. 2486 เป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นายเงิน สุหิรัญ ได้รับการบรรจุเป็นพนังงานขายของ ที่บริษัทจังหวัดสิงห์บุรี (สหกรณ์จังหวัดสิงห์บุรี) จำหน่ายเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ และจัดสรรแบ่งปั้นของกินของใช้ที่ขาดแคลนในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยผู้ใช้บริการนำคูปองที่ทางราชการแจกให้ มาแลกสินค้าจำนวนจำกัดกับบริษัท เช่น ข้าวสาร น้ำมันก๊าซ ผ้า บุหรี่ ไม้ขีดไฟ ฯลฯ เนื่องจาก นายเงิน สุหิรัญ ได้ประสบการณ์ในการรับและส่งสินค้า ได้ลงบัญชี รับ-จ่าย รู้จักราคาสินค้าต้นทุน กำไร การกำหนดราคาสินค้าต่างๆ รวมทั้งการทำงบดุลบัญชี เพื่อเสนอผู้จัดการบริษัท จังหวัดสิงห์บุรี ทำให้นายเงิน สุหิรัญ มีความรู้ความเข้าใจในระบบการบริหารกิจการสหกรณ์เป็นอย่างดี

พ่อแม่ที่เป็นแบบอย่าง

เมื่ออายุ 19 ปี พ.ศ. 2487 ได้สมรสกับนางสาวสนอง จูเจี่ย (สกุลเดิม) ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดสิงห์บุรี กรรยามีอาชีพทำนา เมื่อว่างจากการทำนา ก็จะค้าขายของชำอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน ส่วนนายเงิน สุหิรัญ ยังคงเป็นพนักงานอยู่ที่บริษัทจังหวัดสิงห์บุรี เมื่อยามว่างจากงานประจำ ก็จะช่วยกรรยาประกอบอาชีพทำนา และค้าขายอีกทางหนึ่งด้วย จนมีบุตรธิดารวม 6 คน ดังนี้

1.	นางลัดลาด	เพชรถนอมอ	อาชีพ	รับราชการพยาบาลโรงพยาบาลศิริราช
2.	นายปราโมช	สุหิรัญ	อาชีพ	รับราชการสาธารณสุข อำเภอบางระจัน
3.	นางกัลยา	ใหม่ช้อน	อาชีพ	รับราชการพยาบาล โรงพยาบาลอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
4.	นางกรรณิกา	อินทจักร	อาชีพ	ทำธุรกิจส่วนตัว ที่จังหวัดเชียงใหม่
5.	นางคุณากร	โพธิ์หอมศิริ	อาชีพ	รับราชการเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ตำบลดีลัง อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
6.	นายอมฤต	สุหิรัญ	อาชีพ	ทำธุรกิจส่วนตัว ที่ตำบลช่องสาริกา อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

ในเวลาต่อมา บริษัทจังหวัดสิงห์บุรี ล้มเลิกกิจการ จึงได้หันมาประกอบอาชีพแจวเรือจ้าง เวลากลางวันรับส่งผู้โดยสารข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าศาลากลาง จังหวัด

สิงห์บุรี เวลากลางคืนก็ออกขายน้ำแข็งใส ตามงานวัดต่างๆ พอมีรายได้เลี้ยงครอบครัว ที่มีบุตรหนึ่งคนต่อมาได้รับซื้อผักจากจังหวัดสิงห์บุรี บรรทุกเรือแจวมาขายที่จังหวัดลพบุรี เนื่องด้วยเป็นคนที่มีอัธยาศัยดี ขยัน ซื่อสัตย์ มีน้ำใจ นายเงินจึงเป็นที่รักใคร่ของเพื่อนร่วมอาชีพเดียวกันซึ่งฐานะดีอยู่ที่ตลาดท่าขุนนาง จังหวัดลพบุรี ชื่อนางโต จึงชวนให้นายเงิน และครอบครัวมาเพาะถั่วงอกขาย ที่จังหวัดลพบุรี นายเงินจึงย้ายครอบครัวจากจังหวัดสิงห์บุรี มาปลูกกระท่อมเล็กๆ อยู่ริมแม่น้ำลพบุรี ข้างตลาดท่าขุนนาง นางโต ได้ถ่ายถอดความรู้เกี่ยวกับการเพาะถั่วงอกให้ โดยแนะนำสอนและลงมือปฏิบัติทำจริงไปพร้อมกับนางโต จนมีความรู้และประสบการณ์ในการเพาะถั่วงอกขายเป็นอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ เมื่อว่างจากการขายถั่วงอกแล้ว ภรรยาก็รับซื้อผักต่างๆ มาขายเป็นอาชีพเสริมอีกทางหนึ่ง ส่วนนายเงินก็ขึ้นล่องรถไฟไปกรุงเทพฯ ซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากตลาดสำเพ็ง มาขายในตัวเมืองลพบุรีอีกทางหนึ่ง ทำให้มีรายได้และฐานะดีขึ้นจนกระทั่งมีบุตรคนที่สาม

ผันชีวิตมาเป็นเกษตรกรเต็มตัว

ปี พ.ศ. 2496 ชีวิตครอบครัวของ นายเงิน สุหิรัญ ประกอบอาชีพเพาะถั่วงอกขายดำเนินไปด้วยดี มีทรัพย์สินเงินทองเก็บสะสมไว้ได้มาก แต่แล้วคืนหนึ่ง โจรเข้ามาลักทรัพย์สินเงินทองที่สะสมไว้ เอาไปจนหมดตัว ทำให้นายเงิน สุหิรัญ เกิดความท้อแท้ที่จะดำเนินชีวิตค้าขายอยู่ในตัวเมืองลพบุรี นายเงิน มีพี่ชายของภรรยา ชื่อนายสนิท เหมาคม ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่ที่อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี นายเงิน สุหิรัญ จึงคิดอยากกับไปประกอบอาชีพเกษตรกรรม ตามอย่างบรรพบุรุษ จึงไปปรึกษาพี่ชายของภรรยา นานสนิท เหมาคม จึงแนะนำนายเงิน สุหิรัญ ให้ซื้อไร่ที่อยู่ใกล้ๆ บ้านของนายสนิท เหมาคม มีพื้นที่จำนวน 30 ไร่ ราคาเพียง 1,000 บาท โดยเจ้าของไร่ ยอมให้นายเงิน สุหิรัญผ่อนส่งเงินได้อีกด้วย แล้วนายเงิน สุหิรัญ จึงได้พยายามใช้ความรู้ และประสบการณ์ทางการทำเกษตร ในสมัยบรรพบุรุษ มาทดลองปลูกข้างโพดในไร่ที่ซื้อไว้ ปรากฏว่าผลผลิตดีเป็นที่น่าพอใจ จึงสร้างความมั่นใจให้แก่นายเงิน สุหิรัญ ในการที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างถาวร จึงได้อพยพครอบครัวจาก ตลาดลพบุรีมาอยู่ที่ตำบลช่องสาริกา อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2498 จนถึงปัจจุบัน

นายเงิน สุหิรัญ เป็นบุคคลที่ใฝ่เรียนรู้ สนใจติดตามความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมสมัยใหม่จากรายการทางวิทยุ ม.ก. (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) และสถานีอื่นๆ และวิทยากรจากกองเศรษฐกิจที่มาให้ความรู้อย่างสม่ำเสมอ จนได้ผลผลิตข้าวโพดและพืชผักสวนครัวเป็นที่เลื่องลือในหมู่บ้าน ตำบลช่องสาริกา เพราะผลผลิตข้าวโพดที่ได้นั้นมากทั้งปริมาณ และ

คุณภาพ ที่ไม่เคยมีใครสามารถปลูกข้าวโพดได้ผลผลิตมากเช่นนี้มาก่อน ทำให้ชาวบ้านย่านใกล้เคียงพากันมาศึกษาดูงานจากนายเงิน สุหิรัญ เป็นจำนวนมาก แล้วชาวบ้านได้นำวิธีการของนายเงิน สุหิรัญ ก็ได้ผลดีตามนายเงิน สุหิรัญ ไปด้วย จนเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้านตำบล ช่องสาริกากันมาก

นายเงิน สุหิรัญ จะหาโอกาสไปศึกษาดูงาน ทางด้านการเกษตรตามสถานที่ต่างๆ อยู่เสมอ แล้วนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาการเกษตรของตนเองอย่างจริงจัง จึงทำให้ผลผลิตทางด้านการเกษตรและพืชผักสวนครัวได้ผลดี มีฐานะมั่นคงยิ่งขึ้น จึงทำให้นายเงิน สุหิรัญ มีเงินซื้อที่ดินขายพื้นที่ไร่ต่อไปอีกมากถึง 200 ไร่เศษ นอกจากนั้นนายเงิน สุหิรัญ จะไม่ปล่อยให้เวลาว่างผ่านไป โดยไร้ประโยชน์ จึงทำการเลี้ยงสุกร เป็ด ไก่ กระบือ เป็นต้น เพื่อเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง จนสามารถมีเงินส่งให้บุตร-ธิดา ทั้ง 6 คน เรียนจบการศึกษาระดับปริญญาตรีแล้วประกอบอาชีพรับราชการ ธุรกิจส่วนตัว มีอาชีพที่มั่นคงทุกคน

สำหรับการอบรม สั่งสอนบุตร นายเงิน สุหิรัญ เป็นผู้ที่ยึดมั่นในศาสนาพุทธ ยึดหลักธรรม อิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นคุณธรรมที่ใช้ยึดในการทำงานให้สำเร็จ และสังคหวัตถุ 4 คือ ทาน ปิยวาจา สมานัตตา อัตถจริยา เป็นคุณธรรมในการคบมิตร นายเงิน สุหิรัญ จะใช้หลักธรรมดังกล่าว สั่นสอน อบรมบุตร – ธิดาทุกคน โดยการปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง และลงมือทำเกษตร ปลูกต้นไม้ เลี้ยงสัตว์ ให้ลูกปฏิบัติตาม อยู่ตลอดมา จึงทำให้บุตร – ธิดา เกิดความซึมซับคุณธรรมดังกล่าวทุกคน โดยเฉพาะบุตรชายคนเล็ก ได้ทำอาชีพดำเนินรอยตามบิดา จนมีหลักฐานมั่นคงผู้หนึ่ง

รูปที่ 6 : นายเงิน สุหิรัญ กับรางวัลคนดีศรีพัฒนา ในปีพ.ศ. 2542

ที่มาของ "หมอนเงิน"

ก่อนปี พ.ศ. 2512 ถึง พ.ศ. 2513 เกษตรกร อ.พัฒนานิคม ปลูกมะม่วงกันไม่มาก และเป็นพันธุ์ทั่วๆ ไป ขายไม่ได้ราคา ยึดเป็นอาชีพ ไม่ได้ แต่นายเงิน สุหิรัญ เป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล กลับเห็นมะม่วง น่าจะเป็นผลไม้เศรษฐกิจ ถ้าได้ ศึกษาและพัฒนา พันธุ์อย่างจริงจัง จึงได้เริ่มศึกษา จากตำรา และศึกษาดูงาน จากไร่ฉลองชัย ที่ อำเภอปากช่องจังหวัด นครราชสีมา ประกอบกับได้รับการสนับสนุน จาก ดร. สมนึก ศรีปลั่ง วิทยากรจากกองเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มาให้ความช่วยเหลือแนะนำ ขยายพันธุ์แบบ "เสียบยอด" และ "ทาบกิ่ง" นายเงิน สุหิรัญ ได้พยายาม ปฏิบัติจริง ลองผิด ลองถูก จนเกิดความรู้ความชำนาญ ขยายพันธุ์ พันธุ์มะม่วง และพืชยืนต้นชนิดอื่นๆ จนสามารถได้ผลผลิตทั้งกิ่งพันธุ์ที่ดี มีผลรสอร่อย นำออกจำหน่าย ทั้งกิ่งและผลแก่เกษตรกร ตำบลใกล้เคียง และเกษตรกรทั่วไป ได้ราคาดีทุกฤดูกาล

จากประสบการณ์ การขยายพันธุ์แบบ เสียบยอด และทาบกิ่ง ที่ได้สั่งสมประสบการณ์มานาน วันหนึ่ง นายเงิน สุหิรัญ ได้ไปชมนิทรรศการทางการเกษตร ที่ จ. ลพบุรี จัดขึ้น ได้ไปพบกิ่งพันธุ์มะม่วง ต้นหนึ่ง ที่มีลักษณะไม่เหมือนมะม่วงทั่วๆ ไป ที่เคยรู้จัก สอบถามคนขายในร้าน ก็ไม่รู้จักชื่อพันธุ์ ด้วยความที่เป็นคนศึกษาใฝ่รู้ จึงซื้อมาด้วยราคาไม่แพง แล้วเอามาทดลองทาบกิ่งตามกรรมวิธี ของตนเอง แล้วบำรุงรักษาทะนุบำรุงจนกิ่งเติบโต ออกผลตามฤดูกาล ปรากฏว่า มีผลโตเท่าผลมะละกอ มีน้ำหนักผลละประมาณ 1-1.5 กิโลกรัม มีรสหวานมัน กรอบอร่อยผสมกัน เมื่อสุกมีรสหวาน จึงได้ตั้งชื่อพันธุ์มะม่วงน้ำว่า "หมอนเงิน" เพื่อให้ชื่อ สอดคล้องกับทุเรียน พันธุ์ " หมอนทอง" และ และผู้พบ-ผู้ทาบกิ่งบำรุงรักษา ชื่อ "เงิน" ส่งเข้าประกวดในงานกรมส่งเสริมการเกษตรจังหวัดลพบุรี จัดการประกวดในงานตลาดนัดมะม่วง ได้รับรางวัลชนะเลิศ "มะม่วงผลใหญ่ที่สุด" ในปี พ.ศ. 2540 จนเป็นที่รู้จักและนิยมซื้อไปบริโภค ขายหมดรวดเร็วเมื่อนำออกมาวางจำหน่าย

ปัจจุบันที่ไร่ของนายเงิน สุหิรัญ จะมีพันธุ์มะม่วงในสวนจำนวนมากมายหลายพันธุ์ จากการทาบกิ่งและเสียบยอด จนสามารถจำหน่ายทั้งกิ่งพันธุ์และผล นำรายได้มาสู่ครอบครัวปีละมาก ๆ จนนับได้ว่า นายเงิน สุหิรัญ เป็นผู้ที่มีฐานะมั่งคงและยังช่วยเหลือสังคม, วงราชการและศาสนา ทุกหน่วยงาน จนเป็นที่รู้จัก นายเงิน สุหิรัญ ว่า "เกษตรกรดีเด่น" และ "ผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม" ดังผลงานที่ปรากฏ คือ

ก้าวสู่การเป็นเกษตรกรดีเด่น

นายเงิน สุหิรัญ ใช้ความมานะพยายามในการทำงานอย่างมาก จนประสบความสำเร็จหลายประการ ได้แก่

1. ประสบความสำเร็จในการขยายพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์พืช ประเภทไม้ผลและไม้ประดับผลงานที่สำคัญคือ มะม่วงพันธุ์ "หมอนเงิน"

2. ได้รับประกาศนียบัตร รางวัลที่ 1 ประกวดผลผลิตข้าวโพด จากโครงการพัฒนาข้าวโพดไทย-ญี่ปุ่น

3. ได้รับประกาศนียบัตรชนะเลิศรางวัลที่ 1 ในการประกวดถั่วเขียวพันธุ์อู่ทอง 1 ของ กรมส่งเสริมการเกษตรในงานยูงทอง 36 ณ สถาบันราชภัฏเทพสตรี ประจำปีพุทธศักราช 2536

4. ได้รับเกียรติบัตรในการประกวดมะม่วงพันธุ์ฟ้าลั่นรางวัลที่ 3 ในงานวันเกษตรแห่งชาติ ประจำปี พุทธศักราช 2525

ผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

1. เป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ทางด้านการเกษตรแก่ผู้สนใจทั้งประชาชนในละแวกบ้าน เยาวชนในโรงเรียนใกล้เคียง และประชาชนทั่งไป รวมทั้งเป็นวิทยากรให้แก่หน่วยงานราชการต่างๆ ที่เชิญมา จนได้รับคัดเลือกเป็นผู้สูงอายุดีเด่นด้านการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ในโอกาสวันผู้สูงอายุแห่งชาติ ประจำปีพุทธศักราช 2536

2. ได้รับคัดเลือกเป็นพ่อตัวอย่าง ประจำปีพุทธศักราช 2528

3. ได้รับเกียรติบัตรรางวัลชนะเลิศระดับอำเภอ ในฐานะผู้มีส่วนสนับสนุนงานประกวดหมู่บ้านพัฒนา ประจำปีพุทธศักราช 2527-2528

4. ได้รับเกียรติบัตรในฐานะผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนตำบลช่องสาริกา ประจำปีพุทธศักราช 2526-2527

5. ให้บริการแก่สังคมในลักษณะต่างๆ อาทิ จัดตั้งกองทุนสุหิรัญ เพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้และทำการกุศลต่างๆ จัดตั้งศูนย์สงเคราะห์หมู่บ้าน เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบความเดือดร้อนจากภัยต่างๆ จัดตั้งศูนย์สงเคราะห์หมู่บ้าน เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบความเดือดร้อนจากภัยต่างๆ ริเริ่มและเป็นผู้นำสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ อาทิ ศาลาการเปรียญวัดถ้ำบ่อทอง กุฏิเจ้าอาวาสวัดถ้ำบ่อทอง หอสวดมนต์และพระพุทธรูปใหญ่วัดถ้ำบ่อทอง เป็นต้น

6. ให้ความร่วมมือแก่ทางราชการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม อาทิโครงการปลูกสวนป่าสมเด็จย่า 90 พรรษ ต่อต้านการทำสัมปทานภูเขาหินอ่อนที่ตำบลช่องสาริกา เป็นต้น

7. เอื้อเฟื้อแก่เพื่อนบ้านและหน่วยราชการในเรื่องพันธุ์พืชต่างๆ เช่น บริจาคกล้าไผ่ตง ไม้ผลแก่เพื่อนบ้าน บริจาคเฟื่องฟ้าแก่วัดและโรงเรียน บริจาคพันธุ์มะม่วงแก่สำนักงานเกษตรอำเภอพัฒนานิคม เป็นต้น

นายเงิน สุหิรัญ เป็นผู้ประสบความเร็จเป็นอย่างสูงในการประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรกรรม และนายเงิน สุหิรัญ ยังได้ใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญในงานเกษตรกรรมเผยแพร่ความรู้ให้แก่ชุมชนอย่างกว้างขวาง นับได้ว่านายเงิน สุหิรัญ เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นจังหวัดลพบุรี ซึ่งมีประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรกรรม

รูปที่ 7: นายเงิน สุหิรัญ ในวันขยายพันธุ์ไผ่ตง

พ.ท.ยงยุทธ ขจรวิทย์

รูปที่ 8 : พ.ท.ยงยุทธ ขจรวิทย์ อายุ 67 อาชีพเพาะเห็ด

เมื่อเรามุ่งเลี้ยวซ้ายจากแยกนิคมก่อนไปวัดเวฬุวันก็จะพบฟาร์มเห็ด "ขจรวิทย์" บริเวณแห่งนี้เมื่อ 20 ปีก่อนเป็นไร่ข้าวโพด ที่ดินผืนนี้ได้รับการฟื้นฟูให้เป็นศูนย์กลางทางการเรียนรู้ของนักเรียน นักศึกษา และสถาบันต่างๆ ที่สนใจเกี่ยวกับการเพาะเห็ด เมื่อเราเดินเข้าไปในฟาร์มซึ่งทุกส่วนของพื้นที่ก็ประดับตกแต่งด้วยเห็ดชนิดต่างๆ มีชายสูงอายุรูปร่างสันทัดใจดีเชิญชวนให้มานั่งโต๊ะยาวและบริเวณด้านหน้าก็จะมีเอกสารแนะนำรูปแบบต่างๆ ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าฟาร์มเห็ดแห่งนี้ จะต้องมีผู้สนใจมาศึกษาดูงานอย่างสม่ำเสมอ คุณลุงใจดีมีชื่อว่า พ.ท.ยงยุทธ ขจรวิทย์ ก็ได้เล่าถึงชีวิตภูมิหลังในแต่ละช่วงตั้งแต่วัยเยาว์ สู่ชายชาติทหาร และนักเพาะเห็ดที่มีชื่อ ซึ่งมีประโยชน์ต่อชนรุ่นหลังไว้ศึกษาต่อไป

ชาติกำเนิด

พท.ยงยุทธ ขจรวิทย์ เกิดวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2477 ที่จังหวัดยโสธร (ปัจจุบันอายุ 67 ปี) เป็นบุตรของนายขจร และนางโกสุม ขจรวิทย์ทั้งบิดาและมารดาประกอบอาชีพเป็นครู โดยพ่อเป็นครูใหญ่ และแม่เป็นครูน้อย พท.ยงยุทธเล่าว่า "แวดวงญาติของผมเป็นครูหมด พ่อผมเป็นคนเก่งรักการเขียน สามารถแต่งคำประพันธ์ได้คือ นิราศเชียงตุง ซึ่งตอนนั้นท่านถูกเกณฑ์ไปรบที่เชียงตุง จึงได้แต่งไว้ขณะเป็นทหาร

ชีวิตในวัยเรียน

พ.ท. ยงยุทธ เริ่มเรียนหนังสือชั้น ป.1 – ป.3 ในโรงเรียนที่พ่อและแม่ทำงานอยู่ เมื่อจะขึ้น ป.4 พ่อเห็นว่าควรจะได้ร่ำเรียนและเห็นโลกกว้างมากขึ้น จึงให้ไปเรียนโรงเรียนราษฎร์ในตัวอำเภอพอเรียนได้สักพักโรงเรียนก็เลิกกิจการ ก็เลยมาเรียนโรงเรียนประชาบาลจนถึง ป.6 หลังจากนั้นก็มาเรียน ม.ศ. 1 – 3 ซึ่งเป็นโรงเรียนราษฎร์ประจำอำเภอ เมื่อจบมาก็เรียน ม.1 – ม.6 ที่โรงเรียนเบญจมหาราชซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดอุบลราชธานี พ่อบอกว่าจะได้ขยันและรู้จักการแข่งขัน พท.ยงยุทธเล่าว่า " พ่อจะเป็นคนสั่งสอนอบรมให้เป็นคนใฝ่รู้ใฝ่เรียน" ในขณะที่เรียนจะอาศัยอยู่วัดตลอด ซึ่งการอยู่วัดทำให้รู้จักการควบคุมตนเอง การมีวินัย และความรับผิดชอบในขณะที่เรียนก็จะมีจดหมายมาแจ้งให้ทางบ้านอยู่เสมอว่าอ่อนวิชาภาษาอังกฤษมาก พท.ยงยุทธจึงได้มุมานะที่จะทำคะแนนวิชานี้ให้ดี ประกอบกับมีญาติคนหนึ่งซึ่งเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้นำหนังสือภาษาอังกฤษมาให้อ่าน จึงได้ฝึกอ่านท่องศัพท์ที่สำคัญๆ จนทำให้คะแนนภาษาอังกฤษดีขึ้น ซึ่งมีส่วนส่งเสริมให้ พท. ยงยุทธได้ไปศึกษาหลักสูตรทางทหารในต่างประเทศในเวลาต่อมา

การเข้ามาสู่ชีวิตทหาร

หลังจากกำลังจะจบ ม.6 แม่เห็นแววว่าเป็นคนมีฝีมือทางด้านศิลปะ จึงตั้งใจที่จะให้เรียนเพาะช่าง พท.ยงยุทธเล่าว่า "ผมคิดแล้วว่าเรียนเพาะช่างเมื่อจบมาก็ต้องเป็นครู และผมไม่ชอบเป็นครู" เนื่องจากตอนพท.ยงยุทธเป็นเด็กเห็นตำรวจนำพวกครูมาฝึกซ้อม เตรียมรบช่วยขบวนการเสรีไทยที่โรงเรียนของพ่อ และพ่อเคยไปช่วยรบนับไม้หมอนรถไฟ และเป็นมาลาเรียถึง 2 ครั้ง จึงทำให้ไม่อยากเป็นครูเพราะกลัวว่าต้องมาโดนฝึกอย่างพ่ออีก เมื่อจบ ม.6 จึงหนีไปอาศัยอยู่กับญาติซึ่งเป็นทหารที่อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชาธานี โดยไม่บอกให้พ่อแม่รู้ แล้วชวนเพื่ออีก 3 คนที่มีอุดมการณ์เดียวกันเดินทางมาสมัครนายสิบที่กรมการทหารราบ จังหวัดลพบุรี ซึ่งต่อมาได้ย้ายที่ตั้งหน่วยไปเป็นศูนย์การทหารราบ ปราณบุรี จังหวัด

ประจวบคีรีขันธ์เมื่อปี 2495 ผลการปรากฏว่ามากัน 3 คน สอบนายสิบได้ 2 คน อีกคนสอบไม่ได้เพราะตัวเตี้ย

พท.ยงยุทธ เล่าว่า สาเหตุที่ชอบทหาร เพราะตอนเล็กๆ เห็นตำรวจมาฝึกพวกครูที่โรงเรียนของพ่อมีม้า ทหารม้า และเมื่อมาเรียน ป.4 ที่โรงเรียนประชาบาลประจำอำเภอก็เห็นเขาขุดหลุมเพื่อหลบลูกระเบิดของทหารญี่ปุ่น และมีทหารญี่ปุ่นเคลื่อนย้ายพลไปมา เห็นแล้วนึกชอบอยากยิงปืน ขี่ม้า เมื่อเรียนนายสิบไปได้สักพักแม่ได้ทราบเรื่องจึงเดินทางมากับพี่สาวร้องไห้ขอร้องจะให้ออกจากโรงเรียนนายสิบ ครูฝึกที่ดูแลขู่ว่าออกไม่ได้เพราะขึ้นทะเบียนเป็นทหารแล้วถ้าออกก็ติดคุก แม่จึงจำใจให้เรียนต่อ พอดีในช่วงนั้นมีสงครามเกาหลีทางหน่วยเห็นว่าเป็นคนมีความสามารถจึงเลือกส่งให้ไปสงครามเกาหลี พท.ยงยุทธ เล่าว่าการไปสงครามเกาหลีทำให้ได้เรียนรู้ภาษา หลักการรบ และหลักการปกครอง เมื่อกลับจากเกาหลีก็มาอยู่ที่ลพบุรีซึ่งในช่วงนั้นได้มาอยู่กับ ผบ.หน่วยชื่อ ร.อ.สวัสดิ์ อินทรสิงห์ ซึ่งมีส่วนผลักดันให้ได้ไปศึกษาหลักสูตรการส่งกำลังทางอากาศในประเทศสหรัฐอเมริกาถึง 2 ครั้งและไปศึกษาดูงานในประเทศยุโรปในเวลาต่อมา

ครอบครัวที่มีความสุข

พท.ยงยุทธ สมรสกับ นางนันทิยา ขจรวิทย์ซึ่งทั้งคู่ชอบพอกันตั้งแต่สมัยเรียนที่จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อแต่งงานแล้วก็ได้มาทำงานที่ลพบุรีทั้งคู่ โดยคุณนันทิยา ทำงานทะเบียนที่อำเภอเมือง มีบ้านพักอยู่ในค่ายเอราวัณมีบุตรธิดา 3 คน ครอบครัวพท.ยงยุทธ เป็นครอบครัวที่อบอุ่น ได้อบรมสั่งสอนให้ลูกมีระเบียบวินัย ซึ่งพท.ยงยุทธ เล่าว่า "คนมีวินัยจะทำอะไรก็สำเร็จ" และพท.ยงยุทธยังให้ลูกชายทั้งสองได้เป็นพลทหารให้อยู่วัดเพื่อฝึกความอดทน และมีวินัย นอกจากนี้ยังได้ส่งเสริมให้ลูกทั้ง 3 คน ได้ศึกษาจนจบปริญญาทุกคน คือ

1. นายสมยศ ขจรวิทย์ จบการศึกษาสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. นางขนิษฐา ส่งสกุลชัย จบการศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. นายยรรยง ขจรวิทย์ จบการศึกษาสถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี

ลูกๆ ทุกคนได้เลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ แต่ความถนัดที่ลูกๆ ทั้งสามคนได้รับนั้นเป็นประสบการณ์ที่ พท.ยงยุทธ ได้สั่งสมให้ลูกได้เรียนรู้ด้วยตนเองมาโดยตลอด เช่น งานวาดเขียน งานออกแบบ ลูกคนแรกกับคนรองจะชอบ ส่วนทักษะทางภาษาอังกฤษลูกคนเล็กจะชอบมากกว่าทุกๆ คน ซึ่งนับว่าเป็นครอบครัวที่ประสบความสำเร็จเป็นแบบอย่างที่ดี

ลาก่อนชีวิตนักรบ

จุดหักเหชีวิตให้ พท.ยงยุทธ ขจรวิทย์ มาเป็นเจ้าของฟาร์มเห็ดขจรวิทย์ เริ่มขึ้นในค่ายทหารเอราวัณในปี 2521 หน่วยงานทหารที่ พท.ยงยุทธ ทำงานอยู่ ได้ส่งเสริมให้ทหารเกณฑ์ที่จะปลดประจำการมีวิชาชีพเพื่อนำไปประกอบอาชีพหลังปลดประจำการ และได้มอบหมายให้พท.ยงยุทธเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องนี้ พท.ยงยุทธ จึงคิดหาแนวทางโดยนำอาชีพต่างๆ มาสอนและให้ทหารฝึก เช่น เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ รวมทั้งการเพาะเห็ดหูหนูด้วย โดยเฉพาะการเพาะเห็ดนี้ พท.ยงยุทธ ได้ใช้สถานที่ของตนเองซึ่งเป็นที่ตั้งฟาร์มเห็ด ขจรวิทย์ให้ทหารฝึก ที่ใช้สถานที่บริเวณฟาร์มเห็ดแห่งนี้ เพราะเป็นสถานที่เหมาะสมกับการเลี้ยงเห็ดซึ่งมีน้ำไหลผ่าน อากาศร้อนพอเหมาะ ส่วนในค่ายทหารไม่มีน้ำเพียงพอ

เมื่อการฝึกเสร็จสิ้น อาชีพอื่นๆ ขาดทุนแต่การเพาะเห็ดหูหนูพออยู่ได้ นอกจากนี้ยังส่งผู้ใต้บังคับบัญชาเข้ารับการฝึกอบรมการเพาะเห็ดฟางจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อลูกน้องอบรมเสร็จก็จะไปสอบถามและขอยืมหนังสือเกี่ยวกับการเพาะเห็ดไปอ่านและรวบรวมพิมพ์เผยแพร่ภายในหน่วย ต่อมาทางราชการได้สร้างโรงเพาะเห็ดขึ้นใหม่ในค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งเป็นสถานที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทาง จึงทำโรงเพาะเห็ดที่สร้างไว้ปล่อยทิ้งร้างไป แต่ก้อนเห็ดที่อยู่ในโรงเพาะเห็ดยังมีเชื้ออยู่และออกเห็ดอีก ด้วยความมีจิตใจที่เอื้อเฟื้อ พท.ยงยุทธ จึงนำเห็ดเหล่านี้ไปฝากเพื่อนๆ ในค่ายทหารจนทำให้เพื่อนๆ ที่ทำงานซึ่งได้รับเห็ดเป็นของฝากเกิดความเกรงใจ และบอกให้นำเห็ดมาขาย จึงทำให้พท.ยงยุทธเกิดแนวคิดที่จะเพาะเห็ดขาย ประกอบพท.ยงยุทธมีหน้าที่เป็นครูฝึกจะต้องนำลูกน้องไปฝึกการดำรงชีพในป่า ดังนั้นตนเองจึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับเห็ด

ในปี 2529 พท.ยงยุทธได้ลาออกจากราชการเนื่องจากได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งให้สูงขึ้นที่กรุงเทพมหานครและพท.ยงยุทธเห็นว่าจะสร้างความลำบากให้แก่ครอบครัว จึงได้ลาออกจากราชการ เพราะในขณะนั้นภรรยา ซึ่งประกอบอาชีพเป็นผู้ช่วยนายทะเบียนอำเภอเมืองลพบุรีได้ลาออกจากราชการมาเป็นแม่บ้าน แต่เมื่อออกมาอยู่บ้านและมีเวลาว่างพอดีในช่วงนั้นวิทยาลัยเกษตรกรรมลพบุรีเปิดอบรมการเพาะเห็ดนางฟ้าในการอบรมครั้งนี้ทางวิทยาลัยได้กระตุ้นให้คนเข้าไปอบรมได้อำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้าการอบรม เช่น มีรถรับส่ง จึงไปเข้ารับการอบรมและซื้อก้อนเห็ดนางฟ้ามาเพาะ ป้านันทิยาเล่าว่า "ที่ไปอบรมเพราะอยู่บ้านเฉยๆ มันเหงา ตอนแรกก็ไม่ได้คิดว่าจะสร้างฟาร์มเห็ดขจรวิทย์หรอก ที่ซื้อก้อนเห็ดมาก็จะเอาไว้กินในครอบครัวแต่เห็ดออกมามากก็ลองไปบอกขายตามร้านอาหาร ในระยะแรกๆ ก็ยังไม่ค่อยมีคนรู้จักต่อมาเห็นว่าขายได้"

จากนักรบกล้ามาเป็นนักเพาะเห็ด

เมื่อลาออกจากราชการจึงเกิดแนวคิดว่า ควรจะพัฒนาโรงเพาะเห็ดที่มีอยู่แล้วให้เกิดรายได้ขึ้นมา จึงขยายโรงเพาะเห็ดขึ้นเป็น 2 โรง และได้ตั้งชื่อโรงเพาะเห็ดนี้ว่า "ฟาร์มเห็ดขจรวิทย์"

พท.ยงยุทธเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ได้ส่งเสริมให้คุณนันทิยาซึ่งเป็นภรรยาเข้าฝึกอบรมการเพาะเห็ดจากวิทยาลัยเกษตรกรรมลพบุรี จังหวัดลพบุรีในปี 2530 ส่วนพท.ยงยุทธ ก็ได้รับการอุปถัมภ์ ในปี 2536 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี ทรงปรารภกับผู้ร่วมประชุมว่ามีชาวเขาได้กินเห็ดพิษตาย 7 คน น่าจะมีหน่วยงานที่ไปแนะนำชาวบ้าน จากเหตุการณ์ดังกล่าวนายกสมาคม นักวิจัยเห็ดเห็นว่า พท.ยงยุทธเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องเห็ดพิษจึงได้เชิญให้เป็นกรรมการของสมาคมและได้ออกสำรวจเห็ดตามป่าต่างๆ พร้อมกับนำความรู้มาเขียนหนังสือ เห็ดพิษ และ เห็ดป่า

หลังจากนั้นพท.ยงยุทธก็เข้ารับการอบรมการเพาะเห็ดจากหน่วยงานต่างๆรวมทั้งฟังข่าวการเกษตรจากวิทยุ และได้จัดระบบการทำงานภายในฟาร์มเป็นฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายผลิต ฝ่ายขนส่ง ฝ่ายการตลาดแต่ละฝ่ายจะมีหัวหน้าคอยดูแลทำให้การบริหารและการจัดการดูแลอย่างทั่วถึงประกอบกับเป็นคนที่กล้าตัดสินใจ ซึ่งการดำเนินกิจการ การเพาะเห็ดในระยะแรกประสบปัญหาพร้อมกับสนทนาซักถามจากผู้ที่มีประสบการณ์อย่างสม่ำเสมอ ร่วมทั้งยังคิดริเริ่มและทดลองทำสิ่งใหม่ๆ เช่น

1. นำวัสดุประเภทต่างๆ เช่น ฟางข้าว ซังข้าวโพด เปลือกถั่ว กากอ้อย ผักตบชวา และขี้เลื่อยมาทำเป็นก้อนเชื้อเห็ด
2. ปรับสูตรอาหารการเพาะเห็ดเพื่อเพิ่มผลผลิตโดยผสมกากน้ำตาล
3. พัฒนาการใช้อีเอ็ม (EM) กับการเพาะเห็ด
4. ทำแผงพิงถุงเห็ดด้วยเหล็กและแผงผ้าม่าน (ซาแรน) เพื่อทดแทนไม้ซึ่งหายาก

ได้ดำเนินกิจการของฟาร์มให้เจริญรุ่งเรือง นับว่าเป็นผู้ประสบความสำเร็จการ เพาะเห็ดนางรม นางฟ้า เห็ดเป๋าฮื้อ เห็ดฟางและเห็ดหลินจือสามารถผลิตเห็ดแบบครบวงจรดังนี้

1. ผลิตถุงก้อนเชื้อเห็ดได้วันละ 3,000 ถุง
2. มีโรงบ่ม 4 โรง บ่มถุงเชื้อเห็ดได้ 50,000 ถุง
3. มีโรงเปิดดอก 11 โรง เปิดดอกเห็ดได้ 150,000 ถุง
4. เพาะเห็ดได้เฉลี่ยวันละ 250 ก.ก.

นอกจากนี้ยังสามารถผลิตเชื้อเห็ดได้เอง ผลผลิตเห็ดสามารถจำหน่ายได้ทั้งจังหวัดลพบุรีและสระบุรี

อุทิศตนให้ความรู้เกี่ยวกับการเพาะเห็ด

พ.ท.ยงยุทธ เล่าว่าเป็นผู้ที่สนใจในธรรมะ ในปี 2522 ได้บวชที่วัดเวฬุวัน 1 พรรษา ในขณะที่บวชได้สนทนากับหลวงปู่ขาว และได้ตระเวนเดินทางไปธุดงค์กับพระอาจารย์ถึงชายแดนพม่า และท่านได้พูดว่าสงสารพวกชาวเขาเวลาฤดูแล้งไม่มีอะไรกินเราน่าจะฝึกให้เขารู้จักเพาะเห็ด และท่านถามว่า ทำได้ไหม "จึงทำให้ พ.ท.ยงยุทธ ได้ออกไปสอนชาวเขาตามจังหวัดต่างๆ ตั้งแต่ปี 2533 – 2537และได้เล่าว่า บางครั้งต้องนอนในป่าช้า ตอนหลังผมไม่สบายติดไข้มาลาเรียเกือบเอาชีวิตไม่รอดจึงไม่ออกไปสอน พ.ท.ยงยุทธ มิได้ออกมาประกอบอาชีพการเพาะเห็ดเพื่อธุรกิจเท่านั้น แต่ได้สร้างฟาร์มเพาะเห็ดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และฝึกประสบการณ์ของนักเรียน นักศึกษา ประชาชนครู-อาจารย์ และผู้สนใจทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ได้อุทิศตนถ่ายทอดความรู้การเพาะเห็ดด้วยความจริงใจทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ดังนี้

พ.ท.ยงยุทธ ได้เสียสละเวลาให้ความรู้แก่สถาบันการศึกษาต่างๆ ในระยะแรกๆ เมื่อสุขภาพยังแข็งแรงก็จะไปให้ความรู้ตามที่เขาขอให้ไป ต่อมาสุขภาพไม่ค่อยจะแข็งแรงมีโรคประจำตัวหลายโรค จึงไม่สามารถออกไปเป็นวิทยากรข้างนอกได้ อย่างไรก็ตามก็ยังถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจและสถาบันการศึกษาอย่างต่อเนื่องโดยให้ส่งนักเรียน นักศึกษามาฝึกที่ฟาร์มเห็ดและพ.ท.ยงยุทธเห็นด้วยอย่างยิ่งที่สถานศึกษาส่งนักเรียนมาฝึกงานที่นี้เพราะมีอุปกรณ์ในการเรียนการสอนพร้อมทั้งยังได้ฝึกประสบการณ์จริง ได้ให้ความรู้แก่หน่วยงานและสถาบันการศึกษาแก่โรงเรียนต่างๆ ให้ความรู้ตั้งแต่ปี 2530 จนถึงปัจจุบัน

พ.ท.ยงยุทธ จะออกไปให้ความรู้แก่นักเรียนตามสถาบันต่างๆ เช่น โรงเรียนที่เปิดโปรแกรมวิชาเกษตร วิยาลัยการเกษตรกรรม มหาวิยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหลักสูตรสั้นๆ แต่มาในระยะหลังสุขภาพไม่ดีและพ.ท.ยงยุทธเห็นว่าการเรียนรู้จากของจริงจะทำให้ผู้สนใจเข้าใจดีกว่า จึงใช้สถานที่ฟาร์มเห็ดขจรวิทย์มาเป็นที่เรียนรู้โดยตรง

รูปที่ 9 : พ.ท.ยงยุทธ ขจรวิทย์ให้ความรู้แก่นักเรียน นิสิตนักศึกษา

พท.ยงยุทธ เป็นผู้ที่มีจิตใจอารีเมื่อลาบวช 1 พรรษา ได้เดินธุดงค์กับหลวงปู่ขาวและไปสนทนาธรรมกับพระอาจารย์ตามที่ต่างๆ ได้พบเห็นชาวเขาที่อดยากจึงได้อุทิศตนช่วยเหลือโรงเรียนที่ยากจนตามจังหวัดต่างๆ โดยการจัดทำโครงการเพาะเห็ดเพื่ออาหารกลางวัน ให้แก่โรงเรียนในจังหวัดต่างๆ เช่น โรงเรียนชาวเขาบ้านห้วยปลาหลด ตำบลแม่ละเมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โรงเรียนบ้านนากิแลน ตำบลมะขามเตี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัด อุบลราชธานี โรงเรียนวัดหนองพลอง บ้านหนองพลอง ตำบลมะขามเฒ่า อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา โรงเรียนบ้านบุ่งคล้า ตำบลบุ่งคล้า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โรงเรียนผาวังจันทร์ ตำบลหลุมรัง อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี โรงเรียนบ้านโคกล่าม ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ

ในการถ่ายทอดความรู้แต่ละครั้งได้ใช้เทคนิคกระบวนการเรียนการสอนแบบสาธิตและให้ฝึกปฏิบัติจริงทุกครั้ง ทั้งยังได้นำอุปกรณ์ในการเพาะเห็ดของตนเองไปสาธิตประกอบการสอนด้วย หลังจากนั้นเป็นต้นมา สุขภาพของพท.ยงยุทธ ไม่ค่อยดีจึงไม่สามารถออกไปให้ความรู้ ข้างนอกได้ แต่ความตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นยังมีตลอดมา จึงได้ทำการเปิดฟาร์ม เพาะเห็ดขจรวิทย์ ให้สถาบันการศึกษาต่างๆ ส่งนักเรียน นักศึกษามาฝึกประสบการณ์ตลอดทั้งปี ซึ่งได้รับความสนใจจาก หน่วยงานต่างๆ ส่งนักเรียน นักศึกษาเข้ามาฝึกงาน จึงทำให้ทางฟาร์มจัดเตรียมสถานที่ไว้เป็นหอพักชาย และหอพักหญิงโดยมิได้คิดค่าตอบแทนใดๆ นับว่า พท.ยงยุทธ เป็นผู้ที่ทรงคุณค่าทางการศึกษา การปฏิบัติตนดังกล่าว ทำให้สถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี เสนอชื่อเพื่อขอปริญญาวิทยาศาสตร์กิตติมศักดิ์ สาขาเกษตรศาสตร์ โปรแกรมวิชาเกษตรศาสตร์ให้ในปี 2540

จากผลการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการเพาะเห็ดมาเกือบ 40 ปี จึงทำให้เกิดความชำนาญและมีประสบการณ์เป็นที่ยอมรับ พท.ยงยุทธ จึงได้เชิญให้ปฏิบัติในหน้าที่ต่างๆ และเขียนหนังสือเกี่ยวกับเห็ด ดังนี้

1. เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านเห็ดพิษได้รับความไว้วางใจจากสมาคมนักวิจัยและเพาะเห็ดแห่งประเทศไทยให้ดำรงตำแหน่งกรรมการกลางของสมาคมฯ
2. ได้เขียนหนังสือเรื่องเห็ดพิษ เห็ดยาและเห็ดป่า การเพาะเห็ด เก็บเห็ดเพื่อการศึกษา
3. เขียนบทความให้ความรู้เกี่ยวกับเห็ดในวารสารเห็ดไทย และวารสารพลร่ม
4. เป็นผู้บุกเบิกการใช้เชื้อ EM ในการเพาะเห็ดทำให้ผู้บริโภคเห็ดไม่ต้องได้รับสารเคมี
5. นำเห็ดที่มีปริมาณมากเกินความต้องการของตลาด ซึ่งจะเกิดในบางช่วงเพราะมีสภาพอากาศเหมาะแก่การขยายพันธุ์จึงทำให้เห็ดออกดอกจำนวนมากกว่าปกติ มาถนอมอาหาร

โดยการนำเห็ดตากแห้งแล้วทำเป็นเห็ดอบเนย เห็ดหวาน ซึ่งได้รับการยอมรับจาก อย. แล้ว นับว่าเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ในการแปรรูปเห็ด

จากการปฏิบัติงานดังกล่าวจนทำให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจ และมาศึกษาดูงานจัดทำข้อมูลเผยแพร่ทางโทรทัศน์ เช่น สถานีโทรทัศน์ของญี่ปุ่น นำโดย ดร. มาซาน สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 รายการข่าวเกษตร

พ.ท.ยงยุทธ เป็นผู้เห็นความสำคัญของการศึกษา มีความตั้งใจที่จะให้ความรู้แก่ผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเห็ดเป็นอย่างมาก และเห็นด้วยกับสถาบันต่างๆ ที่ส่งนักเรียน นักศึกษาเข้ามาฝึกงานในฟาร์มเห็ดขจรวิทย์ เพราะจะทำให้ผู้เข้ารับความรู้ได้ประสบการณ์ตรง และให้แนวคิดว่าการนำความรู้ด้านวิชาชีพให้แก่นักเรียนเป็นสิ่งที่สถาบันการศึกษาควรจะทำเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นแนวทางที่จะนำไปประกอบอาชีพได้ พ.ท.ยงยุทธ บอกว่า **"คนที่จะประสบความสำเร็จในการเพาะเห็ดต้องรักเห็ด และการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการเพาะเห็ดก็ไม่ใช่ว่าจะประสบความสำเร็จ** ดังกรณีที่ พ.ท.ยงยุทธได้ซื้อเครื่องใส่ก้อนเชื้อเห็ดมา เพราะคิดว่าจะลดค่าใช้จ่ายในการทำงาน แต่ต้องบริจาคให้โรงเรียนเสียเพราะว่าทำให้งานช้าลงไป จึงต้องใช้แรงงานคนเหมือนเดิม และยังได้ฝากข้อคิดในการทำงานว่า "การทำงานใดๆ จะประสบความสำเร็จได้ ต้องรู้จักการจัดการ และการบริหารบุคคล"

รูปที่ 10 : บรรยากาศที่มีความสุขของ พ.ท. ยงยุทธ ขจรวิทย์

ตอนที่ 2 : สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม

นางแหวด ปัญญาสงค์

รูปที่ 11 : นางแหวด ปัญญาสงค์ อายุ 72 ปี อาชีพช่างทอผ้า

จังหวัดลพบุรี นับว่าเป็นจังหวัดที่มีความเป็นมาที่ยาวนานมีความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมสืบทอดกันมาแต่บรรพกาลทั้งรุ่นพ่อสู่รุ่นลูกรวมทั้งการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากการอพยพโยกย้ายที่อยู่อาศัย ซึ่งหากกล่าวถึงอำเภอบ้านหมี่แล้ว คนลพบุรีและคนในจังหวัดใกล้เคียงจะทราบกันดีว่า อำเภอนี้ขึ้นชื่อเรื่องการทอผ้ามาก และเป็นอาชีพที่สืบต่อกันมาหลายรุ่น คณะผู้วิจัยโชคดีเป็นอย่างยิ่งที่มีโอกาสได้รู้จักกับคุณป้าวัย 72 ปี ที่คลุกคลีกับวงการทอผ้ามาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งปัจจุบัน คุณป้าท่านนี้ได้สั่งสมประสบการณ์ ความรู้ และถ่ายทอดต่อลูกหลาน ลูกศิษย์ตลอดจนผู้ใฝ่รู้มานับไม่ถ้วน สมควรอย่างยิ่งที่เราจะศึกษาชีวิตของท่าน

ชาติกำเนิด

เมื่อเข้าสู่บ้านพักของท่านในเขต ต.บ้านกล้วย อ.บ้านหมี่บ้านพักของท่านเป็น บ้านไม้ 2 ชั้น ชั้นบนเป็นที่พักอาศัย ส่วนด้านล่างคารดายไปด้วยด้าย อุปกรณ์สำหรับการทอผ้าเต็มบริเวณ

บริเวณพื้นบ้านไปหมด คุณป้าอารมณ์ดียิ้มทักทาย คณะผู้วิจัยและแนะนำตัวท่านเองว่าชื่อแหวด ปัญญาสงค์ ท่านเกิด พ.ศ. 2472 ปัจจุบัน อายุ 72 ปี ท่านเป็นบุตรีของนายคำภีร์ และนางมี อินจำปา ซึ่งบรรพบุรุษรุ่นปู่ย่า มีพื้นเพเป็นคนลาว เมืองเชียงของ เขตเวียงจันทร์แต่ได้อพยพมาอยู่ ณ อำเภอบ้านหมี่ โดยป้าแหวดมีพี่น้องรวมทั้งหมด 9 คน คือ

1. นายแสวง อินจำปา
2. นางเกียน มุมบ้านเซ่า
3. นายกัน อินจำปา
4. นายแช่ม อินจำปา
5. นางแป้ง แคนทอง
6. นายประเวศ อินจำปา
7. นายพิมพ์ อินจำปา
8. นางยอด อะมะมูล
9. นางแหวด ปัญญาสงค์ (เจ้าของประวัติ)

ก้าวเข้าสู่ชีวิตนักเรียนทอผ้า

ในวัยเยาว์ของป้าแหวด จบการศึกษาชั้นประถมศึกษา (ป.4) จากโรงเรียนบ้านกล้วย อ.บ้านหมี่ ซึ่งเป็นโรงเรียนใกล้ๆ บ้านนั่นเอง เมื่อจบชั้นประถมศึกษาแล้ว ป้าแหวดซึ่งมีความสนใจในการทอผ้าเพราะพี่สาวสอนให้ทอตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งป้าแหวดก็ทอได้ ทั้งผ้าพื้น ผ้าถุง ผ้าขาวม้า ประกอบกับ ขุนเซ่าสมัครกิจ กำนันในสมัยนั้น และภรรยาได้คิดจัดตั้งโรงเรียนสำหรับการทอผ้าขึ้น โดยใช้สถานที่บ้านของตนเองเป็นที่สอนต่อมากระทรวงศึกษาธิการเห็นความสำคัญจึงเปิดเป็นโรงเรียนการทอผ้าขึ้น ประมาณ ปี พ.ศ. 2482 และย้ายมาตั้งอยู่ ณ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบ้านหมี่ในปัจจุบัน สังกัดกรมอาชีวศึกษา "โรงเรียนทอผ้าจะมีอาคาร 3 หลัง อาคารเรียน อาคารหอพัก และอาคารฝึกงาน สอนหนังสือวิชาสามัญด้วย และสอนทอผ้าด้วยเป็นหลักสูตร 2 ปี" ครูอารีย์ ดวงสว่าง ครูรุ่นแรกๆ ของโรงเรียนการทอผ้าถ่ายทอดความจำให้เราฟังว่าโรงเรียนการทอผ้าเป็นโรงเรียนประจำมีนักเรียนประมาณ 60 คน ชั้นละประมาณ 30 คน มีกี่ประมาณ 20-30 หลัง การเรียนการสอนเน้นการปฏิบัติมีครู 7-8 คน ป้าแหวดเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนนี้คนหนึ่ง

ป้าแหวดเล่าให้ฟังว่า ต้องเรียนวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย และอีกหลายวิชาเช่นเดียวกับโรงเรียนสายสามัญ ส่วนตอนบ่ายจะต้องเรียนการทอผ้าโดยเริ่มตั้งแต่การ ต้มแป้งตากฝ้าย กรอจนถึงการทอ นักเรียนทุกคนจะต้องปฏิบัติเหมือนกันหมด โดยครูจะดูแลใกล้ชิด

ทุกขั้นตอนและให้นักเรียนปฏิบัติบ่อยๆ จนเกิดความชำนาญ ป้าแหวดโชคดีที่มีพื้นฐานการทอผ้าเป็นอยู่แล้วจึงไปได้ไวกว่าคนอื่นจนสามารถขึ้นลายได้ไว้กว่าเพื่อน "แหวดเขาหัวไวบอกเขาหน่อยเดียวเขาก็ทำได้" ครูอารีย์ ดวงสว่าง กล่าวชื่นชมศิษย์รุ่นแรกๆ ให้เราฟัง นอกจากนี้ป้าแหวดยังได้ใช้เวลาว่างแนะนำสอนเพื่อคนที่ยังทอได้ไม่คล่องอีกด้วย สำหรับการสอนทอผ้านั้นป้าแหวดครูผู้สอนจะทำให้นักเรียนดูก่อน แล้วให้นักเรียน ถามจากนั้นนักเรียนก็จะแยกย้ายกันปฏิบัติของตนเอง "ป้าชอบมากครูเขาทำให้ดูแล้วสอนด้วยเราได้เห็นแล้ว ก็ถามได้ด้วย" ป้าแหวดกล่าวยิ้มอย่างอารมณ์ดี

รูปที่ 12 : นางแหวด ปัญญาสงค์ กับการกรอด้าย

โลกแห่งการเรียนรู้ด้วยตนเอง

หลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนการทอผ้าได้ไม่นานโรงเรียนการทอผ้าก็เริ่มมีนักเรียนลดน้อยลง ซึ่งอาจเป็นเพราะ พณฯจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้นโยบายเปิดโรงเรียนการช่างสตรีในจังหวัดลพบุรี ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นวิทยาลัยเทคนิคลพบุรีในปัจจุบัน ทำให้ต้องยุบโรงเรียนการทอผ้ามารวมกับโรงเรียนการช่างสตรีลพบุรี โดยเปิดเป็นแผนกการหนึ่ง คือ แผนกช่างเสื้อสตรี ส่วนป้าแหวดเองก็มิได้ละทิ้งการทอผ้า ตรงกันข้ามกลับยึดทำเป็นอาชีพจนสามารถทอได้ไว ประดิษฐ์ลายได้เอง โดยอาศัยพื้นฐานการเรียนทอผ้ามา "ป้าจะดูลายต่างๆ แล้วก็มาทำมันชำนาญแล้วนี้ก็ทำได้" ป้าแหวดกล่าว ด้วยวิถีชีวิตของคนไทยที่ผู้ชายทำนา ผู้หญิงทอผ้าดูว่าจะเป็นจริงสำหรับป้าแหวด ป้าแหวดได้เข้าร่วมประกวดการทอผ้าที่ทางการอำเภอบ้านหมี่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2506 โดยป้าแหวดทอผ้าขาวม้า ได้รางวัลชนะเลิศที่ 1 โดยมีกติกาคือ ทอผ้าเร็ว เนื้อแน่น เรียบ สวยงาม

ครอบครัวนักทอผ้า

ป้าแหวดย่างเข้าสู่วัย 23 ปี ก็ได้สมรสกับ นายวันทอง ปัญญาสงค์ โดยมีทายาท 4 คน คือ

1. นางจุรี ผอบเพ็ชร์
2. นางสาวยุพิน ปัญญาสงค์
3. นางนภา ศักดิ์สุทธิยาคม
4. นายเดชา ปัญญาสงค์

เป็นที่น่าชื่นชมว่าลูกของป้าแหวดทุกคน สามารถทอผ้าเป็นทุกคน โดยเฉพาะคุณจุรี และคุณยุพิน บุตรสาวคนที่ 1 และ 2 ดำเนินรอยตาม ป้าแหวดด้วยการยึดอาชีพหลักทั้งนี้เพราะในวัยเด็กของลูก ป้าแหวดจะจูงใจลูกๆ เสมอ เช่น ใครอยากมีผ้าใหม่ๆ สวยๆ ใส่ต้องทอเองหรือใครทอผ้าช่วยแม่ได้จะให้สตางค์ส่วนแบ่งจากการขายผ้าได้ "ใครทอได้ป้าจะให้สตางค์มันกินขนมเนี่ยตัวเล็กๆ อย่างนี้ (ชี้ไปที่เด็กอายุประมาณ 8 - 9 ขวบ) มันทอได้นะ เสาร์ อาทิตย์ปิดเทอมมันมาช่วยตลอด" ป้าแหวดเล่าให้ฟัง

รางวัลแห่งการทำงาน

ความพยายามที่จะให้ลูกรักการทอผ้า และทอผ้าเป็นผลสำเร็จ เพราะลูกสาวคนโตและคนรองของป้าแหวดพร้อมหลานสาวอีกหนึ่งคนเข้าร่วมการแข่งขันทอผ้า ในงานฤดูหนาวลพบุรี ประจำปี พ.ศ. 2517 ผลปรากฏว่า บุตรสาวคนโตได้รับรางวัลที่ 1 หลานสาวได้รับรางวัลที่ 3 และบุตรสาวคนที่ 2 ได้รับรางวัลชมเชย นอกจากนี้ป้าแหวดยังสร้างความเคารพในอาชีพการทอผ้าให้กับลูกๆ อีกด้วย คำพูดที่ว่า " บ้านหลังที่เราอาศัยกันมานี้ แม่กับพ่อได้มันมาจากการทอผ้านะ เพราะทำนาก็ไม่ได้เป็นกอบเป็นกำเท่าการทอผ้าหรอกนะ"

ผู้ให้ที่ยิ่งใหญ่

ด้วยความรับผิดชอบต่อการทำงานและฝีมือการทอผ้าที่ดี ทำให้ป้าแหวดได้รับเชิญไปสอนการทอผ้ากับชุมชนต่างๆ มากมาย ทั่วประเทศไทย เช่น เพชรบุรี กำแพงเพชร สระบุรี ซึ่งนอกจากการสอนทอผ้าแล้ว ป้าแหวดยังมีฝีมือการทำบายศรีสด ให้กับผู้สนใจด้วย "ป้าก็สอนโดยทำให้เขาดู อธิบาย แล้วให้เขาทำ เราก็เดินดู บอกเขาถ้าเขาทำผิด" นอกจากนี้ป้าแหวดยังเป็นคนศรัทธาในพระพุทธศาสนาและได้น้อมนำศีล 5 มาปฏิบัติ หากพบว่าลูกศิษย์คนใดท้อแท้ ป้าแหวดก็ให้ท่องพุท โธ ไปจนกว่าจะพร้อม หรือคนใดรีบร้อน ป้าแหวดก็จะให้ท่องเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะจะทำให้จิตใจมีสมาธิ และก็พบว่าลูกศิษย์ของป้าแหวดทุกคนทำได้

ประกอบอาชีพได้ทุกคน นอกจากสอนวิชาชีพแล้ว ป้าแหวดยังได้สอนวิธีการดำเนินชีวิตอยู่ด้วย เช่น “ป้าจะบอกให้มันเก็บเงินที่ขายผ้าได้ไว้ครึ่งหนึ่ง ไว้ทำทุนต่อ และไว้ใช้แล้วก็อย่ากินเหล้าเล่นการพนันมันไม่ดี” ด้วยความอารีของป้าแหวดลูกศิษย์ของป้าจึงมีทั้งผู้ใหญ่ และนักเรียนโรงเรียนต่างๆ เช่น โรงเรียนบ้านหมี่วิทยา ส่วนฝีมือการทอผ้านั้น ผ้าของป้าแหวดจะเนื้อแน่น ขอบเรียบเสมอกัน ไม่ขาด ซึ่ง นายสำเภา เนียมศรี ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านหันทราย จ.สระแก้ว นับเป็นลูกค้าที่ยอมขับรถมาซื้อผ้าพื้นจาก บ้านป้าแหวด เพื่อนำไปตัดผ้าจำหน่ายต่อ เล่าให้ฟังด้วยความชื่นชมว่า “งานของป้าเขาดี เนื้อแน่น ผมไปมาหลายที่เห็นที่นี่ดีกว่า เลยเป็นลูกค้าประจำมาตลอด 4-5 ปี แล้ว ซึ่งตรงกับคำกล่าวของครูอาจารย์ที่กล่าวว่า “แหวดเขาหัวไวตั้งใจทอผ้า ผ้าเขาเนื้อแน่นเชียวละ”

ปัจจุบันป้าแหวดละงานทอผ้าลงบ้าง เพราะบุตรสาวทั้ง 2 คน ไว้วางใจได้เป็นเรี่ยวแรงแทน แต่ป้าแหวดก็จะแอบดูอยู่ห่างๆ เสมอ “พอมันไม่อยู่ ป้าก็จะแอบดู บางทีเห็นมันผิดก็จะแก้ให้แล้วก็บอก” นอกจากนี้ป้าแหวดยังเป็นผู้เชี่ยวชาญการทดลองกี่ด้วย โดยสามีของป้าแหวดจะเป็นผู้ทำ ป้าแหวดเป็นผู้ทดลองกี่ทั้งนี้กี่ที่ป้าแหวดทดลองจะทอคล่องขาดน้อย และก็มีมาให้ป้าและสามีดัดแปลงแก้ไขแล้วทดลองทอไม่ขาด ซึ่งแสดงถึงการยอมรับในความสามารถเป็นอย่างดี ป้าแหวดยังอยากให้เยาวชนรุ่นหลังทอผ้าเป็นทั้งนี้ไม่ต้องเก่งคณิตหรือวิทยาศาสตร์ หรือได้เกรดสูง แต่ขอให้มีใจรักที่จะทำงาน มีความตั้งใจ ขยัน เท่านั้นพอ

รูปที่ 13: นางแหวด ปัญญาสงค์ ทอผ้าฝ้ายด้วยกี่กระตุก

ตอนที่ 3 สาขาศิลปกรรม

สาขานี้มีผู้ทรงภูมิปัญญา 3 ท่าน ซึ่งจะนำเสนอการศึกษาไป ตามลำดับดังนี้

1. นางสาคร อุดมเดชะ อายุ 81 ปี นักเชิดหุ่นกระบอกละครรำ
2. นายน้ำว้า ร่วมโพธิ์ทอง อายุ 69 ปี นักดนตรีไทย
3. นายจำปี พลบม่วง อายุ 72 ปี ช่างสร้างเครื่องดนตรีไทย

นางสาคร อุดมเดชะ

รูปที่ 14: นางสาคร อุดมเดชะ อายุ 81 ปี อาชีพนักเชิดหุ่นกระบอก

สังคมไทยในอดีต ล้วนมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม อารยธรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ สถานการณ์และเหตุการณ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนข้อส่งเสริมและข้อจำกัดของท้องถิ่นจะเป็นตัวกำหนดรากฐานทางภูมิปัญญาดั้งเดิมและสืบต่อกันมาเท่าที่จะทำได้ โดยมีกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการเป็นตัวแปรสำคัญ ทั้งในทางที่ดีขึ้นในบางยุคหรือเสื่อมโทรมลง จนบางครั้งก็เกือบจะเสื่อมหายไปตามกาลเวลา สิ่งที่ยังคงเหลือร่องรอยและรักษาสืบต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ดีงามมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อชนรุ่นหลัง ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตสืบไป

ชาติกำเนิด

นางสาคร อุดมเดชะ ถือได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดลพบุรี ในสาขาละครรำและหุ่นกระบอก เกิดเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2463 (ข้อมูลปี พ.ศ. 2544) เป็นชาวบ้านท้ายตลาด วัดตะเคียน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ปัจจุบันมีอายุ 81 ปี เป็นบุตรของนายทองคำ และนางทรงอยู่ ภู่ภมร บิดามีอาชีพรับราชการ ตำแหน่ง กรรมการศึกษา (ศึกษาธิการอำเภอ) มีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวม 8 คน คือ

1. ครูนิด คงพันธุ์
2. นางสาคร อุดมเดชะ (เจ้าของประวัติ)
3. นายสุวรรณ ภู่ภมร (ถึงแก่กรรม)
4. นายสุพร ภู่ภมร (ถึงแก่กรรม)
5. นายสุภัชร ภู่ภมร (ข้าราชการบำนาญ)
6. ร.ต.สุพิศ ภู่ภมร (ข้าราชการบำนาญ)
7. นายเฉลิม ทั่งทอง
8. ส.อ.ชนินทร์ ภู่ภมร (ข้าราชการบำนาญ)

ชีวิตในเยาว์วัย

นางสาคร อุดมเดชะ ได้รับการเลี้ยงดูอบรมจากบิดามารดาตั้งแต่ยังเล็ก ให้เป็นคนมีน้ำอดน้ำทน มีความสุภาพเรียบร้อย ทำอะไรทำจริง จากการที่บิดาเป็นศึกษาธิการอำเภอ และภายในครอบครัวมีสมาชิกหลายคน ทำให้เกิดความฝืดเคืองทางเศรษฐกิจ ทุกคนจึงต้องมีความรับผิดชอบ รู้จักช่วยตนเอง และมีความขยันหมั่นเพียรจนเคยชินมาตั้งแต่ยังเล็ก เพราะมีน้องหลายๆ คน เป็นผลให้นางสาคร อุดมเดชะ เป็นคนไม่จับจดทำอะไรทำจริง ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากและอุปสรรคต่างๆ และมีผลสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จในสิ่งที่รักและต้องการ คือการแสดงละครรำและหุ่นกระบอก ซึ่งกว่าจะประสบความสำเร็จได้ ด้วยความมานะพยายามต่อสู้ดิ้นรน จนบังเกิดความสำเร็จสมความตั้งใจอย่างน่าภาคภูมิใจ

นางสาคร อุดมเดชะ ได้เข้าเรียนเป็นครั้งแรกและครั้งเดียวที่โรงเรียนลวะศรี (สถาบันราชภัฏเทพสตรีปัจจุบัน) และเรียนได้เทียบจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ก็ต้องลาออกจากโรงเรียน ไม่สามารถเรียนต่อในชั้นสูงได้ เนื่องจากบิดาถึงแก่กรรม ครอบครัวมีปัญหาและความจำเป็น จึงจำใจต้องลาออกจากโรงเรียน มาช่วยมารดาทำขนมขายหารายได้ช่วยครอบครัว และหาเงินส่งน้องๆ เรียนหนังสืออีกด้วย

นางละครจำเป็น

เมื่ออายุได้ประมาณ 11-12 ปี นางสาคร อุดมเดชะ ได้ติดตามพี่สาวไปดูชาวบ้านหัดละครรำ เรื่องไชยเชษฐ์ รู้สึกประทับใจมาก และยังโชคดีได้มีโอกาสได้ตีกรับให้คณะละคร และเป็นความบังเอิญที่ตัวแสดงบท นางแมวมีปัญหาแสดงไม่ได้ ครูละครเห็นว่า นางสาคร อุดมเดชะ มีใจรักและสนใจการแสดงบท จึงทดลองให้แสดงบทนางแมวแทน ปรากฏว่าแสดงได้เป็นที่พอใจ และเมื่อบิดาทราบเรื่องเข้าก็ไม่ได้ห้ามปราม กับส่งเสริมโดยการซื้อ "รัดเกล้า" ให้อีกด้วย และการแสดงครั้งนั้น นางสาคร อุดมเดชะ ได้ค่าตัวเป็นเงิน 1 สตางค์ ทำให้ดีใจและภูมิใจมากในความสนใจและทุ่มเทให้กับการแสดงเต็มที่

ต่อมา นางสาคร อุดมเดชะ ได้ย้ายบ้านพักจากบ้านท้ายตลาดเข้ามาอยู่ในตัวเมืองลพบุรี และได้เข้าฝึกหัดแสดงละครรำกับคณะละครแม่ครูเอมซึ่งขณะนั้นตั้งอยู่บริเวณวัดเสาธงทองอย่างจริงจัง ด้วยความตั้งใจและมีใจรักในการละครอย่างแน่วแน่ จึงทุ่มเทเวลาและจิตใจให้กับการฝึกหัด ด้วยความอุตสาหะ มานะพยายาม อดทนไม่เห็นกับความเหน็ดเหนื่อย นางสาคร อุดมเดชะ สามารถจดจำท่ารำ และเพลงต่าง ๆได้อย่างคล่องแคล่วแม่นยำ ได้แสดงละครรำร่วมกับพี่สาวหลายครั้ง มีความชำนาญมากขึ้นทุกที ในที่สุดก็มีโอกาสได้แสดงละครรำเป็นครั้งแรกที่วัดตะเคียน ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ที่วัดตะเคียนในเวลานั้นมีหลวงพ่อปั่นเป็นเจ้าอาวาส มีความสนใจในด้านศิลปการแสดงของไทยเป็นอย่างมาก จึงให้การสนับสนุนส่งเสริมให้มีการฝึกหัด โขน ละครรำ ปี่พาทย์ โดยมีแม่ครูเล็กเป็นผู้ฝึกหัดทั้งโขนและละครรำ ให้แก่ผู้ที่สนใจ และเด็กๆ ในแถบนั้น จึงเป็นโอกาสให้ นางสาคร อุดมเดชะ ได้ฝึกโขน และละครรำไปด้วย จนได้ออกแสดงตามงานวัด งานเทศกาลต่าง ๆ เรื่อยมา ได้รับความนิยมจากผู้ชมมากยิ่งขึ้นทุกที เจ้าอาวาสวัดตะเคียนได้ตั้งชื่อ และขึ้นป้ายคณะละครว่า "ละครรำคณะวัดตะเคียน" ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

การแสดงละครรำ วิธีการแสดงเป็นการแสดงแบบละครนอก คือมีทั้งบทร้องและทำนองเพลง ตัวละครแสดงบทเจรจา มีบทตลกขบขัน ฯลฯ ผู้แสดงออกท่าร่ายรำตามบทเจรจา เครื่องดนตรีใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่ส่วนบทร้อง ผู้แสดงมักเปลี่ยนกันร้องพร้อมทั้งตีกรับ ตีฉิ่งไปด้วย

เมื่อแสดงละครรำไปได้ระยะหนึ่ง พี่สาวของนางสาคร อุดมเดชะ เปลี่ยนอาชีพมาเป็นครูสอนหนังสือ นางสาคร อุดมเดชะ จึงจำเป็นต้องรับผิดชอบคณะละคร และได้ฝึกฝนหาความรู้มากขึ้น จนสามารถเป็นตัวนางได้อย่างแท้จริง โดยต่อท่าจากแม่ครูเล็กในคณะละครรำแม่ครูเอม ซึ่งขณะนั้นรับแสดงแก้บนอยู่ที่ศาลพระกาฬลพบุรี ความสามารถในการแสดงของ

นางสาคร อุดมเดชะ เป็นที่ถูกอกถูกใจ และได้รับความนิยมจากผู้ชมเป็นอันมากและบทที่เด่นที่สุดที่สร้างชื่อเสียงและได้รับการกล่าวขวัญถึงกันเป็นพิเศษ คือ บทนางแมวในเรื่องไชยเชษฐ์

แม่บ้านเต็มตัว

นางสาคร อุดมเดชะ สมรสกับ นายสหัส อุดมเดชะ ซึ่งมีอาชีพทำงานการรถไฟ และมีหน้าที่ต้องเดินทางไปปฏิบัติงานต่างจังหวัดอยู่เสมอ ทำให้ นางสาคร อุดมเดชะ ผู้เป็นภรรยา ต้องจำใจหยุดการแสดง ทำหน้าที่ภรรยาเลี้ยงดูบุตรธิดา และต้องเดินทางไปจังหวัดต่างๆ เป็นเวลาถึง 15 ปี จนกระทั่งสามีถึงแก่กรรม

หวนกลับสู่เส้นทางนักแสดง

นางสาคร อุดมเดชะ จึงตัดสินใจหวนกลับมาใช้ชีวิตการแสดงละครอีกครั้งหนึ่งด้วยใจรัก โดยร่วมแสดงกับคณะสุขศิลป์บันเทิง ของแม่ครูเยื้อน รวมทั้งยังรับจ้างแสดงละครกับคณะละครอุดมศิลป์สว่างโชติ ซึ่งแสดงอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นบางครั้ง ต่อมา นางสาคร อดุมเดชะ ได้ตั้งคณะละครขึ้นเป็นของตนเองชื่อคณะ “อุดมศิลป์บันเทิง” และเริ่มปรับปรุง ตัดเย็บเครื่องละครขึ้นใช้เอง แต่อย่างไรก็ดีละครคณะอุดมศิลป์บันเทิงทำการแสดงอยู่เพียงระยะหนึ่งก็ต้องยุบคณะไป เพราะขาดนักแสดง แต่ นางสาคร อุดมเดชะ ก็ยังรับงานแสดงกับ คณะละครอื่นๆ ในบางโอกาส อาชีพและรายได้หลักในระยะนี้ คือ การให้เช่าเครื่องแต่งกายละคร โดยนำชุดละครที่เคยใช้แสดงมาแก้ไขปรับปรุงให้มีความสวยงามทันสมัยมากขึ้นทดแทนเครื่องแต่งกายเก่าๆ ที่เริ่มชำรุด จึงทำให้ นางสาคร อดุมเดชะ มีเครื่องแต่งกายละครที่สวยงาม เป็นที่พอใจ สนใจของผู้ที่มาขอเช่าไปทำการแสดงในงานต่างๆ อยู่เสมอจนถึงปัจจุบัน

การแสดงหุ่นกระบอก หุ่นกระบอกนั้นเดิมที นางสอน สามีของแม่ครูเอม เป็นเจ้าของหุ่นกระบอกไม้เก่าแก่ ประมาณ 100 ปีเศษ เมื่อ นายสอน ถึงแก่กรรมลง นางคำ ซึ่งเป็นลูกสะใภ้เป็นผู้เก็บรักษาไว้ และได้มอบหุ่นทั้งหมดให้แก่ นางคล้อง ซึ่งเป็นพี่สาวใช้แสดงเป็นอาชีพต่อมาก่อนที่หุ่นกระบอกชุดนี้จะมาอยู่ในความดูแลของนางสาคร อุดมเดชะ นั้น สุดท้ายหุ่นกระบอกได้อยู่ในความดูแลนายสรวง ซึ่งเป็นนักดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงของจังหวัดลพบุรี

หุ่นกระบอกมาหาเหมือนปาฏิหาริย์

นายสรวง ซึ่งเป็นผู้ที่วงการดนตรีไทยยอมรับว่า เป็นนักดนตรีไทยที่มีฝีมือมีความรู้ความสามารถในการบรรเลงปี่พาทย์ นายสรวง เป็นศิษย์ของหลวงประดิษฐ์ ไพเราะ ปัจจุบันถึงแม้จะมีอายุ 76 ปีแล้ว ยังตีระนาดได้ไวมาก จะฝึกตีระนาดทุกวัน อย่างน้อยฝึกซ้อม

ติดต่อกัน 1-2 ชั่วโมง ได้เล่าที่มาของหุ่นกระบอกชุดนี้ว่า เดิมทีหุ่นกระบอกอยู่กับ นายเทียบ และขุนพิมุข โดยเฉพาะขุนพิมุขนั้น เชิดหุ่นกระบอกได้เก่งมาก นายสรวง ได้ร่วมแสดงหุ่นกับขุนพิมุขบ่อยมาก โดยเป็นฝ่ายบรรเลงดนตรี ต่อมาหุ่นกระบอกชุดนี้มาอยู่ที่บางกระบือ มารดาของนางช่วง ดูแลรักษาอยู่ ต่อมามารดาของ นางช่วง เสียชีวิต และได้มาติดต่อวงปี่พาทย์ของนายสรวงไปบรรเลง ประโคมงานศพ ได้พูดคุยเรื่องค่าจ้างวงปี่พาทย์ นายสรวงได้บอกนางช่วง ว่าไม่คิดค่าจ้าง แต่ขอหุ่นที่มีทั้งหมด ซึ่ง นางช่วง ก็ยอมและได้มอบหุ่นทั้งหมดพร้อมทั้งเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ ทั้งหมดให้กับ นายสรวงกับคณะ (นายนัน และนายหวล เครือคด) โดยจุดมุ่งหมายคิดจะเอาหุ่นมาใช้แสดงประกอบการบรรเลงปี่พาทย์ เพื่อทำให้สนุกสนานมีสีสัน เช่น ประกอบการบรรเลง เพลงหน้าพาทย์ เพลงตับ เช่น ตับนาคบาศ ตับพรหมาสตร์ ตับอินทรชิต เป็นต้น เพราะตัวหุ่นมีทั้งตัวยักษ์ ตัวนาง ตัวมนุษย์ หุ่นชุดนี้ได้นำมาเก็บไว้ที่บ้านนายสรวง โดยไม่คิดอะไรว่าจะต้องมีพิธีอัญเชิญ หรือไหว้ครู บอกกล่าวตามประเพณี เพราะคิดว่าจะไม่มีอะไร อยู่มาวันหนึ่งตอนกลางคืน ลูกๆ ของนายสรวงนอนหลับ เกิดนิมิตสัมผัสทางจิตเห็นหุ่นกระบอกมาเดินกันเต็มไปหมด ก็นำความไปบอกกับ นายสรวงและนายสรวง ก็เกรงว่าลูกจะกลัว จึงได้เอาหุ่นชุดนี้ไปไว้ที่บ้านนายหวล เครือคด ดูแลอยู่ประมาณ 2-3 ปี นายหวลเห็นว่าการดูแลรักษาคงสู้ป้าสาครไม่ได้ จึงได้มอบหุ่นทั้งหมดจำนวน 42 ตัวให้ นางสาครอุดมเดชะ ดูแลเพื่อทำให้ดีขึ้น

รูปที่ 15: หุ่นกระบอกของรักของป้าสาคร อุดมเดชะ

นายสรวง ได้เล่าต่อว่า การแสดงหุ่นกระบอกนั้น ส่วนมากจะเล่นเรื่องพระอภัยมณี จะเล่นเป็นตอนก่อนการเล่นปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงโหมโรง ซึ่งเหมือนกับการบรรเลงมโหรสพทั่วไป แต่ก่อนออกก็จะบรรเลงด้วยเพลงลงวา มีฤาษีออกร้องเพลงเดินหุ่น จบด้วยเพลงรัวสามลาแล้วนำเข้าเรื่อง เครื่องดนตรีที่มาประกอบนอกจากวงปี่พาทย์แล้ว จะมีซออู้บรรเลงด้วย ซึ่งทำให้มีอรรถรสมากขึ้น การแสดงจะสนุกสนานนั้น ทั้งดนตรีและผู้แสดงต้องเข้าใจกัน การแสดงบางครั้งผู้แสดงและวงปี่พาทย์ไม่รู้จักกัน มักจะเกิดการเขม่นกับขึ้น เช่น ผู้เชิดมักจะร้องส่งด้วยเพลงยากๆ เพื่อหวังจะให้ปี่พาทย์รับไม่ได้ ถือว่าจนเพลง จะทำให้เสียหน้า ขณะเดียวกันปี่พาทย์มักจะแกล้งผู้แสดงก็ได้ ดังนั้นทั้งสองฝ่ายจึงต้องถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน นายสรวง ยังได้กล่าวต่ออีกกว่า หุ่นลพบุรีนั้น เล่นได้ถูกต้องตามหลักโบราณประเพณีนิยมสืบต่อกันมา

ป้าสาครกับหุ่นกระบอก

นางสาคร อุดมเดชะ หรือชาวบ้านลพบุรีจะเรียกกันว่า ป้าสาคร ผู้ซึ่งมีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์การแสดงด้านการละครและฟ้อนรำอยู่แล้ว เมื่อรับหุ่นกระบอกมาดูแล จึงได้นำหุ่นกระบอกไปไว้ที่ห้องเครื่องละคร ทำพิธีเคารพครู (ฤาษี) ถวายสำรับอาหารทุกวันพฤหัสบดี และจะเรียกหุ่นกระบอกที่เสมือนมีชีวิตจริงว่า “พ่อ” ทุกครั้ง จากการอธิษฐานจิตของ นางสาคร อุดมเดชะ ทำให้เกิดความหยั่งรู้ในท่วงท่ารำของหุ่นกระบอกมากยิ่งขึ้น ประกอบกับตัวเองมีทักษะความชำนิชำนาญในศิลปการแสดงอยู่แล้ว และยังได้นึกภาพนิมิตรทางจิตมาคิดค้นท่ารำเพิ่มเติม และฝึกฝนในการแสดง จนสามารถเชิดหุ่นกระบอกด้วยตนเองอย่างเต็มภาคภูมิแสดงได้สวยงามได้รับความนิยมและคำชมจากผู้ดูอย่างกว้างขว้าง

ลักษณะของหุ่นกระบอก มีลักษณะเป็นหุ่นไม้เก่าแก่มีอายุราว 100 ปี ความสูงประมาณ 1 ฟุต ลำตัวทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ ตอนปลายด้านบนเสียบหัวหุ่น ตัวหุ่นทำเป็นเสื้อคล้ายถุงคลุมลงมา มีลวดลายทำด้วยดิ้น หรือ เลื่อม มือของหุ่นจะทำด้วยไม้เนื้ออ่อน (มือซ้ายตั้งวง มือขวาจะจับอาวุธ หรืออุปกรณ์ประจำตัวหุ่น) มีไม้ตะเกียบเสียบต่อจากมือทั้งสองข้างยาวลงมาจนถึงชายเสื้อด้านล่าง ซึ่งไม้ตะเกียบนี้มีไว้ให้ผู้เชิดจับในขณะทำการเชิดหุ่น

โรงหุ่นสำหรับแสดงหุ่นกระบอก จะปลูกสูงระดับสายตาคนดู คือ ประมาณ 1.5 เมตร กว้างยาว ประมาณ 5 เมตร ด้านหลังและด้านข้างปิดกั้นไม่ให้ผู้ชมมองเห็นผู้เชิดและวงปี่พาทย์ ส่วนด้านหลังลึกเข้าไปประมาณ 50 เซนติเมตร มีจอผ้าเขียนรูป ปราสาทราชวัง หรือลวดลายสวยงาม ด้านข้างจอมีประตูเข้าออกของตัวหุ่นข้างละ 1 ประตู ที่ประตูทำเป็นผ้าม่านผ่ากลาง ด้านล่างของจอยกสูงราว 50 เซนติเมตร ให้พอดีกับมีคนเชิดที่ต้องนั่งเชิดหุ่น ผู้เชิดนั่ง

อยู่ด้านหลังของจอ มือซ้ายจับกระบอกตัวหุ่น มือขวาจับไม้ตะเกียบสำหรับบังคับหุ่นให้แสดงท่าทางร่ายรำไปตามบท และห่วงทำนองเพลง

การแสดงหุ่นกระบอก การแสดงจะเริ่มด้วยปี่พาทย์บรรเลงเพลงโหมโรง และเมื่อได้เวลาแสดง ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงวา เพลงเสมอ ผู้เชิดหุ่นตัวนายโรงออกมาแสดงท่ารำเบิกโรง แล้วร้องเพลงช้าปี่จะเข้หางยาว 2 ชั้น (ตัวนายโรงเข้า) ปี่พาทย์บรรเลงเพลงรัว 3 ลา ฤาษีจะถูกเชิดออกรำหน้าพาทย์ตามกระบวนท่าแล้วเข้าโรง ต่อจากนี้ตัวตลกจะออกมาทักทาย สวัสดีกับผู้ชม แนะนำเรื่องที่จะแสดงในคืนนั้น พร้อมสร้างบรรยากาศสนุกสนาน ตลกขบขันแทรกไปด้วย เมื่อตัวตลกเจรจาเสร็จแล้ว จะเริ่มการแสดงตามเนื้อเรื่องทันที ทั้งนี้ผู้เชิดหุ่นจะต้องเชิดเองพร้อมทั้งเจรจาบทต่างๆ ด้วยตนเองทั้งหมด เรื่องที่ใช้สำหรับแสดงกันมักจะนิยมแสดงเรื่องพระอภัยมณีตอนนางผีเสื้อสมุทรเรื่อง สังข์ทอง ขุนช้างขุนแผน พระสุธนมโนห์รา เป็นต้น

รูปที่ 16: การแสดงหุ่นกระบอกคณะอุดมศิลป์บันเทิง

การแสดงหุ่นกระบอกแต่ละครั้ง จะต้องใช้บทไหว้ครูเป็นบทร้องก่อนเริ่มการแสดง เพื่อเป็นการบูชาครูทางการแสดง นางสาคร อุดมเดชะ ได้แต่งบทไหว้ครู มีเนื้อร้อง ดังนี้

สิบนิ้วลูกจะยก ขึ้นประนม
ขอถวายบังคม เหนือเกศี
ไหว้ พระพุทธ พระธรรม ล้ำโลกีย์
ไหว้พระสงฆ์ ทรงศรี เลิศไกร
ขออย่าได้มีทุกข์ จงสุขเกษม
ไหว้แม่เอม แม่คล้อย ครูน้อยใหญ่
ไหว้ลุงสอน ลุงขุนพิมุข สุขนี่กระไร

ไหว้ลุงสอน ลุงขุนพิมุข สุขนี่กระไร
ทั้งครูเทียบ แม่เล็ก แม่จวน ชวนกันมา
อีกทั้งไหว้ บิดา และมารดร
ครูพัก อักษร ทุกแหล่งหล้า
อีกทั้งไหว้เทพไท้ เทวา
ขอจงมา ชูช่วย อำนวยชัย

แม่ครูหุ่นกระบอก

นางสาคร อุดมเดชะ ถือได้ว่า เป็นผู้ริเริ่มและปรับปรุงพัฒนาการแสดงหุ่นกระบอกให้เข้ากับความสนใจรสนิยมตลอดจนกาลสมัยอยู่เสมอ มีความผูกพัน รักใครในศิลปการแสดงหุ่นกระบอกอย่างจริงจัง และมุ่งหวังที่จะรักษาคงไว้ซึ่งความสวยงาม ศิลปพื้นบ้านซึ่งเริ่มจะเลือนๆ หายไปทุกที ด้วยมีจิตเมตตาถ่ายทอด ฝึกฝน แนะนำแก่ผู้สนใจ โดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย หรือรายได้แต่อย่างใด เริ่มถ่ายทอดในระยะแรกโดยสอนให้แก่

- นายช่วง รอดวัฒน์ อายุ 69 ปี
- นางสมพร เกิดกิจ อายุ 63 ปี
- นายสุรชัย ตรีบุปผา (ครูมด)
- ครูอ้อ
- นายเกษตร อำนาคินทร์ อายุ 16 ปี

การสอนการแสดงหุ่นกระบอก นางสาคร อุดมเดชะ ใช้วิธีการสอน หรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ โดยการอธิบายให้เข้าใจ จากนั้นจะสาธิตให้ดูจนเข้าใจแจ่มแจ้ง แล้วจึงให้ผู้เรียน หรือผู้รับการถ่ายทอดทดลองปฏิบัติเอง มีครูคอยติชมแก้ไขจนเป็นที่เข้าใจและพอใจจนสามารถทำเองได้ ตามคติดั้งเดิมแต่โบราณของศิลปินผู้ใดจะมาเชิดหุ่นกระบอกได้ จะต้องผ่านพิธี "การจับมือ" (ไหว้ครู) จากครูโดยเฉพาะในวันพฤหัสบดี ซึ่งเป็นวันครู จึงจะถือว่าเป็นศิษย์ละครหุ่นกระบอกโดยสมบูรณ์ การจับมือก็คือ การที่ นางสาคร อุดมเดชะ ผู้เป็นครู จะให้ศิษย์จับตัวหุ่นกระบอก โดยใช้มือซ้ายจับหลัก (ไม้หลักที่ตัวหุ่น) ในตัวหุ่นกระบอก มือขวาจับตะเกียบทั้ง 2 อัน เวลารำหรือแสดงท่าทางใช้มือขวาจับตะเกียบ แล้วขยับมือไปตามจังหวะเพลง ตะเกียบซ้ายมือต้องพาดบนหลักหุ่นกระบอกต้องจับตะเกียบนั้นไว้ด้วย มือขวาจะทำท่ารำตามจังหวะเพลง และบทบาทของตัวละคร ส่วนครู คือ นางสาคร จะจับมือลูกศิษย์กำกับ หรือทำท่าทางพอเป็นพิธี เสร็จแล้วถือได้ว่า เป็นครูเป็นศิษย์ที่ร่วมการแสดงกันได้อย่างเต็มตัวและมีความเชื่อมั่นว่า ผู้เรียนหรือศิษย์ที่ไม่ได้ผ่านพิธีจับมือเสียก่อน จะไม่มีวันประสบความสำเร็จในการแสดงหุ่นกระบอกตลอดไป

ตามคตินิยม การถ่ายทอดหรือการสอนการเชิดหุ่นกระบอกนั้นถือกันว่าผู้ที่มีอายุน้อย จะไม่เป็นครูหรือผู้สอนให้ผู้ที่มีอาวุโสกว่า ฉะนั้นการที่ นางสาคร อุดมเดชะ ซึ่งขณะนั้นมีอายุมากกว่าบุคคลอื่นๆ จึงสามารถจะเป็นผู้ฝึกสอน ถ่ายทอด แนะนำบอกบท และกำกับการแสดงอยู่เบื้องหลังฉากเสมอ ประกอบกับ นายช่วง รอดวัฒน์ และ นางสมพร เกิดกิจ เคยได้รับการฝึกหัดและเป็นนักแสดงละครรำมาก่อน ตั้งแต่อายุประมาณ 10 ปี ทั้งสองคน จึงมีพื้นฐานประสบการณ์ในการแสดงละคร ทั้งในด้านเนื้อเรื่อง บทร้อง และบทรำดีอยู่แล้ว เมื่อได้รับการถ่ายทอดแนะนำ หรือสอนจากนางสาคร อุดมเดชะ บุคคลทั้งสองก็สามารถเชิดหุ่นกระบอกและร้องบทละคร ได้ทำให้การแสดงดำเนินไปด้วยดีโดยตลอด ในระหว่างการแสดง นางสาคร อุดมเดชะ บางครั้งต้องใช้ทั้งมือ ทั้งเท้าในการให้สัญญาณ ทั้งการแสดงหน้าฉากและการบรรเลงของดนตรีปี่พาทย์ สามารถทำให้การแสดงแต่ละครั้งผู้เชิดหุ่นกระบอกและดนตรีปี่พาทย์สามารถร่วมการแสดงอย่างสอดคล้องกลมกลืนกันเป็นอย่างดี นางสาคร อุดมเดชะ ได้นำคณะหุ่นกระบอกออกแสดงในงานฤดูหนาว ณ โรงเรียนพิบูลวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2514 เป็นครั้งแรก และได้แสดงตลอดมาทุกปีจนถึงปัจจุบัน ได้มีการปรับปรุงพัฒนาเครื่องแต่งกาย เนื้อร้อง บทบาทของตัวแสดงให้เหมาะกับยุคสมัยและเหตุการณ์ และยังคงได้รับความนิยมสนใจจากผู้ชมตลอดมา

จากการนำหุ่นกระบอกออกเชิดในงานต่างๆ เป็นครั้งคราว จึงทำให้มีผู้รู้จักคณะหุ่นกระบอกของ นางสาคร อดุมเดชะ มากขึ้น และเรียกติดปากว่า คณะหุ่นกระบอกป้าสาคร ซึ่งมีเพียงคนเดียวในจังหวัดลพบุรี แต่ชื่อจริงของคณะหุ่นกระบอกนี้มีชื่อว่า อุดมศิลป์บรรเทิง รับแสดงในงานประจำปีของจังหวัดลพบุรีเป็นงานฤดูหนาว ซึ่งจัดภายในโรงเรียนพิบูลวิทยาลัย คณะกรรมการจัดเวทีการแสดงไว้บริเวณด้านข้างหลวงพ่อขาวเสมอ เพราะเชื่อว่า ถ้าย้ายไปไว้ที่อื่นฝนจะตกหนักทำให้คนมาเที่ยวงานฤดูหนาวน้อย

คณะหุ่นกระบอกของ นางสาคร อุดมเดชะ มีผู้เชิดประจำอยู่ คือ แม่ครูช่วง รอดวัฒน์ แม่ครูสมพร เกิดกิจ และนายเกษตร อำนาคินทร์ นอกจากนั้นจะมีลูกศิษย์และอาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์แวะเวียนมาช่วยเชิดหุ่นกระบอกเป็นบางครั้ง อาทิ อาจารย์สุรชัย ตรีบุปผา เป็นต้น

ชีวิตความเป็นครูผู้เสียสละ

นางสาคร อุดมเดชะ เป็นผู้มีจิตใจรักการแสดงมาก มีความรู้ และความตั้งใจอย่างจริงจังและจริงใจที่จะรักษาและถ่ายทอดจรรโลงวัฒนธรรมทางศิลปการแสดงละครและการฟ้อนรำฟ้อนรำให้กับเยาวชนและผู้ที่สนใจตามแบบฉบับของกรมศิลปากร ซึ่งในการถ่ายทอดความรู้แต่ละครั้งไม่ว่าจะเป็นในและนอกสถานที่ โดยไม่คิดค่าตอบแทน สังเกตได้จากการได้รับเชิญ

ไปเป็นครูพิเศษที่สอนพิเศษทั่วไปในหน่วยงานราชการ เช่น โรงเรียนหนองคณฑี โรงเรียนเมืองใหม่ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันสงเคราะห์เด็กหญิง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี และหน่วยงานเอกชน นอกจากนี้เมื่อมีผู้สนใจในศิลปการแสดงก็จะรับสอนให้ด้วยความเต็มใจ ถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนได้เรียนโดยการปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อจะเกิดความชำนาญ เป็นความรู้ที่ยั่งยืนถูกต้องตามหลักมาตรฐานของไทยแต่ดั้งเดิม โดยการสอนทุกครั้งจะไม่คิดค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น ด้วยมุ่งหวังเพื่อเป็นการรักษาศิลปการแสดงละครและการฟ้อนรำที่งดงาม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยสืบไป

จึงได้กล่าวว่า นางสาคร อุดมเดชะ เป็นผู้มีความสามารถสูงในด้านการละคร การฟ้อนรำ เป็นผู้มีปฏิภาณศิลปิน เป็นผู้สร้างสรรค์พัฒนาการแสดงหุ่นกระบอกในจังหวัดลพบุรีให้กลับมาฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง การเชิดหุ่นกระบอกของนางสาคร อุดมเดชะ จะมีลีลาที่ผสมผสานกับงานละครได้อุดมสมบูรณ์ เป็นลีลาที่เสมือนคนจริงๆ มีเครื่องแต่งกายที่งดงามตามลักษณะของตัวละครนั้นๆ เพราะนางสาคร อุดมเดชะ มีฝีมือในการตัดเย็บ ปักดิ้นเงินดิ้นทองเสื้อผ้าละครทุกชนิด นอกจากงานอาชีพทางละคร ฟ้อนรำ และการเชิดหุ่นกระบอกแล้ว นางสาคร อุดมเดชะ ยังเป็นนักประดิษฐ์ลวดลายปักบนเสื้อละครให้ผู้มาเช่า เป็นการหารายได้เพิ่มเติมอีกทางหนึ่ง

รูปที่ 17: ป้าสาคร กำลังปักเสื้อละคร

ฉะนั้น จึงนับได้ว่า นางสาคร อุดมเดชะ เป็นผู้ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดลพบุรี ด้านหุ่นกระบอก และละครรำที่ช่วยสืบทอดภูมิปัญญา อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดไว้ให้ สมควรที่เยาวชนทั้งหลายควรสนใจรับการสืบทอด และรักษาไว้อยู่คู่คนไทยอย่างภูมิใจสืบไป

นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง

รูปที่ 18: นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง อายุ 69 ปี อาชีพนักดนตรีไทย

ชนใดไม่มีดนตรีกาล ในสันดานเป็นคนชอบกลนัก
อีกใครฟังดนตรีไม่เห็นเพราะ เขานั้นเหมาะคิดขบถอัปลักษณ์
หรืออุบายมุ่งร้ายฉมังนัก มโนหนักมืดมัวเหมือนราตรี
อีกดวงใจย่อมดำสกปรก ราวนรกชนเช่นกล่าวมานี้
ไม่ควรใครไว้ใจในโลกนี้ เจ้าจงฟังดนตรีเถิดชื่นใจ

เมื่อได้ยินกลอนบทนี้คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่ามีปรมาจารย์ทางดนตรีไทยคนหนึ่งแห่งลุ่มน้ำลพบุรีที่มีดนตรีไทยอยู่ในสายเลือด มีฝีมือในการตีฆ้องวงที่ใครฟังแล้วต้องจับใจ บุคคลผู้นั้นคือ นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง พวกเราได้ไปสนทนากับครูน้ำว้า ซึ่งปัจจุบันพักอยู่ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ ลพบุรี ครูน้ำว้าได้ออกมาต้อนรับพาไปนั่งที่ระเบียงบ้านพูดคุยเป็นกันเอง และเมื่อได้สนทนาซักถามและขอให้ครูน้ำว้าเล่าประวัติชีวิตที่เข้ามาสู่การเล่นดนตรีไทย ครูน้ำว้าจะยิ้มและเล่าอย่างมีความสุขเหมือนเหตุการณ์ต่างๆ พึ่งผ่านมาเมื่อวานนี้เอง ทำให้ผู้นั่งฟังมีความสุขไปด้วย หลังจากนั้นได้พาไปดูเครื่องดนตรีคือ ฆ้องวงซึ่งครูน้ำว้าทำขึ้นมาด้วยฝีมือของตนเอง จากการเล่าได้ฟังประวัติทำให้ทราบว่าผู้ที่เล่นดนตรีไทยในสมัยเมื่อ 50 ปี นั้นผู้เรียน

ต้องมีความมานะอดทนและขยันฝึกฝน ซึ่งคนรุ่นหลังควรศึกษาประวัติของผู้ทรงภูมิปัญญาไว้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

ชาติกำเนิด

ครูน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง เกิดเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2475 ณ หมู่ที่ 10 ตำบลท่าข้าม อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี เป็นลูกของนายผูก และนางหอม ร่มโพธิ์ทอง ครูน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง ได้ร่วมชีวิตคู่กับนางสาวเชื้อน ขำศรี จนมีบุตรธิดา 6 คน คือ

1. นางวรรณา เสาธงทอง อายุ 45 ปีเป็นเสมียนกรมทางหลวง จังหวัดเพชรบูรณ์

2. นายประเวศน์ ร่มโพธิ์ทอง อายุ 41 ปี รับราชการครูโรงเรียนเขาขวาง อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์

3. นายเชาว์ ร่มโพธิ์ทอง อายุ 35 อาชีพค้าขาย อำเภอลำนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

4. เด็กหญิงนงลักษณ์ ร่มโพธิ์ทอง ถึงแก่กรรม

5. นายบรรทม ร่มโพธิ์ทอง อายุ 28 อาชีพรับจ้าง

6. นายพิทักษ์ ร่มโพธิ์ทอง อายุ 25 ปี รับราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลปี กรมศิลปากร จังหวัดกาฬสินธิ์

ชีวิตในวัยเยาว์กับความใฝ่ฝันที่จะเรียนหนังสือ

ครูน้ำว้า เล่าว่าเป็นลูกชาวนาโดย จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนวัดสาธุการาม จังหวัดสิงห์บุรี ตั้งใจที่จะเรียนต่อแต่ฐานะทางบ้านยากจนไม่สามารถไปเรียนไกลบ้านได้ จึงต้องลาออกจากโรงเรียนประกอบกับได้รับกำลังใจจากพ่อที่เคยสอนว่า "ให้ขวนขวายหาวิชาความรู้ อย่าเอาความยากจนมาเป็นอุปสรรค" ครูน้ำว้ามีเลือดศิลปินจากผู้เป็นบิดา ซึ่งประกอบอาชีพในการทำนาและมีความสามารถพิเศษ คือ การเป็นพ่อเพลง เมื่อเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ในช่วงนั้นท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามได้ฟื้นฟูเพลงพื้นบ้านขึ้นมาและครูประจำชั้นเห็นว่า เด็กชายน้ำว้ามีพ่อเป็นพ่อเพลงจึงให้หนังสือมาเล่มหนึ่งเพื่อฝึกร้องเพลงพวงมาลัย โดยมีครูเลี่ยม แพรวแสงเป็นคนสอน ส่วนท่ารำให้ครูน้ำว้าคิดเองเพื่อแสดงในกิจกรรม การเดินทางไกลของโรงเรียน ซึ่งตอนนั้นครูน้ำว้าเล่าว่ารู้สึกเฉยๆ ที่ได้ออกมาร้องเพลง

เมื่อเรียนจบ ป. 4 ก็อยากเรียนต่อ แต่ฐานะทางบ้านยากจนไม่มีเงินที่จะส่งเสีย ต่อมาได้ทราบข่าวว่าที่โรงเรียนวัดกลางท่าข้าม ซึ่งมีพี่เขยเป็นครูสอนอยู่ที่นั่นเป็นโรงเรียนที่อยู่ใกล้บ้านเปิดการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 1-3 ครูน้ำว้าเล่าว่าดีใจมาก เริ่มเห็นโอกาสที่จะได้เข้าโรงเรียนและศึกษาในสายสามัญ หลังจากนั้นจึงพยายามศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองโดยเริ่มจากการฝึกหัดคัดลายมือและฝึกเขียนภาษาอังกฤษจากแบบฝึกหัดจนเขียนได้สวยงาม แต่ก็มีอุปสรรค พ่อบังเกิดเกล้าเสียชีวิตเป็นอหิวาตกโรคในขณะที่จะไปร้องเพลงที่บ้านหงส์ องค์รักษ์ ทำให้ความฝันที่จะได้รับการศึกษาเล่าเรียนก็เป็นอันว่าหมดหวัง จึงมาช่วยแม่ทำนาและจักสาน

ชีวิตก้าวสำคัญสู่การเป็นศิลปิน

พออายุได้ 11 ปี แม่เห็นว่าโตแล้วก็ไปปรึกษาครูเติ้มว่าจะพาเด็กชายน้ำว้าไปฝากตัวให้เป็นลูกศิษย์ของครูเติ้ม ทองโต ซึ่งเป็นครูปี่พาทย์ที่มีศักดิ์เป็นญาติและมีบ้านอยู่ใกล้เคียงกัน ได้นัดให้นำดอกไม้ ธูปเทียน พร้อมกับเงินหกสลึงเพื่อทำพิธีฝากตัวเป็นลูกศิษย์ในวันพฤหัสบดี ซึ่งเป็นวันครู การฝากตัวเช่นนี้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา เมื่อฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของครูเติ้มแล้ว ครูก็เริ่มสอนดนตรีให้โดยเริ่มจับมือตีฆ้องวงใหญ่เล่นเพลงสาธุการเป็นเพลงแรก เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ครูน้ำว้าเล่าว่าตอนนั้นความรู้สึกมันชักเคลิ้มไป ชักชอบและเต็มใจที่จะเรียนทางด้านดนตรีไทย หลังจากนั้นครูก็จะจับมือสอนให้เริ่มต้นตีเพลง สาธุการ {ร ม ม ม ซ ล / ม ท ม ซ ซ ล} ทำ 3 ครั้ง ตีจนคล่อง แล้วเริ่มจับมือสอนต่อไปจนจบเพลง สาธุการ ฝึกจนคล่องโดยใช้เวลาเป็นเดือน หลังจากนั้นจึงต่อเพลงโหมโรงจนจบยกเว้น “เพลงตระ” ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง ผู้ที่จะฝึกหรือบรรเลงต้องได้รับการต่อเพลงจากครู เพราะเป็นความเชื่อที่สืบต่อกันมา การต่อเพลงหน้าพาทย์ จะเริ่มค่าบูชาครู 6 บาท และครูจะจับมือให้ ถ้าผู้ใดที่ไม่มีครูต่อเพลงให้และอาจหาญจะต่อเองถือว่าไม่เป็นมงคล

ในช่วงแรกที่เรียนกับครูเติ้ม ครูจะสอนด้วยการจับมือตลอด โดยสอนทางฆ้องวงใหญ่ก่อน เหมือนกันทุกคน ซึ่งโดยถือเป็นหลักสำคัญของการเล่นดนตรีไทย และบอกว่า “เวลาตีอย่าอ้าปาก” ครูเติ้มไม่ได้บอกหรอกว่าเพราะอะไร ซึ่งครูน้ำว้าคิดว่าเวลาอ้าปากคงจะไม่สวย

ต่อจากนั้นก็ต่อเพลงโหมโรงเช้า โหมโรงเย็นจนจบ ยกเว้นเฉพาะเพลงเดี่ยวเท่านั้น สาเหตุที่ครูยังไม่สอนเพลงเดี่ยวคงเห็นว่ายังไม่มีความชำนาญดีพอ เพราะคนที่จะเล่นเพลงเดี่ยวต้องมีความชำนาญและแม่นยำเนื้อเพลง ซึ่งครูน้ำว้าเล่าว่าตอนนั้นอยากเล่นเพลงเดี่ยวมาก เพราะจะได้อวดคนอื่น วิธีการสอนของครูเติ้มจะชี้แนะบอกให้ตีลูกนั้นลูกนี้ ครูน้ำว้าเรียนดนตรีกับครูเติ้มประมาณ 4 ปีก็มีความสามารถพอสมควร เพราะในช่วงที่อยู่กับครูเติ้มนั้นเมื่อมีงานพิธี

ต่างๆ ก็จะมีคนจ้างวงปี่พาทย์ของครูเติ้มไปออกงานในระยะแรกครูน้ำว้าก็ได้รับให้ทำหน้าที่ตีเครื่องประกอบจังหวะเมื่อมีความชำนาญก็เริ่มเล่นเครื่องดนตรี ทำให้ได้ฝึกฝีมือไปด้วย สามารถบรรเลงร่วมเล่นเป็นวงได้

ขณะที่เรียนดนตรีอยู่กับครูเติ้ม มีพ่อตาแม่ยาย ซึ่งเลี้ยงลูกครูเติ้มห้ามไม่ให้คนอื่นๆ ที่ไม่ใช่หลานแท้ ๆ ของตนเองเล่นระนาด โดยจะพูดเสมอว่า **"รู้หรือเลิกกันมาแล้วกี่รุ่นเพราะห้ามไม่เชื่อ"** ครูน้ำว้าคาดว่าการที่ห้ามคนอื่นมาเล่นระนาด กลัวว่าจะมีคนไปแข่งกับนายถุงเงิน ซึ่งเป็นลูกของครูเติ้ม ส่วนนายสุบินเป็นลูกคนละแม่เล่นเครื่องดนตรีชิ้นอื่นได้แต่ห้ามตีระนาด (ระนาดเป็นเครื่องดนตรีหลักของวง) ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นายถุงเงิน และนายสุบินไม่ค่อยลงรอยกัน

รูปที่ 19: การจับมือเพื่อต่อเพลงในการเรียนดนตรีไทย

ความใฝ่ฝันที่อยากเป็นศิลปินเดี่ยว

ด้วยความทะเยอทะยานใคร่ศึกษาหาความรู้ ใฝ่ฝันที่จะมีฝีมือและได้เล่นเพลงเดี่ยว เพื่อใช้บรรเลงไว้ตีอวดเขา ครูน้ำว้าเล่าว่าคนที่จะเล่นเพลงเดี่ยวได้นั้น คือ คนที่มีฝีมือเก่ง ดังนั้น นักดนตรีที่คิดว่าตนเองมีฝีมือจึงต้องเล่นเพลงเดี่ยว แสดงถึงฝีมือเก่งกาจ ถือว่าเป็นจุดหมายสำคัญ จึงคิดไปฝากตัวเป็นศิษย์ของครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ครูดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงในขณะนั้น ประกอบกับเพื่อนของครูน้ำว้า คือ นายถุงเงิน ทองโต และนายสุบิน ซึ่งเป็นลูกของครูเติ้มได้ไปเรียนดนตรีกับครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะอยู่ก่อนแล้ว ต้องการให้ครูน้ำว้าไปด้วยเพื่อช่วยจำเนื้อเพลง เพราะเห็นว่าครูน้ำว้ามีฝีมือในการเล่นดนตรีและมีความจำเนื้อเพลงได้แม่นยำ ได้ชักชวนให้ครูน้ำว้าเข้าไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ซึ่งเป็นโอกาสอันสำคัญแห่งการสั่งสมประสบการณ์ตามที่ตนเองปรารถนาและใฝ่ฝันมานานแล้ว จึงได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ สู่สำนักดนตรีไทยที่บ้านบาตร ซึ่งครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะก็เต็มใจรับเป็นศิษย์ โดยนำเงิน 80 บาท เป็นค่าบูชาครู วันแรกที่เริ่มเรียน ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้ทดสอบฝีมือโดยบอกให้ “ตีเพลงเดี่ยวเพลงอะไรก็ได้” ครูน้ำว้าเล่าว่าตามปกติจะจำเพลงได้แม่นยำทุกเพลง แต่ด้วยความประหม่าเพลงที่ตีง่ายๆ ก็จำไม่ได้จึงตัดสินใจตีเพลงถอนสมอ ซึ่งตีได้เพียงท่อนแรก ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะก็บอกให้หยุดและบอกว่า “ดี” หลังจากนั้นครู ก็เริ่มต่อเพลงเดี่ยวให้โดยไม่ได้บอกชื่อเพลงเมื่อเล่นจนจบเพลง จึงได้รู้ว่าเป็นเพลงต่อยรูป ต่อจากนั้นก็ได้เรียนเพลงต่างๆ เช่น เพลงเรื่อง เพลงเถา เพลงมอญ เพลงเดี่ยว (ยกเว้นเพลงกราวในและทยอยเดี่ยว) ซึ่งเป็นเพลงชั้นสูง วิธีการสอนหรือการต่อเพลงของครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ คือ จะตีระนาดเป็นทางนำแล้วให้ลูกศิษย์ที่เล่นเครื่องดนตรีต่างๆ ตีตาม ท่านจะไม่อธิบายหรือบอกว่าตีอย่างไรแต่ให้ฝึกสังเกตจะสอนว่า “ห้ามยกมือทั้งสองมือเวลาจะตี” การตีห้ามยกมือให้สังเกตแบบปลิง ให้ยกมือเดียว ครูน้ำว้าอธิบายเพิ่มเติมว่า ถ้าหากยกมือทั้งสองข้างพร้อมกันมือจะไปบังเครื่องดนตรี ทำให้ลงลูกผิด ขณะที่มือข้างหนึ่งจะยกไปตี มืออีกข้างหนึ่งจะต้องยึดอยู่กับที่ซึ่งเป็นลักษณะของปลิง ทั้งนี้เพื่อป้องกันเสียงจะได้ไม่เพี้ยนและเป็นจุดสังเกตในการตีจะได้ไม่ผิดลูก การตีให้ยึดหลัก 5 คะแนนอย่าให้สูญหาย คือ 1. นั่งตัวตรงสง่า 2. การจับไม้ต้องถูกต้อง 3. ชำเลืองแต่ไม่เหลียวลอกแลก 4. การจินตนาการส่งรับหลับตาก็มองเห็นลูกทั้ง 16 ลูก 5. ท่าทาง สง่า สวยงามและท่านได้สอนให้แม่น 3 อย่าง คือ แม่นตา แม่นใจและแม่นมือ ซึ่งครูน้ำว้าได้นำมาปฏิบัติจนถึงทุกวันนี้

อุปสรรคที่ต้องฟันฝ่าเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้

ครูน้ำว้าได้เล่าถึงการเข้าศึกษาวิชาในสมัยนั้นว่ามิได้สะดวกสบายดังเช่นนักเรียนในปัจจุบันต้องเข้ารับใช้งานในบ้านครู – อาจารย์ ในขณะเดียวกันก็ต้องถูกรุ่นพี่ควบคุมอีกชั้นหนึ่ง คอยเข้มงวดกวดขัน ต้องผ่านงานที่หนักทั้งยังต้องถูกมอบหมายให้คอยปรนนิบัติรับใช้ ประกอบกับเป็นคนที่มีความวิริยะอุตสาหะ ขยันหมั่นเพียรจึงได้รับหน้าที่พิเศษที่ครูน้ำว้าภาคภูมิใจ คือ เป็นหมอนวดประจำตัวของครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ จากการที่ได้ปรนนิบัติรับใช้อย่างใกล้ชิดทำให้ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้ชี้แนะสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับดนตรีให้ตลอดเวลาเช่น "อย่าเป็นคนหูหนา อย่าตาฟาง ต้องเป็นคนหูบางตาใส" ซึ่งหมายถึง ว่าต้องหูอย่าเพี้ยนเสียง ตาคอยดูเวลาตีตีอย่างไร ซึ่งเป็นคำคมที่ครูน้ำว้าจดจำมาจนถึงทุกวันนี้

และครูน้ำว้าได้เล่าขยายความของคำคมนี้ว่า หลังจากครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้ต่อเพลงเดี่ยวต่อยรูปให้แล้ว ครูน้ำว้าก็ได้มาฝึกฝนด้วยตนเองเพื่อให้เกิดความชำนาญ เมื่อแน่ใจว่าเล่นได้ถูกต้องแม่นยำดีแล้วก็เล่นเพลงดังกล่าวให้ครูฟัง ซึ่งครูน้ำว้าก็แน่ใจว่าตนเองเล่นได้ถูกต้องทุกอย่าง แต่ครูก็ไม่ต่อเพลงใหม่ให้ ก็พยายามมาฝึกซ้อมใหม่ และเล่นเพลงให้ครูฟังหลายครั้ง ครูก็ไม่ต่อเพลงใหม่ให้สักที ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าถ้านักเรียนยังเล่นเพลงไม่ถูกต้องไม่แม่นเพลง การใช้มือยังไม่ถูกต้องแล้วถือว่ายังสอบไม่ผ่านเพลงนั้นครูจะไม่ต่อเพลงใหม่ให้ ครูน้ำว้านึกเฉียงอยู่ในใจว่าเราตีถูกต้องแล้ว ทำไมยังหาว่าตียังไม่ถูกต้องอีก และครูก็กล่าวว่า "อย่าหูหนา อย่าตาฟาง ต้องเป็นคนหูบางตาใส" ครูน้ำว้าก็กลับมาคิดทบทวนและพยายามสังเกตจากที่ครูได้ทำให้ดู ก็จับทางที่ครูสอนให้ได้ ลูกฆ้องที่ครูน้ำว้าสอบไม่ผ่านในตอนแรก ซึ่งเป็นที่มาของคำคมนั้นคือ ลูกสะบัดต้องถูกต้องชัดเจนเสียงหนักเบาของแต่ละลูกต้องชัดเจนจึงจะไพเราะ เช่น สะบัด 2 ลูก เรียงกัน หรือข้ามลูก หรือมากมาน้อย หลังจากจับทางได้แล้วทุกอย่างก็ราบรื่นและสามารถเรียนรู้ต่อเพลงได้อย่างรวดเร็ว

การฝึกของครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะและครูเติ้มจะแตกต่างกัน ในการฝึกของครูเติ้มจะบอกให้ตีลูกนี้ตีลูกนั้น ส่วนครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ จะตีนำแล้วให้ลูกศิษย์ตีตามพร้อมกับให้สังเกตการสอนของครูประดิษฐ์ไพเราะจะสอนประมาณ 2 โมงเช้า จะหยุดตอนเที่ยง โดยเริ่มตีระนาดแล้วต่อเพลงจนจบ ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะจะไม่ต่อเพลงใหม่ให้ถ้านักเรียนยังตีไม่ถูก การที่จะรู้ว่าใครเก่งหรือจบเนื้อเพลงที่ครูสอนก็คือ ถ้าหากว่าครูต่อเพลงใหม่ให้ก็แสดงว่าเรียนจบแล้ว เมื่อครูสอนจบก็จะฝึกต่อเพลงกันเอง ครูน้ำว้าเล่าว่า "ผมจะนั่งฝึกตีเพลงจนกว่าจะจำเพลงได้ ทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจนจำขึ้นใจ หลังจากนั้นครูจะมาสอนตอนเย็นต่อเติ่มอีก ลูกศิษย์ทุกคนก็มาซ้อมเอง ถ้าอยากเรียนเพลงเดี่ยวก็เรียนเป็นกลุ่มและจะฝึกเล่นเครื่องดนตรีชนิดอื่นๆ อีก

การต่อเพลงเดี่ยวกับกลุ่มใหญ่จะต่อเพลงเป็นทางเดียวกันทั้งวง ถ้าหากใครต้องการต่อเพลงเดี่ยวเป็นพิเศษต้องหาเวลามาต่อกับครูเองตัวต่อตัว

มีอยู่ครั้งหนึ่งมีคนมาขอต่อเพลงกับครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะชื่อ ครูสกล แก้วเพ็งกาส ครูน้ำว้าเห็นเป็นโอกาสอันดีจึงได้นั่งฟังเพื่อจะได้เอาความรู้ หลังจากที่ครูสอนเสร็จแล้วก็ลองเอาเทคนิคที่ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะสอนครูสกล มาทดลองตี จนครูชมว่า "เอาหลายทางเหมือนกันนี้" ครูสกลจะมาพบครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะเป็นประจำ ครูน้ำว้าก็จะคอยสังเกตการสอนของครูทุกครั้ง มีอยู่ครั้งหนึ่ง ขณะที่ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะกำลังต่อเพลงเดี่ยวแขกมอญให้ครูสกล ครูน้ำว้านั่งสังเกตอยู่ เมื่อครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะต่อเพลงเสร็จแล้วก็ออกจากห้องไป ครูน้ำว้าก็เข้าไปนั่งในวงฆ้องและตีเพลงแขกมอญทันที เมื่อตีผิดครูสกลก็กรุณาบอกทางให้หลังจากนั้นในปี 2513 มีการไหว้ครูที่วัดพระพิเรนทร์ ครูน้ำว้าได้ตีฆ้องเพลงเดี่ยวแขกมอญ เมื่อตีจบ ครูสกล ได้เข้ามาทักทายว่า จำได้ไหมทางนี้ต่อพร้อมกันนะ

ครอบครัวที่มีความรักและความเข้าใจ

ครูน้ำว้าได้แวะเวียนไปมา ที่บ้านครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะจนกระทั่งครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2497 หลังจากนั้นก็บวชประมาณ 4 เดือนต่อจากนั้นได้แต่งงานกับนางสาวเชื้อน ขำศรี และมาประกอบอาชีพทำนาแต่ยังเล่นดนตรีไทย เคยพาแม่เชื้อนไปเยี่ยมบ้านครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะหลายครั้ง ในช่วงนี้จะทำนาและเล่นดนตรีไปด้วย งานที่ไปเล่นดนตรี เช่น งานบวชนาค ทำบุญ งานวัด งานศพ รายได้ประมาณครั้งละ 30 บาทต่อคน ด้วยความเป็นผู้ใฝ่รู้อยู่เป็นนิตย์ ครูน้ำว้าได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของครูหลายคน เช่น ครูสมภพ ขำประเสริฐ ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมประจำปี 2536 เพื่อขอศึกษาเพลงเดี่ยวกราวใน ครูสอน วงฆ้อง จับมือเรียนเพลงหน้าพาทย์ ครูบาง หลวงสุนทร ได้จับมือและต่อเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพบาทสกุณีและโคมเวียนและได้ต่อเพลงกับคุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลงบุตรสาวของครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ

นักฆ้องวงแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

เมื่อครูน้ำว้า ได้เรียนจากครูต่างๆ แล้วก็ได้พาครอบครัวกลับมาอยู่ที่จังหวัดสิงห์บุรีและออกบรรเลงดนตรีงานต่างๆ ทั่วไป ในปี 2524 ได้เข้ามาตั้งรกรากที่จังหวัดลพบุรีมาอยู่บ้านแม่ดอง (ซึ่งเป็นแม่ยายของลูกครูน้ำว้า) อยู่บริเวณศาลาลมโชยใกล้กับการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคลพบุรีและก็ย้ายมาเฝ้าบ้านให้นายช่างไพบูลย์ แต่ก็ยังประกอบอาชีพทำนา แต่ขาดทุนก็มีคนชวนไปสอนซอ ให้วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ครูน้ำว้าบอกว่าผมสีซอไม่เป็น แต่เพื่อนก็บอกว่ามึงก็

หัดสี 5-6 วันเดี๋ยวมันก็เป็นเองหัวของเรามันไม่ไปผมก็ลงทำทำไปทำมาเห็นจะไม่ไหวอายเด็กมัน ก็เลยเลิกและผมก็ห่วงลูกๆ ด้วยเพราะมันยังเล็กในปี พ.ศ. 2526 ครูประสิทธิ์ ถาวร ศิลปินแห่งชาติและเป็นลูกศิษย์ก้นกุฏิของครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้ชักนำให้ไปช่วยสอนที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี โดยเขียนหนังสือแนะนำให้ถือมาถึง **นายสิริชัยชาญ ฟักจำรูญ** ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี และทางผู้อำนวยการเห็นว่ามีฝีมือจึงรับไว้และให้สอนดนตรีไทยในตำแหน่งครูสอนศิลปะพื้นเมือง ต่อมาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการด้านดนตรีไทยวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

ครูน้ำว้า เป็นผู้ที่มีความจำเป็นเลิศ สามารถจดจำเพลงที่ได้เรียนมาได้อย่างแม่นยำ เกือบทุกเพลงมีฝีมือในการบรรเลงฆ้องวงใหญ่ได้เยี่ยมยอด กิตติศัพท์ร่ำลือในหมู่นักดนตรีไทยว่า หากมีการบรรเลงปี่พาทย์งานใดก็ตามถ้านายน้ำว้าปรากฏตัวขึ้นในงาน ผู้ที่บรรเลงฆ้องวงใหญ่อยู่จะมีความประหม่าครั้นครั้นขึ้นมาทันที ผลงานเป็นที่ประจักษ์ในปี พ.ศ. 2517 จึงได้รับรางวัลชนะเลิศในการบรรเลงฆ้องวงใหญ่ในงานไหว้ครูประจำปีของสมาคมสหายศิลปิน (ส.ส.ศ.) ณ วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร

รูปที่ 20: นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ นักดนตรีไทยแห่งลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ก้าวสู่การเป็นนักประพันธ์เพลงไทย

นอกจากความสามารถทางด้านดนตรีแล้ว ครูน้ำว้ายังทำเครื่องดนตรีไทยชนิดอื่นๆ อีกเช่น ระนาดทุ้ม ได้สร้างระนาดทุ้มและระนาดเอกจำนวน 9 ผืน ครูน้ำว้าได้ถ่ายทอดดนตรีไทยให้แก่ศิษย์ นอกจากจะสอนที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีแล้ว ยังสอนให้แก่นักดนตรีค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี และเป็นผู้ก่อตั้งวงดนตรีไทยชื่อคณะ "ค่ายบางระจัน" ออกบรรเลงในงานต่างๆ ในจังหวัดสิงห์บุรี ลพบุรี และจังหวัดใกล้เคียงรวมทั้งได้สร้างเพลงต่างๆ เพื่อการเรียนการสอนและเริ่มประพันธ์เพลงไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 โดยจดจำและนำแม่แบบมาจาก ครูสมภพ ขำประเสริฐและครูไสว แห่งวัดดีดวด กรุงเทพมหานคร ในช่วงแรกๆ เพลงที่ประพันธ์เป็นเพลงประเภทหางเครื่อง และเพลงสำเนียงมอญในอัตรา 2 ชั้นและชั้นเดียว อาทิ

1. ขยายเพลง "อีแร้งกระพือปีก" จากอัตราชั้นเดียวมาเป็นอัตรา 2 ชั้นโดยตั้งชื่อว่า "เพลงหงส์เหิน"
2. ขยายเพลง "สองกุมาร" ซึ่งเป็นของเดิมแต่ไม่ได้ตั้งชื่อ
3. ขยายเพลง "พม่ากลาง" ซึ่งเป็นของเดิมแต่ไม่ได้ตั้งชื่อ
4. ประพันธ์ทำนองเดี่ยวเพลงสารถี อัตราครึ่งชั้นเพื่อบรรเลงประชันวง ณ โรงละครแห่งชาติในการสอนดนตรีไทยที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ได้ใช้กระบวนการเรียนการสอนโดยทำให้เด็กดู ให้ปฏิบัติเองปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ นอกจากนี้ได้สร้างสรรค์ผลงานการประพันธ์เพลงประเภทต่างๆ ดังนี้

ปี 2532

1. เพลงสาวไหมเถา นำเนื้อหามาจากต้นแบบทำนองเพลงฟ้อนสาวไหมในอัตรา 2 ชั้น ของภาคเหนือนำมาขยายเป็น 2 ชั้นและตัดทอนเป็นชั้นเดียวจนครบเป็นเพลงเถา
2. เพลงโหมโรงเทพเทวา

ปี 2533

เพลงระบำนวดข้าว ประกอบการแสดงระบำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

ปี 2535

1. เพลงระบำนบนารายณ์ ประพันธ์ทำนองเพลงเพื่อประกอบการแสดงระบำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
2. เพลงระบำลวะปุระ ระบำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
3. เพลงศึกบางระจัน

ปี พ.ศ. 2536

1. เพลงระบำเปรมปรีดิ์วานร ระบำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
2. เพลงโหมโรงปรางค์สามยอด

ปี พ.ศ. 2537

เพลงปรางค์แขกเถา

ปี พ.ศ. 2538

เพลงศาลพระกาฬ (เถา)

จากการทุ่มเทกำลังกาย อุทิศตนเพื่อกิจการของดนตรีไทยมาตลอดชีวิตครูน้ำว้าได้แสดงฝีมือในการเล่นดนตรีไทยโดยเฉพาะฆ้องวง และได้รับเกียรติคุณยกย่องจากหน่วยงานต่างๆ ดังนี้

1. ชนะเลิศการบรรเลงเดี่ยวฆ้องวงใหญ่ในงานไหว้ครูประจำปีของสมาคมสหายศิลป ณ วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2517
2. ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาดุริยางค์ศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ปีพ.ศ. 2528
3. ดำรงตำแหน่งประธานที่ปรึกษาภาควิชาดุริยางค์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ปีพ.ศ. 2529
4. ดำรงตำแหน่งผู้ชำนาญการด้านดนตรีไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ปีพ.ศ. 2529
5. ได้รับพระราชทานรางวัลโล่รางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสชนะเลิศการประกวดเพลงไทยจากบทประพันธ์เพลง ศึกบางระจัน วันที่ 20 ตุลาคม 2536 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐานพระราชวังดุสิต
6. เป็นอาจารย์พิเศษบัณฑิตวิทยาลัย (คณะศิลปกรรมศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีพ.ศ. 2537
7. ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมไทยสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) ของจังหวัดลพบุรี พ.ศ. 2538
8. ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมไทยสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช พ.ศ. 2538
9. ได้รับปริญญากิตติมศักดิ์ สาขาการศึกษา โปรแกรมวิชา ดนตรีศึกษา พ.ศ. 2542 จากสถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี

การนำดนตรีไทยเข้าสู่การศึกษา

ครูน้ำว้า ได้อุทิศตนให้กับวงการดนตรีไทยมากกว่า 50 ปี นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดวิชาการเล่นดนตรีไทยให้ลูกทุกคน ลูกที่ได้รับมรดกทางด้านนี้มากกว่าใครคือ นายบรรทม ร่มโพธิ์ทอง ซึ่งสามารถเล่นดนตรีได้ทุกประเภท

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาครูน้ำว้าให้ความคิดเกี่ยวกับการนำดนตรีไทยมาให้เด็กได้เล่นได้เรียนมีประโยชน์คือทำให้เด็กสุภาพเรียบร้อย จิตใจอ่อนโยน มีสมาธิดีและเห็นว่าควรสอนดนตรีไทยในสถานที่ต่างๆ เช่น

1. การศึกษาในระบบโรงเรียน ควรจะนำไปสอนให้เด็กในโรงเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงเด็กโต

2. การศึกษานอกระบบ ครูน้ำว้ากล่าวว่า ดนตรีไม่พิษมีภัยใครเรียนก็มีประโยชน์ทั้งยังเป็นวิชาชีพที่หากินได้

3. การศึกษาตามอัธยาศัย เดี๋ยวนี้บ้านใครมีดนตรีทุกคนก็จะสอนลูกสอนหลานกัน ความจริงผมก็อยากสอนแต่บ้านไม่มีสถานที่ เดี๋ยวเพื่อนบ้านเขาจะรำคาญ

ครูน้ำว้าเล่าว่าผมไม่หวงวิชา แต่ขอให้ลูกศิษย์อย่านำเพลงต้นฉบับที่เรียนไปทำให้ผิดเพี้ยน ถ้าจะแต่งก็ให้แต่งเพลงใหม่ขอให้อนุรักษ์เพลงเดิมไว้จะได้ไม่สูญหาย

รูปที่ 21: นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ กำลังสอนลูกศิษย์

นายจำปี แสงพลบ

รูปที่ 22: นายจำปี แสงพลบ อายุ 72 ปี อาชีพช่างสร้างเครื่องดนตรีไทย

เครื่องดนตรีไทย ที่ใช้บรรเลงเป็นเพลงต่างๆ ได้อย่างไพเราะเพราะพริ้ง ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์คู่ประเทศไทยมาตลอด นับว่าเป็นศิลปะและวัฒนธรรมไทยที่เป็นเอกลักษณ์ดำรงความเป็นไทยได้อย่างภาคภูมิใจ ทำให้ผู้ฟังมีความสุขและเพลิดเพลินมาทุกยุคทุกสมัย และเพลงไทยเหล่านี้จะไม่มีวันสูญหายไปจากประเทศไทย ถ้ายังมีผู้ที่รักและรักษาเครื่องดนตรีไทยที่ชำรุดจากการบรรเลง หรือเสื่อมโทรมเก่าไปตามสภาพ แล้วมีผู้ที่มีความรู้ความชำนาญที่สั่งสมประสบการณ์มามาก สามารถผลิตหรือนำมาปรับปรุงซ่อมแซม ให้เครื่องดนตรีไทยเหล่านั้นให้คงสภาพเดิม มีลักษณะเสียง และมีลักษณะที่คงอยู่เหมือนเดิม ช่างผู้นั้นจะต้องมีความสามารถพิเศษที่สามารถแยกฟังเสียงเครื่องดนตรีไทยเหล่านั้นที่ผลิตที่ซ่อมแซม มีเสียง และสภาพให้คงอยู่ หรือสวยงาม ไพเราะกว่าเดิม ถ้าหากขาดช่างผู้ชำนาญเหล่านี้ เครื่องดนตรีไทยนับวันจะสลายไปตามกาลเวลา แต่ในจังหวัดลพบุรีมีช่างที่ชำนาญทางการผลิตเครื่องดนตรีไทยได้อย่างงดงามและไพเราะ และชำนาญในการซ่อมแซมเครื่องดนตรีไทยให้คงอยู่ถาวร เป็นผู้ที่วงดนตรีไทยพึ่งพิง ช่วยซ่อมแซมแก้ไขและสามารถยึดเป็นอาชีพได้ และเป็นที่ปรึกษาให้ความรู้ในการผลิตและซ่อมแซมเครื่องดนตรีไทย จนเป็นที่ยอมรับของจังหวัดลพบุรี และจังหวัดใกล้เคียงท่านหนึ่ง

ชาติกำเนิด

นายจำปี แสงพลบ เกิดเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2472 (ปัจจุบันอายุ 72 ปี) เป็นบุตรของนายสี นางสงกรานต์ แสงพลบ เกิดที่หมู่ 9 ต.โพธิ์เก้าต้น อ.เมือง จ.ลพบุรี มีน้องชาย 1 คน ได้เสียชีวิตแล้ว นายจำปี แสงพลบเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดโพธิ์งาม เมื่อ พ.ศ. 2485 บิดามารดาประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ เมื่อจบการศึกษาชั้น ป. 4 แล้ว ก็ได้อยู่ช่วยบิดามารดาประกอบอาชีพ จนอายุ 20 ปี พ.ศ. 2492 จึงได้อุปสมบท ที่วัดโพธิ์เทพประสิทธิ์ ต.โพธิ์เก้าต้น อ.เมือง จ.ลพบุรี อยู่ในสมณเพศ 1 พรรษา ก็ลาสิกขาออกมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมกับบิดามารดา จนอายุได้ 26 ปี พ.ศ. 2498 จึงได้สมรสกับนางสำเนียง สกุลเดิม แซ่จู เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดระยอง ซึ่งย้ายมาประกอบอาชีพอยู่กับญาติที่ ต.โพธิ์เก้าต้น จ.ลพบุรี จึงได้พบรักกัน แล้วได้สมรสกันในที่สุด มีบุตร-ธิดา จำนวน 6 คน ดังนี้

1. นางศันสนีย์ แสงมั่ง อาจารย์ 2 ระดับ 7 โรงเรียนสระโบสถ์วิทยาคาร อ.สระโบสถ์ จ.ลพบุรี
2. นางสุนันท์ พลกระจาย ไปประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่บ้านโพธิ์เก้าต้น อ.เมือง จ.ลพบุรี
3. นางหฤทัยสรวง ชีตารัก อาจารย์ 2 ระดับ 7 สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล สหวิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา
4. นางสนองเนตร แสงพลบ อาจารย์ 2 ระดับ 7 โรงเรียนบ้านเบิกวิทยาคม ต.บ้านเบิก อ.เมือง จ.ลพบุรี
5. นายสานนท์ แสงพลบ อาชีพวิศวกรโรงงานปูนซีเมนต์ โรงงานนครหลวง อ.แก่งคอย จ.สระบุรี
6. นางเรณู เจริญสวัสดิ์ อาชีพธุรกิจส่วนตัว

ช่วงชีวิตที่สั่งสมประสบการณ์

นายจำปี แสงพลบ ในช่วงวัยหนุ่ม ยามว่างจากอาชีพเกษตรกรรม ได้มีโอกาสเป็นลูกมือช่างไม้กับช่างไม้ที่มีอาชีพรับสร้างสิ่งต่างๆ พอมีรายได้เพิ่มเติมอีกทางหนึ่ง แต่ด้วยเป็นผู้ที่มีความสามารถทางช่าง (พรสวรรค์) จึงสามารถรับรู้วิชาทางช่างไม้ได้อย่างรวดเร็ว สามารถมองงานทางช่างไม้ว่าจะแก้ไข ปรับปรุงพัฒนางานช่างไม้ได้อย่างไร เพื่อให้งานนั้นดีมีคุณภาพ สวยงาม และประณีต

นายจำปี แสงพลบ มีน้าชื่อ นายผิน เพ็งพงศา มีอาชีพเป็นหมอสุขศาลา (ปัจจุบันน่าจะเรียกว่าอนามัย) ประจำเทศบาลเมืองลพบุรี แต่ครอบครัวของน้าคือ นายผิน เพ็งพงศา มีเครื่องดนตรีไทยทุกชนิดที่ใช้รับงานบรรเลงในงานต่างๆ ประกอบกับ นายผิน เพ็งวงศา เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเล่นดนตรีไทยทุกชนิด เป็นที่เลื่องลือรู้จักและเป็นที่ยอมรับในฝีมือของคนจังหวัดลพบุรี นายจำปี แสงพลบ ได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิด ฝึกหัดดนตรีไทยบ้างรับใช้ นายผิน เพ็งพงศา ผู้เป็นน้าบ้าง คลุกคลี และได้ยินการบรรเลงเพลงโดยเครื่องดนตรีไทยตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยหนุ่ม จึงทำให้รู้จัก ซาบซึ้ง มีความเข้าใจในเครื่องดนตรีไทยทุกชนิด

อาจารย์เมธี เพ็งพงศา บุตรชายครูผิน ได้กล่าวถึงนายจำปี แสงพลบ ว่าเป็นคนมีอารมณ์ขัน คุยสนุก เข้ากับคนง่าย ชอบศึกษาหาความรู้ แต่ไม่อวดรู้ว่าตัวเองเก่ง นายจำปี มีลักษณะเด่น คือ เป็นคนช่างคิด มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เดิมทีเป็นช่างไม้ เป็นคนมีฝีมือละเอียด ประณีต คุณพ่อจะให้ช่วยทำรางระนาดกระโหลกซอ คันซอ รวมทั้งการซ่อมเครื่องดนตรีที่ชำรุด การทำเครื่องดนตรีของนายจำปี จะพยายามพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อยๆ เช่น การประดับด้อยงา ทำให้เครื่องดนตรีของวงครูผินสวยงามมีเป็นจำนวนมาก ที่เด่นมาก คือ การคิดทำฆ้องวง 3 ท่อน เพื่อให้สะดวกต่อการขนย้าย โดยใช้ไม้จริงมาทำเป็นวงฆ้องแทนหวายแล้วยึดด้วยน็อต กรมศิลปากรมาดูแล้วชอบใจในความคิด

รูปที่ 23: ฆ้องวงฝีมือ นายจำปี แสงพลบ

นายจำปี เล่นดนตรีได้บ้างแต่ไม่เก่ง ไม่ได้หัดอย่างเป็นกิจลักษณะ แต่เป็นเพราะอยู่กับวงดนตรีบ่อย จึงจับเสียงดนตรีได้แม่นยำ ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือในการทำเครื่องดนตรีในปัจจุบัน ผลงานการทำเครื่องดนตรีที่เป็นจุดเด่นอีกหลายอย่างได้แก่ การทำระนาดมโหรีรางเล็กประดับลายเทพพนม ผืนระนาดทำจากไม้ที่เหลือจากการทำเครื่องดนตรี ฆ้องหรุ่ยใช้เล่นกับปี่พาทย์ ดึกดำบรรพ์มี 7 ลูก นายจำปีได้คิดทำที่แขวนให้สวยงามพร้อมกับเขียนลายที่ลูกฆ้อง

แต่ละลูก เพราะเวลาแขวนจะหันด้านในออกทำให้ผู้ชมมองแล้วไม่สวย จึงได้ออกแบบวาดเป็นกลีบดอกบัว เวลามองดูทำให้สวยงามขึ้น

อาจารย์เมธี เล่าต่อว่าพ่อรักนายจำปีมาก เนื่องจากเป็นคนซื่อสัตย์ มีหัวคิดริเริ่ม และฝีมือดี และเมื่อพ่อมาสอนดนตรีตามโรงเรียนต่างๆ ได้ให้นายจำปีมาช่วยซ่อมเครื่องดนตรี ทำให้มีรายได้มากขึ้น เพราะโรงเรียนต่างๆ เห็นมีฝีมือดี และนายจำปี ก็รักพ่อมาก เพราะเป็นคนไม่เอาเปรียบ มอบหมายงานแล้วไม่ต้องมากำกับดูแลในรายละเอียด และยอมรับฟังความคิดเห็น นอกจากนั้นยังใช้คำพูดที่สุภาพ เช่น เวลาเขียนหนังสือถึงนายจำปี จะขึ้นด้วยคำว่าจำปีที่รักทุกครั้ง และสุดท้ายถึงกับมอบตำราการทำเครื่องดนตรีให้เป็นสมบัติของนายจำปี ซึ่งใช้เป็นหลักในการทำเครื่องดนตรีมาจนถึงปัจจุบัน

ช่วงหักเหชีวิตมาประกอบอาชีพผลิต และซ่อมเครื่องดนตรีไทย

พ.ศ. 2492 เมื่ออายุได้ 30 ปี นายผิน เพ็งวงศา ได้มอบตำราเก่าแก่ ชื่อว่า "ตำราการทำเครื่องดนตรีไทย" ผู้แต่ง คือ นายธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร มอบให้แก่ นายจำปี แสงพลบ ด้วยความที่ใจรักทางช่าง ทางศิลปะทางดนตรี และประสบการณ์ที่เคยซ่อมแซมเครื่องดนตรีไทยของ นายผิน เพ็งวงศา มาเกือบทุกชนิด จึงได้ศึกษาตำราการสร้างเครื่องดนตรีไทย แล้วสร้าง "จะเข้" เป็นชิ้นแรก โดยใช้ประสบการณ์ความชำนาญในการซ่อม ความรู้จากตำรา เทคนิคทางช่าง ใจที่รักทางเครื่องดนตรีเป็นพื้นฐานเดิม และฟังเสียงดนตรีได้อย่างชำนาญ เพราะได้ยิน ได้เห็นเครื่องดนตรีไทยมาตั้งแต่เยาว์ จึงสร้างเครื่องดนตรีไทย "จะเข้" ได้สำเร็จและสวยงาม เสียงไพเราะ จนเป็นที่ถูกตาถูกใจของผู้รักดนตรีไทย มาซื้อไปด้วยราคา 4,000 บาท ในราคาสมัยเมื่อ 40 กว่าปีก่อน จึงทำให้มีกำลังใจที่จะสร้าง และพัฒนาเครื่องดนตรีไทยประเภทอื่นๆ อีกมากมาย

เหตุที่มาทำเครื่องดนตรีไทย

นายจำปี แสงพลบ มีใจรัก ชอบดนตรีไทย ได้ศึกษาจากตำรา จากของจริงแล้วคิดพัฒนามาเรื่อยๆ เพื่อให้ได้เครื่องดนตรีที่มีคุณภาพ การทำเครื่องดนตรีไม่ต้องเร่ร่อน ได้อยู่กับครอบครัว ถ้าไปทำช่างไม้ ทำโรงสี เมื่อทำเสร็จก็ต้องเปลี่ยนที่ไปเรื่อยๆ ความละเอียดในการทำได้จากการเป็นช่างทำโรงสี โดยเฉพาะเครื่องดูดรำที่จะต้องพ่นออก จะต้องทำให้พอดีจึงจะดูดพ่นรำได้ดี สิ่งนี้ก็เป็นพื้นฐานของช่างในการนำมาทำเครื่องดนตรีไทย นอกจากนั้นดนตรีไทยมีหลายอย่างที่ให้เราได้ศึกษา ครูผินให้คำพูดที่สอนใจ คือ "ทำอะไร ให้ทำให้สำเร็จ ทำให้มุทะลุ คือ ทำแล้วต้องให้ทะลุเสร็จเรียบร้อยไปเลย ถ้าไม่เสร็จก็ไม่ใช่คนมุทะลุ ไหนๆ ก็ทะลุแล้ว"

หลักในการสร้างเครื่องดนตรีไทย

ต่อข้อความที่ว่า นายจำปี แสงพลบ มีหลักในการสร้างดนตรีไทยอย่างไรคำตอบของนายจำปีจะตอบไม่เหมือนช่างทั่วไป คือ "ต้องทำให้สวย ถูกใจเรา เมื่อถูกใจเราแล้ว คนซื้อก็จะถูกใจด้วย เพราะลุงสร้างมันด้วยจิตใจ"

"รุ่นก่อนทำไว้ไม่ดี รุ่นใหม่ต้องทำให้ดีขึ้น"

"อุปกรณ์ประกอบในการสร้างเครื่องดนตรีไทย ต้องเป็นของดี มีคุณภาพ ต้องทำงานให้ละเอียดประณีต คนซื้อเขาก็ย่อมอยากได้ของดี สวย และมีคุณภาพ"

ผลิตระนาดเอกเหล็กเพื่อเป็นแม่เสียงดนตรีไทย

ด้วยความที่เป็นผู้รักศิลปะทางช่าง รักดนตรีไทย นายจำปี แสงพลบ จึงได้ประดิษฐ์ระนาดเอกเหล็กขึ้น เพื่อใช้เป็นหลักเทียบเสียงเครื่องดนตรีไทยชนิดอื่นๆ โดยให้ นายผิน เพ็งวงศา เหยียบออร์แกน (สมัยก่อนไม่มีออร์แกนไฟฟ้า ต้องใช้เหยียบให้เกิดเสียง) ให้เป็นเสียงเทียบเคียงกับลูกระนาดเอกเหล็กให้เสียงออร์แกนกับระนาดเอกเหล็กเป็นเสียงแนวเดียวกัน นายจำปี แสงพลบ ให้เหตุผลที่ต้องเทียบออร์แกนว่า เพื่อว่าดนตรีไทยกับดนตรีชาติตะวันตก จะได้บรรเลงร่วมกันได้ แล้วระนาดเอกเหล็กรางนั้น นายจำปี แสงพลบก็ได้ใช้เป็นหลักเทียบเสียงดนตรีไทยทุกชนิดที่สร้างขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เครื่องดนตรีไทยที่สร้างขึ้น มีเสียงไม่ผิดเพี้ยน เป็นที่นิยมของนักดนตรีไทยที่มาซื้อไปเก็บสะสม หรือนำไปบรรเลงได้เป็นอย่างดี

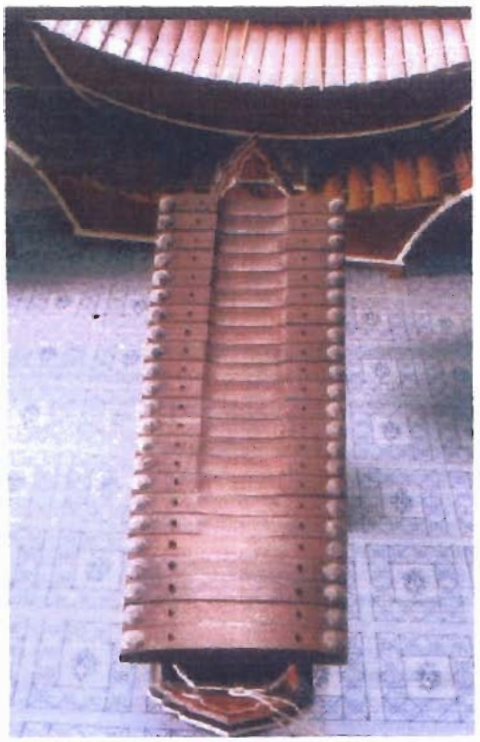

รูปที่ 24: ผืนระนาดและรางระนาดฝีมือครูจำปี แสงพลบ

การทำระนาดของนายจำปีจะแตกต่างจากคนอื่น คือ ระนาดโดยทั่วไป ท้องผืนระนาดจะเหลาเป็นรูปวงเดือน สำหรับของนายจำปีจะเป็นอกแบบโป่งลาง ลูกระนาดเหมือนลิ้นออร์แกน ข้างในเว้าสั่นสะเทือนดี ก่อนที่จะคิดทำอย่างนี้ได้ต้องลองนำไปปรับแก้ไข โดยสังเกตจากเครื่องดนตรีหลายๆ วง แล้วพยายามหาลักษณะที่ดีทำจนได้เป็นมาตรฐาน

รูปที่ 25: ระนาดเอกเหล็กของลุงจำปี แสงพลบ

การเทียบเสียงสร้างระนาดเอกเหล็ก มีทั้งหมด 25 ลูก เหตุผลคือ เหล็กเสียงจะไม่เพี้ยน เนื่องจากเป็นโลหะ การยืดหดตัวยากไม่เหมือนไม้ หรือลูกฆ้อง ขี้ผึ้งหลุดติดใหม่ไม่เท่าเดิมเสียงก็เพี้ยนไปแล้ว โบราณใช้หูฟังจะไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพราะแต่ละคนหูอาจฟังเสียงแตกต่างกัน จึงต้องมีเสียงเป็นมาตรฐานสากล

นายจำปี แสงพลบ จึงเรียกกระนาดเอกเหล็กรางนี้ว่า "ครูใหญ่" ที่เป็นแม่แบบเสียงในการสร้างดนตรีไทย เมื่อ นายจำปี แสงพลบ สร้างเครื่องดนตรีไทยชนิดอื่นๆ ก็จะมีผู้มาซื้อไปหมดทุกชนิดในราคาที่สูงจนสามารถยึดเป็นอาชีพได้ตั้งแต่นั้นมา

เครื่องดนตรีไทยที่ขายได้ราคาแพงที่สุด

นายจำปี แสงพลบ สั่งสมประสบการณ์ทางช่าง ทางศิลปะ และทางเสียงดนตรีมานาน จึงได้ตั้งใจจะสร้าง "ซอด้วง" ไว้สักคันหนึ่งเก็บไว้ที่บ้าน เพื่อเป็นอนุสรณ์ในอาชีพของตน ได้เอาหัวใจและวิญญานใส่ลงไปในฝีมือสร้างซอด้วงคันนี้ เมื่อสร้างเสร็จแล้ว มีนักดนตรีไทยมาเห็นเข้า จึงมาขอซื้อไปในราคา 5 หมื่นบาท ทั้งที่ต้นทุนไม่เกิน 5 พันบาท และไม่อยากขายด้วย

คำพูดยั่วยุให้เกิดความมานะพยายาม

เมื่ออายุวัยหนุ่ม เริ่มหัดทางช่างแรกๆ มักจะถูกญาติผู้ใหญ่พูดทำนองสัพยอกว่า "งานอย่างนี้เอ็งจะทำได้หรือ" จึงเกิดแรง มานะ ตั้งใจว่า "ต้องทำให้ได้ และต้องทำให้ดีกว่าด้วย" และยึดมั่นมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้เป็นช่างมืออาชีพ

ต่อคำถามที่ว่า "เมื่อมีคนมาซื้อเครื่องดนตรีไทยที่สร้างขึ้นมาไม่ทันจำหน่าย ทำไมไม่ทำให้เร็วขึ้น จะได้มีรายได้มากๆ" นายจำปี แสงพลบ ทำให้เสร็จเร็วไม่ได้ ต้องทำด้วยใจต้องประณีต บีบความคิดไม่ได้เพราะช่าง คือ ผู้เป็นจิตรกร "จิตรกร แปลว่า ผู้มีจิตนำมือ" ฉะนั้นช่างต้องทำด้วยจิต แล้วจิตต้องประณีตสั่งไปที่มือให้ทำประณีต ผลงานจะมีคุณภาพ

ผู้มีความสุขอยู่กับงานช่าง

มีช่วงไหนในชีวิตที่มีความภาคภูมิใจ และสุขในที่สร้างดนตรีไทยมากที่สุด นายจำปี แสงพลบ ตอบว่า "ภูมิใจมาโดยตลอด ทุกชิ้นงานที่ทำเสร็จ ในขณะที่ทำมีความสุขเพลิดเพลินกับงาน มีความรัก และผูกพันกับงาน อยากให้งานดี เป็นที่ถูกใจของตนเอง และผู้ที่เป็นเจ้าของ" และ "ถ้านึกอะไร แล้วทำได้ จะสุขใจและภูมิใจ"

ทัศนะมุมมองต่อเครื่องดนตรีไทย

ในทัศนะของ นายจำปี แสงพลบ บอกว่า ซอสามสาย เป็นเครื่องดนตรีไทยที่ทำยากที่สุด เพราะกระโหลกของซอสามสาย ต้องใช้ลูกมะพร้าวลูกใหญ่ หน้าใหญ่ มีรูปร่างเหมือนรูปใบโพธิ์ ซึ่งยากที่สุด เป็นจุดอับของซอสามสาย ปัจจุบันจึงต้องเอาไฟเบอร์มาหลอมให้เป็นกระโหลกของซอ ซึ่งเสียงจะไม่ไพเราะเหมือนวัสดุธรรมชาติ และก็หาซื้อกระโหลกที่ทำ

จากไฟเบอร์ได้ยาก จึงไม่ได้ทำเครื่องดนตรีชนิดนี้ ซึ่งต่อไปจะมีซอสามสายที่ทำด้วยลูกมะพร้าวลดน้อยลง หมดความเป็นเอกลักษณ์ของซอสามสายไปในที่สุด

นายจำปี แสงพลบ ยังได้ให้ความรู้ ความหลัง เกี่ยวกับการหากระโหลกซอสามสายในสมัยก่อนว่าซอสามสายเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทางราชการจึงออกกุศลโลบายว่า ในสมัยนั้นถ้าชาวสวนมะพร้าวคนใดมีลูกมะพร้าวลูกใหญ่ รูปร่างเหมือนใบโพธิ์ จะไม่เก็บภาษี จึงมีผู้นำมาถวายแล้วนำไปสร้างซอสามสายได้จำนวนมาก

ขั้นตอนการทำเครื่องดนตรีไทย

นายจำปี แสงพลบ อธิบายการสร้างเครื่องดนตรีไทยอย่างย่อๆ ว่า

1. หาวัสดุ
2. ใจนึก กะเกณฑ์ขนาดกว้าง-ยาว
3. เลื่อยให้ได้ขนาดที่กำหนด
4. วาดให้เข้ารูป
5. โกลน หรือ กลึงให้ได้ขนาด
6. เข้าส่วนประกอบ
7. ตกแต่งให้สวยงาม
8. ใส่ลาย หรือใส่ถูก หรือใส่หนัง ฯลฯ
9. เทียบเสียง

เกียรติประวัติของชีวิต

ในปี พ.ศ. 2535 นายจำปี แสงพลบ ได้สร้างเครื่องดนตรีไทย 2 ชนิด คือ ระนาดเอก และ ตะโพน เข้าประกวดในงานวังนารายณ์ ผล คือ ได้รับรางวัลชนะเลิศทั้ง 2 ชนิด กรรมการสรุปว่าเครื่องดนตรีทั้ง 2 ชนิด ทั้งสวย และเสียงดี

ในปี พ.ศ. 2536 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จเปิดงานกาชาด จ.ลพบุรี นายจำปี แสงพลบ ได้สร้างเครื่องดนตรีไทย "จะเข้" โดยได้รับพระบรมราชานุญาตให้น้อมเกล้าฯ ถวายจะเข้ในงานนี้ด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ มีพระดำรัสถามขณะถวายว่า ทำด้วยไม้อะไร นายจำปี แสงพลบ ตอบว่า "ไม้ขนุน" ยังเป็นที่ปลาบปลื้มแก่ นายจำปี แสงพลบ มาจนทุกวันนี้

รูปที่ 26: จะเข้ ซอด้วง ซออู้ ฝีมือลุงจำปี แสงพลบ

คำตอบที่น่าคิด

ถามว่า "ภูมิใจอาชีพช่างซ่อมและสร้างดนตรีไทยหรือไม่ เพราะเหตุใด"

นายจำปี แสงพลบ ตอบว่า "ภูมิใจที่อาชีพนี้ในจังหวัดลพบุรีไม่มีใครเป็นคู่แข่งเลย เพราะที่จังหวัดลพบุรีและจังหวัดใกล้เคียงไม่มีช่างทางด้านนี้ สร้างได้เท่าไรก็ขายหมด เครื่องดนตรีไทยที่มาให้ซ่อมไม่ทันต้องใช้เวลารอเป็นแรมเดือน อยากให้มีช่างทางด้านนี้สืบทอดไว้ แต่ก็ไม่มีคนใดมีใจรักที่จะมาเรียนด้วย ยินดีสอนให้เสมอ"

ผู้เขียนถามว่า รายได้จากการเป็นช่างสร้างและซ่อมเครื่องดนตรีไทยเป็นอย่างไร จากการตอบของ นายจำปี แสงพลบ แล้วทำให้น่าเชื่อว่า น่ายึดเป็นอาชีพ และรักษาอาชีพนี้ไว้ คือ นายจำปี แสงพลบ มีบ้านเรือนที่ใหญ่โตโอโถง ลูกๆ ทั้ง 6 คนได้เรียนจนจบการศึกษาสูงๆ จนมีการงานมั่นคงทุกคน ทั้งนายจำปี แสงพลบ และภรรยา ก็อยู่อย่างมีความสุขกับงาน ในช่วงขณะที่ผู้เขียนสัมภาษณ์ ทั้งๆ ที่ นายจำปี แสงพลบ อายุจะเข้าสู่ 72 ปี แล้วก็ตาม

ช่วงที่ผู้เขียนกำลังจะลากลับ ก็มีรถบรรทุกระบะขับเข้ามาในบ้าน นายจำปี แสงพลบ เป็นครูสอนดนตรีไทยและผู้ติดตามช่วยกันแบกเครื่องดนตรีไทย 3-4 ชนิด เข้ามาในบ้าน จะเอาให้ซ่อมเสียง นายจำปี แสงพลบ ตอบว่า "คงต้องรอนานหลายเดือนหน่อยนะครับ" ทำให้ครูผู้นั้นอึ้งไปสักครู่ แล้วตอบว่า "นานแค่ไหนก็จะรอ เพราะเชื่อฝีมือ"

ขอยกบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

"เมืองใดไร้ศิลป์โสภณ เมืองนั้นไม้พ้นเสื่อมทราม
เมืองใดไม่มีดนตรีเลิศ เมืองนั้นไม่เพริศพิสมัย"

อันภูมิปัญญาท้องถิ่นของ นายจำปี แสงพลบ ที่เป็นทั้งศาสตร์ และศิลป์อันทรงคุณค่านี้ ถ้าทางราชการไม่ช่วยสืบสานรักษาไว้ ประเทศไทยของเราจะเสื่อมทราม และไม่เพริศพิสมัย" ดังบทพระราชนิพนธ์ข้างต้นหรือไม่

บทที่ 4

กระบวนการเรียนรู้และแนวคิดในการจัดการศึกษาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

บทนี้เป็นผลการวิจัยในส่วนที่วิเคราะห์จากประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี โดยการนำเสนอจะมี 2 ตอน ตามลำดับ คือ

1. กระบวนการเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน
2. แนวคิดในการจัดการศึกษาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

ตอนที่ 1 : กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านครั้งนี้พบว่าสามารถจัดกลุ่มลักษณะกระบวนเรียนรู้ได้ 5 ลักษณะ ซึ่งจะนำเสนอไปตามลำดับ โดยแยกตามสาขาภูมิปัญญาชาวบ้าน และเสอนกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้ทรงภูมิปัญญาได้รับการสั่งสมมาเป็นรายบุคคล ส่วนกระบวนการถ่ายทอดความรู้จะเสนอเป็นภาพรวมของแต่ละสาขา เนื่องจากมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังนี้

1.1 การเรียนรู้จากการสอนด้วยวาจา สาธิตวิธีการและการเรียนจากลายลักษณ์เป็นวิธีการเรียนที่ได้จากการทำจริง และพัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลังด้วยการสั่งสอนบอกเล่า (oral tradition) การสาธิตวิธีการและการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (literacy tradition) เช่น นิทาน ตำรา เป็นต้น

สาขาเกษตรกรรม

1) นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมภูมิปัญญาด้านการเกษตรจากการสอนด้วยวาจา และสาธิตวิธีการ กล่าวคือ เมื่อเริ่มก้าวเข้าสู่ชีวิตเกษตรกรเต็มตัวราว พ.ศ. 2499 เนื่องจากบริเวณตลาดล่าง จ.ลพบุรี ซึ่งร้านสัจจวานิชที่นายเชื้อทำงานตั้งอยู่เกิดไฟไหม้จนหมดสิ้น นายเชื้อ และภรรยาจึงกลับมาอยู่บ้านบิดามารดาของภรรยาที่ตำบลลาดสาลี่ อ.ท่าวุ้ง จ.ลพบุรี และที่นี่เองนายเชื้อได้เรียนรู้การทำนาจากพ่อและแม่ยาย ซึ่งบอกหรือสอนด้วยวาจาและทำให้ดูจนนายเชื้อสามารถทำได้ดีในเวลาเพียง 2 ปี ทางพ่อตาแม่ยายจึงให้ความไว้วางใจ โดยให้ทำนาได้ตามลำพัง ดังคำกล่าวของภรรยานายเชื่อว่า "เขาเป็นคนหัวไว คิดไว ทำอะไรตั้งใจจริง ๆ จนดูว่ามันเป็นเรื่องง่ายๆ ทำได้ดีด้วยซิ"

สำหรับการเรียนรู้ในลักษณะการสอนด้วยวาจาหรือการบอกเล่าและการสาธิตวิธีการให้ดูนายเชื้อได้รับการสั่งสมภูมิปัญญามานั้นยังมีอีกหลายครั้ง อาทิ การเข้ารับการฝึกอบรม การพัฒนาเกษตรตามแนวพระราชดำริ ที่เขาหินซ้อน จังหวัดฉะเชิงเทรา การอบรมเกษตร ธรรมชาติแบบควิเซ ที่ อ. แก่งคอย จ.สระบุรี ซึ่งลักษณะการฝึกอบรมจะมีการบรรยายประกอบการสาธิตวิธีการต่างๆ เช่น การปลูกพืชแบบผสมผสาน การทำยาป้องกันศัตรูพืชตามแนวเกษตรธรรมชาติ เป็นต้น โดยเฉพาะการเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ ณ. วัดมงคลชัยพัฒนา อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2540 ทำให้นายเชื้อได้ดำเนินการทำไร่นาสวนผสมแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เพราะได้รับการบอกเล่าและสาธิตวิธีการพร้อมทั้งมีตัวอย่างจริงให้ศึกษา จากประสบการณ์ทั้งหลายที่นายเชื้อสั่งสมมาทำให้สามารถทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ได้ผลดี จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ดีเด่น โดยเข้ารับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2542 ณ. ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระราชชนมพรรษาครบ 6 รอบ ในวันที่ 5 ธันวาคม 2542 จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (คปร.)

2) นายเงิน สุหิรัญ เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม อีกผู้หนึ่งที่ได้รับสั่งสมภูมิปัญญาปัญญาจากวิธีการสอนด้วยวาจาและสาธิตวิธีการ กล่าวคือตั้งแต่วัยเด็กขณะอาศัยอยู่กับผู้พิพากษาที่ จ. สุพรรณบุรี และที่จ.สิงห์บุรี เมื่อติดขัดในการอ่านหนังสือหรือตำราเรียนต่างๆ นายเงินจะขอคำแนะนำหรือให้ท่านผู้พิพากษาหรือข้าราชการที่พักอยู่ใกล้ๆ กันสอนให้ ทำให้มีทักษะการอ่าน เขียนและคิดเลขชำนาญมากขึ้นแม้จะไม่มีโอกาสเข้าเรียนในสถานศึกษาอันเป็นพื้นฐานในการแสวงหาความรู้เพื่อก้าวสู่การเป็นเกษตรกรในเวลาต่อมา

เมื่อนายเงินและครอบครัวย้ายเข้ามาอยู่ในจังหวัดลพบุรีด้วยการชักชวนจากนางโต ซึ่งมีอาชีพค้าขายพืชผักอยู่ที่ จ.ลพบุรี เพราะนางโตเห็นว่า นายเงินเป็นผู้มีอัธยาศัยดี ขยันซื่อสัตย์และมีน้ำใจ จึงถ่ายทอดความรู้ในการเพาะถั่วงอกให้นายเงินด้วยการสอนแนะนำและทำให้ดูพร้อมทั้งให้นายเงินลองปฏิบัติจริงจนสามารถเพาะถั่วงอกขายเป็นอาชีพ

เหตุการณ์สำคัญที่แสดงถึงการเรียนรู้จากการสาธิตวิธีการ การสอนด้วยวาจาและการศึกษาจากตำรา ที่เป็นลายลักษณ์อักษร จนกระทั่งทำให้นายเงินสามารถพัฒนาเองและพาไปสู่ความสำเร็จด้วยการพบมะม่วงพันธุ์ใหม่ที่ชื่อ “หมอนเงิน” คือ การได้รับการสอนด้วยการเล่าและสมาชิกให้เห็นถึงการขยายพันธุ์แบบเสียบยอดและทาบกิ่งจากวิทยากรกองเศรษฐกิจการเกษตรและสหกรณ์ ชื่อ ดร. สมนึก ศรีปลั่ง การศึกษาดูงานจากไร่มะม่วงฉลองชัยที่ อ.ปากช่อง จ.สระบุรี ซึ่งนายเงินได้นำสิ่งที่ได้รับคำแนะนำและการได้เห็นจากการสาธิตมา

ฝึกฝนด้วยตนเอง ประกอบกับการศึกษาจากตำรา ทำให้เกิดความชำนาญในการขยายพันธุ์มะม่วงและพืชยืนต้นอื่นๆ อันทำให้มีประสบการณ์ในการปลูก ดูแลบำรุงพืชยืนต้น และเมื่อมะม่วงที่มีลักษณะแปลกจึงซื้อมาและให้การดูแลทะนุบำรุงอย่างดี จนมีผลผลิตเป็นมะม่วงที่มีลักษณะแปลกจึงซื้อมาและให้การดูแลทะนุบำรุงอย่างดีจนมีผลผลิตเป็นมะม่วงที่มีรสหวานมันมีผลโตเท่ามะละกอเทียบเคียงกับทุเรียนพันธุ์หมอนทองได้ นายเงิน จึงตั้งชื่อพันธุ์มะม่วงนี้ว่า "หมอนเงิน" ซึ่งได้รับการชนะเลิศในการประกวดมะม่วงผลใหญ่ที่สุด จากงานตลาดนัดมะม่วงของกรมส่งเสริมการเกษตรที่จัดขึ้นในจังหวัดลพบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2540

3) พันโทยงยุทธ ขจรวิทย์ ได้รับการสั่งสมหรือเรียนรู้จากการสอนด้วยวาจา การสาธิตวิธีการและการศึกษาจากตำราที่เป็นลายลักษณ์อักษรในลักษณะต่างๆ คือ ขณะที่ พท. ยงยุทธ เรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษานั้นเรียนวิชาภาษาอังกฤษไม่ได้ดี ครั้นเมื่อญาติคนหนึ่งซึ่งเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้นำหนังสือภาษาอังกฤษมาให้อ่านจึงได้ฝึกฝนและทำให้การเรียนภาษาอังกฤษดีขึ้นอันเป็นพื้นฐานความรู้ของการไปศึกษาหลักสูตรทางทหารที่ต่างประเทศในเวลาต่อมา และทำให้มีความสามารถในการศึกษาหาความรู้เรื่องเห็ดจนสามารถเขียนบทความลงในวารสาร และเขียนหนังสือเกี่ยวกับเห็ดเผยแพร่โดยทั่วไปได้

ขณะที่ พท. ยงยุทธ ยังรับราชการทหารและรับผิดชอบในการฝึกอาชีพให้แก่ทหารเกณฑ์ก่อนปลดประจำการนั้นได้ส่งผู้ใต้บังคับบัญชาเข้ารับการฝึกอบรม การเพาะเห็ดฟางจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อกลับมาแล้ว พท.ยงยุทธ ได้ไปสอบถามและขอหนังสือเกี่ยวกับการเพาะเห็ดไปอ่านและรวบรวมมาเผยแพร่ในหน่วยงาน ซึ่งนับเป็นการสัมผัสชีวิตของนักเพาะเห็ดก้าวแรก หลังจากลาออกจากราชการแล้ว พท.ยงยุทธ ได้เข้ารับการฝึกอบรมการเพาะเห็ดฟางจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีการบรรยายและสาธิตวิธีการเพาะเห็ดให้เห็นจริง ประกอบกับเป็นผู้ใฝ่รู้ด้วยการศึกษาจากเอกสารและตำราเกี่ยวกับเรื่องการเพาะเห็ด จึงทำให้การดำเนินงานเพาะเห็ดของฟาร์มขจรวิทย์ประสบผลสำเร็จคือ มีผลผลิตจำหน่ายได้ทั้งจังหวัดลพบุรีและสระบุรี นอกจากนี้ยังมีการแปรรูปเห็ดในลักษณะต่างๆ อีกด้วย

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

การส่งต่อหรือกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้ทรงภูมิปัญญาในสาขาเกษตรกรรม ด้วยวิธีการบอกเล่า การสาธิต และการใช้ลายลักษณ์อักษรนั้น พบว่า ผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งสามท่านส่วนมากใช้วิธีการสอนด้วยวาจา และมีการสาธิตหรือแสดงให้ดูประกอบในการสอนบุตรหลาน ญาติและเพื่อนบ้านรวมทั้งผู้ที่มาเรียนรู้หรือขอคำแนะนำ โดยเฉพาะนายเชื้อและนายเงินจะพยายามสอนลูกด้วยวิธีนี้จึงทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความสามารถและทำการ

เกษตรซึ่งเป็นอาชีพของพ่อแม่ได้ นอกจากนี้ยังสอนนักเรียน เกษตรกรหรือผู้ที่มีความสนใจด้วยวิธีการนี้ตามที่ได้มีผู้ร้องขอเสมอมา สำหรับ พท. ยงยุทธเป็นวิทยากรที่ให้ความรู้แก่ นักเรียน นิสิต นักศึกษา ครูอาจารย์ ตลอดจนบรรดาผู้ที่มีความสนใจและคิดจะประกอบอาชีพเพาะเห็ดเป็นจำนวนมาก รวมทั้งมีการถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นหนังสือ และบทความต่างๆ เกี่ยวกับเห็ดเผยแพร่โดยทั่วไป ที่สำคัญคือท่านใช้สถานที่บริเวณฟาร์มเห็ดของขจรวิทย์เป็นที่ฝึกงานของนิสิตนักศึกษา ทางด้านเกษตรกรรมด้วย

สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม

นางแหวด ปัญญาสงค์ ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมการทอผ้าได้รับการเรียนรู้หรือสั่งสมภูมิปัญญาด้านการทอผ้าจากการสอนด้วยการบอกเล่าหรือการบรรยายรวมทั้งการสาธิตวิธีการจากการเรียนทอผ้าในโรงเรียนการทอผ้า ซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอบ้านหมี่ในปี พ.ศ. 2486 ซึ่งครูผู้สอนจะแนะนำบอกกล่าวและสาธิตถึงวิธีการทอผ้า ตั้งแต่การทำฝ้าย ให้อยู่ในสภาพที่ทอได้จนถึงการทอผ้าธรรมดาและทอผ้ามีลวดลาย ซึ่งนางแหวดจะรับรู้ได้เร็วเนื่องจากมีประสบการณ์ในการทอผ้าจากครอบครัวเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

การศึกษาจากหนังสือหรือเอกสารเกี่ยวกับลายผ้าทอนั้น นางแหวดจะดูและนำมาลองฝึกทอลวดลายต่างๆ จนชำนาญ ทำให้สามารถนำประกอบเป็นอาชีพและเป็นวิทยากรสอน ผู้อื่นได้

นอกจากความสามารถในการทอผ้าแล้ว นางแหวดยังได้รับการสอนและเห็นการทำงานของบรรพบุรุษคือตา ซึ่งเป็นผู้ทำกี่กระตุกทอผ้า ทำให้นางแหวดมีความสามารถในการทดสอบประสิทธิภาพของกี่กระตุกและปรับแก้ไขให้สามารถทอผ้าได้ดี

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ในการถ่ายทอดหรือส่งต่อความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของนางแหวด ปัญญาสงค์ไปยังผู้อื่น นางแหวดจะใช้การบอกและสาธิตให้ดู อาทิ การสอนทอผ้าแก่บุตรสาว และหลานสาว จนมีความสามารถเข้าร่วมแข่งขันทอผ้าในงานฤดูหนาวของจังหวัดลพบุรีประจำปี พ.ศ. 2517 โดยบุตรสาวคนโตได้รับรางวัลที่ 1 หลานสาวได้รางวัลที่ 3 ส่วนบุตรสาวคนที่ 2 ได้รางวัล ชมเชย นอกจากนี้นางแหวดยังมีการถ่ายทอดความรู้ถ่ายวิธีการนี้ไปสู่นักเรียน ครู ของโรงเรียนบ้านหมี่วิทยา อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี รวมทั้งการไปเป็นวิทยากรแก่กลุ่มแม่บ้าน หรือผู้ที่สนใจและต้องการประกอบอาชีพทอผ้าไว้เป็นจำนวนมาก โดยจะใช้การสอนหรืออธิบายและสาธิตให้ครูและให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติตามการสอนนั้น

สาขาศิลปกรรม

1) การเรียนรู้ของนางสาคร อุดมเดชะ ในลักษณะที่ได้จากการบอกเล่าประกอบการสาธิต คือ ในขณะที่นางสาคร มีอายุราว 11-12 ปี ได้ไปฝึกหัดแสดงละครรำกับคณะละครแม่ครูเอมและฝึกโขนรวมทั้งละครรำกับแม่ครูเล็ก ซึ่งทั้งแม่ครูเอและแม่ครูเล็กใช้วิธีการสอนด้วยวาจาและทำให้ดูโดยผู้สอนเองและนักแสดงผู้อื่นที่เป็นรุ่นพี่ จึงทำให้นางสาครมีความสามารถในการแสดงละครรำ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเชิดหุ่นกระบอกในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมี เหตุการณ์ที่แสดงว่านางสาคร ได้รับการบอกเล่าถึงการดูแล และให้ความเคารพหุ่นกระบอก จึงทำพิธีบูชาเคารพครู และให้การดูแลเป็นอย่างดี ซึ่งทำให้การเชิดหุ่นกระบอกของนางสาคร มีความเจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับ

สำหรับการเรียนรู้จากหนังสือ หรือลายลักษณ์อักษรนั้นนางสาครมีตำราเก่าๆ ที่เป็นบทร้องประกอบการเชิดหุ่นกระบอก โดยนางสาครจะจดจำได้อย่างแม่นยำว่าบทของตัวละครใดอยู่หน้าใดของหนังสือ และใช้หนังสือเล่มนี้อย่างคล่องแคล่ว

2) วิธีการเรียนรู้ของนายน้ำว้า ร่มโพธิ์ของในลักษณะที่ได้รับการบอกเล่าและสาธิตวิธีการให้ดูมีหลายเหตุการณ์ อาทิ ช่วงแรกของการเรียนดนตรีไทยกับครูเติ้ม ซึ่งครูเติ้มจะสอนตีฆ้องวงใหญ่โดยจับมือและสอนด้วยการบอกตลอด รวมทั้งไม่ให้อ้าปาก เวลาเล่นเครื่องดนตรี เนื่องจากอาจทำให้เสียบุคลิกภาพ ซึ่งครูน้ำว้านำมาใช้และสอนศิษย์อยู่เสมอ

เมื่อนายน้ำว้ามีโอกาสดี ได้เข้าสู่สำนักดนตรีไทยที่บ้านบาตรและเป็นศิษย์ของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ซึ่งเป็นช่วงแห่งการสั่งสมประสบการณ์ด้านดนตรีไทยที่มีคุณค่ายิ่ง ที่สำนักนี้นายน้ำว้าได้เรียนรู้จากการสอนจากท่านครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะว่า ห้ามยกมือทั้งสองมือเวลาเล่นเครื่องตี โดยให้สังเกตแบบปลิง คือ ต้องมือหนึ่งเกาะอยู่กับที่เป็นจุดสังเกต เพราะถ้ายกมือทั้งสองข้างพร้อมกันจะเกิดการบังขึ้นและตีถูกผิดได้ นอกจากนี้ให้ยึดหลัก 5 คะแนนอย่าให้สูญหายคือ นั่งตัวตรงสง่า จับไม้ถูกต้อง ชำเลือง แต่ไม่ลอกแล็ก การจินตนาการส่งรับหลับตาก็มองเห็นลูกทั้ง 16 ลูก และท่าทางสง่า สวยงาม และสอนให้แม่น 3 อย่าง คือ แม่นตา แม่นใจ และแม่นมือ ซึ่งครูน้ำว้ายึดถือและนำมาปฏิบัติตราบเท่าทุกวันนี้

การเป็นผู้มีความพยายามและขยันหมั่นเพียร ทำให้นายน้ำว้าได้รับหน้าที่พิเศษที่ภูมิใจมากคือ เป็นหมอนวดประจำตัว ของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ซึ่งทำให้ได้รับการสอนหรือชี้แนะความรู้เกี่ยวกับดนตรีไทยให้ตลอดเวลา เช่น นักดนตรีต้องเป็นคนหูบางตาใส อย่าเป็นคนหูหนาตาฟาง ซึ่งท่านครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้พิสูจน์คำกล่าวของท่าน เมื่อทดสอบความชำนาญและความแม่นยำของนายน้ำว้า และบอกว่าไม่ผ่านโดยกล่าวคำคมดังกล่าว ทำให้นายน้ำว้านำไปคิดทบทวน และพยายามสังเกตจนสามารถจับทางได้และต่อเพลงได้อย่างรวดเร็ว

3) วิธีการเรียนจากการบอกเล่า และการเรียนรู้จากลายลักษณ์อักษรของนายจำปี แสงพลบ ปรากฏในขณะที่เป็นผู้ซ่อมเครื่องดนตรีให้วงดนตรีของโรงเรียนต่าง ๆ ที่หมอผิน เพ็งพงศา ผู้มีศักดิ์เป็นน้ำไปทำการสอนอยู่ เพราะนายจำปีมีฝีมือทางช่างเป็นเลิศ และเป็นคนไม่เอาเปรียบคน มอบหมายงานแล้วไม่ต้องมากำกับดูแลในรายละเอียด ซึ่งหมอผินรักหลานคนนี้มากและได้มอบตำราการทำเครื่องดนตรีที่เขียนโดย นายธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร (ปัจจุบันถึงแก่กรรมแล้ว) ให้เป็นสมบัติโดยนายจำปีก็ได้ใช้เป็นหลักในการทำเครื่องดนตรีมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากการมอบตำราให้แล้วหมอผิน เพ็งพงศา ได้ให้คำพูดที่สอนใจแก่หลานชายว่า "ทำอะไร ให้ทำให้สำเร็จ ทำให้มุทะลุ" ซึ่งคงหมายถึงให้นายจำปี มีความตั้งใจในการทำงานทุกอย่างให้ประสบความสำเร็จอย่างดีนั้นเอง ซึ่งนายจำปีก็สามารถดำเนินชีวิตและดำรงอาชีพการเป็นช่างทำเครื่องดนตรีไทยมาจนประสบผลสำเร็จเป็นที่รู้กันในหมู่ครูบาอาจารย์และนักดนตรีไทยในจังหวัดลพบุรี

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

เมื่อพิจารณาการส่งต่อหรือกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรม พบว่า นางสาคร และนายน้ำว้า จะใช้การสอนด้วยวาจาและการทำให้ดูในการสอนนักเรียน หรือผู้ที่มาขอเรียน เช่น นางสาคร จะไปสอนโรงเรียนหนองคนที จ.สระบุรี โรงเรียนเมืองใหม่ (ชลอราษฎร์รังสฤษฎ์) ลพบุรี วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี เป็นต้น ส่วนนายน้ำว้านั้น ได้ใช้วิธีถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวให้กับบุตรชายคือ นายบรรทม ร่มโพธิ์ทอง ซึ่งเป็นที่น่ากาดภูมิใจมากเพราะนายบรรทมเล่นเครื่องดนตรีได้ทุกประเภท นอกจากนี้ครูน้ำว้าเป็นอาจารย์พิเศษด้านดนตรีไทยอยู่ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ ลพบุรี ทำการส่งต่อภูมิปัญญาด้านดนตรีไทย แก่นักเรียนด้วยการบอกกล่าวและทำให้ดูเป็นประจำ สำหรับนายจำปีนั้น มีโอกาสที่จะให้ความรู้ด้วยการบอกกล่าวถึงภูมิปัญญาของตนแก่บรรดาครู อาจารย์ที่นำเครื่องดนตรีไทยมาซ่อมหรือผู้ที่มาซื้อเครื่องดนตรีตามที่มีการขอคำแนะนำหรือซักถามอยู่เป็นประจำเช่นกัน

1.2 การเรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติจริง

ในการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงที่ศึกษาได้จากผู้ทรงภูมิปัญญาในการวิจัยครั้งนี้เป็นการลงมือทำที่อาจให้ผลทั้งสองทางคือ ดีและไม่ดี หรือเป็นการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก และในการปฏิบัติจริงนั้นจะมีลักษณะเป็นการแก้ปัญหาในการทำงานหรือในชีวิตจริงด้วย

สาขาเกษตรกรรม

1) นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก ผู้พัฒนาอาชีพจากการนำมามาเป็นการทำไร่นาสวนผสม ทั้งนี้เพราะได้เรียนรู้และสั่งสมภูมิปัญญาจากการลงมือทำจริง ซึ่งหลักฐานจากงานที่ทำหลายอย่าง เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพจากหอยเชอรี่และสับปะรด ซึ่งปุ๋ยชีวภาพที่ทำจากสับปะรดให้ผลดีที่สุด นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ที่แสดงถึงการลงมือทำจริงโดยเป็นการลองผิดลองถูก กล่าวคือ นายเชื้อ ได้ปลูกต้นมะพร้าวไว้หลายต้นในบริเวณที่ ไกลจากแหล่งน้ำ ซึ่งพบว่าต้นมะพร้าวโตและสูงมากแต่ไม่ให้ผล จึงทำการย้ายไปปลูกไว้ริมขอบบ่อน้ำทำให้มะพร้าวเจริญเติบโตและให้ผลดีมาโดยตลอด และการไม่ทำร้ายนกกะปูดหรือให้เขาอาศัยอยู่ในที่ทำกิน ซึ่งนกกะปูดจะกินหอยเชอรี่เป็นอาหารถือว่าเป็นการปราบหอยเชอรี่ที่มีประสิทธิภาพอีกวิธีหนึ่ง

ข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งใจลงมือปฏิบัติจริงของนายเชื้ออีกส่วนหนึ่ง คือ ราวปี พ.ศ. 2537 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้แนะนำให้นำเกษตรแบบไร่นาสวนผสม ปรับระบบการจัดการตามโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร ซึ่งพอเริ่มนำมาไม่ถึงปี ในปี พ.ศ. 2538 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ บริเวณที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของนายเชื้อ จมอยู่ในน้ำเป็นเวลานานเกิดความสูญเสียอย่างมาก แต่ไม่ทำให้เกิดความย่อท้อ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2540 ได้เข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ที่วัดมงคลชัยพัฒนา อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี และจุดนี้เองที่นายเชื้อหันกลับมาจัดการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ จัดพื้นที่ปลูกข้าว ปลูกไม้ผล ขุดบ่อเลี้ยงปลา ศึกษาการทำปุ๋ยชีวภาพโดยใช้จุลินทรีย์ อีเอ็ม (EM มาจาก Effective micro organism) ผสมกับมูลไก่ แกลบ รำ และน้ำสะเดามาหมักเป็นยากำจัดศัตรูพืช เป็นต้น ทำให้การเกษตรของนายเชื้อ มีความมั่นคง มีรายได้เลี้ยงครอบครัวให้อยู่ได้และมีสภาวะแวดล้อมที่ดี ผลงานที่สำคัญดังกล่าวทำให้ได้รับ “รางวัลแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ดีเด่น” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

นอกจากงานทางด้านการเกษตรแล้วผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงการเรียนรู้ของนายเชื้อ จากการปฏิบัติจริงในความสามารถทางด้าขายและการช่าง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้เรียนรู้มาและเป็นปัจจัยเสริมให้ประสบผลสำเร็จในการเกษตรอย่างดียิ่ง คือ ชีวิตในวัยเยาว์ของนายเชื้อ ขณะอายุ 11 ขวบ (พ.ศ. 2482) ได้ไปเป็นลูกจ้างขายของร้านสัจจวานิช ของหลวงศุภกิจโกศล ร้านนี้เทียบได้กับห้างสรรพสินค้าในปัจจุบัน โดยผู้ที่จะมาจับจ่ายสินค้ามักจะเป็นผู้ที่มีฐานะเพราะสินค้าเป็นของที่มีราคาเช่น นาฬิกา วิทยุ โทรทัศน์ กล้องถ่ายรูป หีบเพลงฯลฯ ด้วยความซื่อสัตย์นายเชื้อได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้เก็บเงิน และมีความสามารถทางช่างเป็นพรสวรรค์อยู่จึงซ่อมนาฬิกาได้ จากการมีประสบการณ์ทางธุรกิจและช่างด้วยการปฏิบัติจริงมาจึงทำให้การค้าขายผลิตผลทางการเกษตรของนายเชื้อเป็นไปด้วยดี และ

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2544) นายเชื้อยังสามารถซ่อมนาศิกาได้โดยเฉพาะนาศิกาโบราณเช่น ที่ทำเทียบรัฐบาล

2) กรณีการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงของนายเงิน สุหิรัญ จะเห็นได้ในหลายช่วง ของชีวิตเริ่มตั้งแต่เมื่อย้ายจากจังหวัดสิงห์บุรีมาอยู่จังหวัดลพบุรีแล้ว นายเงิน ได้รับความรู้ในการเพาะถั่วงอกจากนางโต และนำมาลงมือทำจนสามารถเพาะถั่วงอกขายมีรายได้ดี เพราะถั่วงอกงามและอ้วนน่ารับประทาน จวบจนนายเงินถูกโจรกรรมทรัพย์สินจนสิ้นเนื้อประดาตัว และได้หันเหชีวิตกลับไปทำอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษของตนเองคือ เกษตรกรรม จึงไปซื้อที่ดินแบบผ่อนส่งจำนวน 30 ไร่ ในราคา 1,000 บาท ที่ อ.พัฒนานิคม จ.ลพบุรี และปลูกข้าวโพดได้ผลดีเพราะมีพื้นฐานทางด้านเกษตรมาก่อนทำให้ชีวิตดีขึ้นและมีกำลังใจที่จะทำงานด้านเกษตรต่อมา

ประมาณปี พ.ศ. 2512 การปลูกมะม่วงยังเป็นการใช้พันธุ์พื้นเมืองทั่วๆ ไป สำหรับนายเงิน แล้วเห็นว่า มะม่วงน่าจะเป็นผลไม้เศรษฐกิจ ถ้าได้ศึกษาและพัฒนาพันธุ์ จึงทำการศึกษา ดูงาน ขอคำแนะนำจากผู้รู้เกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืช และลงมือทดลองขยายถึงพันธุ์มะม่วง โดยวิธีเสียบยอดและทาบกิ่งจนเกิดความรู้ความชำนาญในการขยายพันธุ์มะม่วงและพืชยืนต้นอื่นๆ จนกระทั่งได้ผลดีคือ ได้ถึงพันธุ์มะม่วงที่ออกผลแล้วมีรสอร่อยและนำออกจำหน่ายทั้งกิ่งพันธุ์และผลมะม่วง จากประสบการณ์ที่มีความชำนาญในการขยายพันธุ์พืชยืนต้นดังกล่าวเป็นเหตุให้นายเงิน ได้นำกิ่งพันธุ์ มะม่วงที่ซื้อมาโดยไม่มีใครรู้จักชื่อพันธุ์มาบำรุงรักษาอย่างดีจนออกผลตามฤดูกาลมีผลโตเท่ามะละกอ มีน้ำหนักประมาณ 1-1.5 กิโลกรัม มีรสหวานมันเนื้อกรอบและเมื่อสุกมีรสหวาน จึงได้ตั้งชื่อว่า "มะม่วงหมอนเงิน" ตามที่กล่าวถึงมาแล้วซึ่งมีผู้นิยมบริโภคจึงจำหน่ายได้ราคาดี

3) กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงของพันโทยงยุทธ ขจรวิทย์ มีหลายเหตุการณ์ เช่น การปฏิบัติจริงในลักษณะแบบลองผิดลองถูก ซึ่งเป็นจุดให้ชีวิตหักเหมาเป็นนักเพาะเห็ดคือ ในช่วงที่ยังรับราชการทหารอยู่เป็นสมัยที่จอมพล ป. พิบูล สงคราม นายกรัฐมนตรีของไทยเน้นการทำเกษตรกรรมในครอบครัว มีการให้ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงหมู เป็ด และไก่ไว้เป็นอาหาร ทางกองทัพได้นำนโยบายนี้มาใช้กับทหารเกณฑ์เพื่อที่ว่าเมื่อปลดประจำการแล้วจะสามารถนำไปประเภทอาชีพได้ พท.ยงยุทธ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รับผิดชอบงานนี้ โดยจัดให้ทหารเลี้ยงหมู และไก่ รวมทั้งมีการฝึกเพาะเห็ดหูหนูด้วย ปรากฏว่าการเพาะเห็ดหูหนูสามารถทำรายได้พอสมควรคือไม่ขาดทุนแต่งานอื่นๆ นั้นทำแล้วขาดทุน

ข้อมูลที่แสดงถึงการหมั่นศึกษาและลงมือปฏิบัติจริง อีกส่วนหนึ่งคือ เมื่อ พท. ยงยุทธ ลาออกจากราชการแล้วเกิดแนวคิดที่จะพัฒนาโรงเพาะเห็ดที่เคยทำไว้ในครั้งสอน

ทหารเกณฑ์ให้เป็นโรงเพาะเห็ดที่สามารถยึดเป็นอาชีพได้ จึงขยายโรงเพาะเห็ดขึ้นเป็น 2 โรง และตั้งชื่อว่า "ฟาร์มเห็ดขจรวิทย์" โดยทั้ง พท.ยงยุทธและภรรยา ได้ไปเข้ารับการฝึกอบรมและศึกษาเพิ่มเติม และลงมือทำการเพาะเห็ดฟางและจำหน่ายในเขตจังหวัดลพบุรีและจังหวัดใกล้เคียงต่อมา ในการผลิตผันตัวเองมาทำการเกษตรในลักษณะการเพาะเห็ดนี้ พท.ยงยุทธประสบปัญหานานัปการ แต่ด้วยความใฝ่รู้และเป็นผู้ศึกษาอยู่ตลอดเวลาจากเอกสารตำรา ผู้รู้และลงมือปฏิบัติจริง จึงทำให้แก้ปัญหาต่างๆ ได้เช่น การเลือกใช้ขี้เลื่อยจากยางพารามาทำก้อนเชื้อเห็ด ซึ่งทำให้ได้ผลผลิตสูงกว่าใช้วัสดุอื่นๆ ปรับสูตรอาหารการเพาะเห็ดโดยผสมกากน้ำตาลเพื่อเพิ่มผลผลิต ทำปุ๋ยที่ใช้จุลินทรีย์ เป็นต้น

อนึ่งการลงมือปฏิบัติจริงของ พท. ยงยุทธ ถึงแม้จะเป็นการลองผิดลองถูกบ้างหรือการแก้ปัญหาในการทำงานบ้างก็ตาม แต่ได้สร้างองค์ความรู้ด้านการเพาะเห็ดอย่างมหาศาลจะเห็นได้จากหนังสือที่ พท. ยงยุทธ เขียนไว้หลายเล่ม อาทิ เห็ดพิษ เห็ดป่า การเพาะเห็ดเก็บเห็ดเพื่อการศึกษา และเขียนบทความให้ความรู้ในวารสารเห็ดไทย และวารสารพลร่ม ที่สำคัญคือ การนำจุลินทรีย์อีเอ็มมาใช้ในการเพาะเห็ด ทำให้ผู้บริโภคเห็ดไม่ต้องได้รับสารเคมีนับเป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญ เพราะเห็นในคุณค่าของชีวิตมนุษย์อย่างแท้จริง และด้วยผลงานและคุณงามความดีดังกล่าว ทางสถาบันราชภัฏเทสพตรี จึงได้มอบปริญญาบัณฑิตกิติมศักดิ์สาขาวิทยาศาสตร์ แก่พท. ยงยุทธ ขจรวิทย์ เมื่อปี พ.ศ. 2541 นับเป็นเกียรติประวัติแก่ตัวทานเองและวงศ์ตระกูลสืบไป

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

จากการศึกษาพบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาในสาขาเกษตรกรรมทั้งสามท่าน ล้วนแต่แนะนำให้ผู้ที่มีความสนใจหรือศึกษาเพื่อประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรให้ลงมือปฏิบัติจริง เช่น นายเชื้อ ได้สอนให้ลูกๆ ทุกคน ทำการเกษตรได้อย่างพ่อแม่ ซึ่งลูกๆ ของนายเชื้อทำได้ดีทุกคน เช่นเดียวกับลูกของนายเงิน ที่บางคนสามารถช่วยงานทางการเกษตรของพ่อแม่ได้ ส่วนการสอนที่เน้นการปฏิบัติจริงแก่ผู้อื่นๆ เช่น นักเรียน นิสิต นักศึกษา ครูอาจารย์ ชาวบ้านและผู้ที่มีความสนใจนั้น ผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งสามท่านได้กระทำอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะ พท.ยงยุทธ ได้อนุญาตให้ใช้ฟาร์มเห็ดขจรวิทย์ เป็นที่ฝึกงานเพาะเห็ดแก่นักเรียน นักศึกษา ซึ่งในแต่ละปีมีผู้มาฝึกงานจำนวนมาก

สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม

กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้วยการลงมือปฏิบัติจริงให้สาขานี้คือ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ซึ่งนางแหวด ปัญญาสงค์ ได้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ตั้งแต่เรียนอยู่ในโรงเรียนการทอผ้า ที่อำเภอบ้านหมี่ราวปี พ.ศ. 2486 โดยการเรียนตามหลักสูตรของโรงเรียนนั้นตอนบ่ายจะเรียนการทอผ้า ซึ่งเน้นการปฏิบัติเป็นหลักและนางแหวดก็ลงมือกระทำจริงตั้งแต่การต้มแป้งหรือลงแป้งฝ้าย ตากฝ้าย กรอ จนกระทั่งนำฝ้ายที่กรอแล้วมาทอเป็นผ้าลายต่างๆ และด้วยเป็นคนหัวไว จึงทำให้ผลงานของแหวดออกมาดีมาก และเรียนรู้ได้ไวกว่าเพื่อนในชั้นเดียวกัน ทั้งนี้เป็นคำบอกเล่าจากครูอารีย์ที่สอน นางแหวดมา ซึ่งมีอายุถึง 82 ปี ในขณะที่ทำงานวิจัยเรื่องนี้ (พ.ศ. 2544)

เมื่อเรียนจบจากโรงเรียนการทอผ้า แล้วนางแหวดมิได้ละทิ้งการทอผ้าคงยึดเป็นอาชีพต่อมา และมีการทดลองประดิษฐ์ลายมาจากการที่ต่างๆ การลงมือปฏิบัติอย่างมากจึงเกิดความชำนาญและมีผลงานที่โดดเด่นขึ้นมาจนได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดการทอผ้าที่ทางอำเภอบ้านหมี่จัดขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2506 เพราะนอกจากนางแหวดจะทอผ้าได้เร็วแล้วผ้าที่ทอออกมายังมีเนื้อแน่น เรียบและสวยงามดี

ภูมิปัญญาของนางแหวดอีกส่วนหนึ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง คือ มีความสามารถที่จะตรวจสอบได้ว่ากี่กระตุกหลังใดที่สามารถทอผ้าได้ดีหรือไม่และควรปรับอย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากบรรพบุรุษของนางแหวด (ตา) มีความสามารถทางช่างและทำกี่กระตุกสำหรับทอผ้าได้ หลักฐานยืนยันคือ กี่กระตุกที่มีอายุประมาณ 50 ปี ยังใช้งานอยู่ในบ้านนางแหวดนั่นเอง

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

นางแหวด ใช้การสอนที่บ้านการปฏิบัติจริงแก่บุตรหลาน ญาติมิตรตลอดจนนักศึกษา ครูอาจารย์ และผู้ที่สนใจประกอบอาชีพการทอผ้า โดยเห็นว่าจะทำให้มีความเข้าใจดีขึ้น ถ้าลงมือทำเองเช่น การลงแป้งฝ้าย ตากฝ้าย กรอ และทอผ้าโดยใช้กี่กระตุก เป็นต้น ส่วนการที่จะมีฝีมือทอผ้าได้เร็วและได้ผ้าที่มีคุณภาพดีเพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับการหมั่นฝึกปฏิบัติเป็นประจำ ซึ่งแสดงว่านางแหวด มองเห็นความสำคัญของการฝึกปฏิบัติอย่างแท้จริง

สาขาศิลปกรรม

ผู้ทรงภูมิปัญญาในสาขานี้จำนวน 3 ท่าน ล้วนแต่เป็นผู้ที่เรียนรู้ภูมิปัญญาในสาขาของตนจากการลงมือปฏิบัติตัวจริง ทำให้เกิดความชำนาญและตกผลึกเป็นภูมิปัญญาของ

ตนเอง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงของแต่ละท่านมีดังนี้

1) กรณีของนางสาคร อุดมเดชะ ผู้เชิดหุ่นกระบอกที่มีฝีมือดีของจังหวัดลพบุรีขณะนี้ พบว่ามีวิธีการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงตั้งแต่การฝึกหัดแสดงละครรำกับคณะละครแม่ครูเอมด้วยความตั้งใจ เพราะมีใจรักในการละครจึงทุ่มเทเวลาและชีวิตจิตใจให้กับการฝึกหัด จึงทำให้จดจำท่ารำและเพลงต่างๆ ได้อย่างแม่นยำ ประกอบกับได้ออกแสดงร่วมกับพี่สาวหลายครั้งจึงมีความชำนาญขึ้นทุกที นอกจากนี้ยังได้รับการฝึกหัดโขนจากแม่ครูเล็กจนสามารถออกแสดงตามงานวัดได้ในคณะละครที่มีชื่อว่า "ละครรำคณะวัดตะเคียน" (วันตะเคียนอยู่ในตำบลท้ายตลาด อ.เมือง จ.ลพบุรี) และจากประสบการณ์ดังกล่าว นางสาคร จึงเป็นเจ้าของและร่วมแสดงกับคณะละครรำแก้บนที่ศาลพระกาฬ อ.เมือง จ.ลพบุรี อยู่ระยะหนึ่งนานพอสมควร

เมื่อมีครอบครัวนางสาครได้ยุติชีวิตของการแสดงละครไปประมาณ 15 ปี จนกระทั่งสามีถึงแก่กรรมจึงกลับมาแสดงละครอีกครั้งหนึ่งกับคณะสุขศิลป์บันเทิงและคณะอุดมศิลป์สว่างโชติ ต่อมาจึงตั้งคณะละครของเองชื่อว่า "คณะอุดมศิลป์บันเทิง" และลงมือตัดเย็บเครื่องแต่งตัวละครใช้เองรวมทั้งให้เช่าด้วย

จากความสามารถในการแสดง และการจัดการด้านเครื่องแต่งตัวละครได้เป็นพื้นฐานให้นางสาคร สามารถนำหุ่นกระบอกที่ได้รับมาโดยไม่คาดฝันกลับคณะเชิดหุ่นกระบอกที่ยึดเป็นอาชีพตราบเท่าทุกวันนี้ โดยนางสาครจะลงมือทำการดูแลรักษาและให้ความเคารพแก่หุ่นกระบอกที่ได้มาอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการทำพิธีบูชาเคารพครู และการอธิษฐานจิตซึ่งเป็นผลทำให้เกิดภาพนิมิตรทางจิตในท่าทางรำของหุ่นกระบอก ประกอบกับมีทักษะด้านศิลปการแสดงอยู่แล้ว นางสาครจึงเชิดหุ่นกระบอก และร้องบทเพลงประกอบการเชิดหุ่นกระบอกได้อย่างเป็นที่พออกพอใจของผู้ดู ซึ่งในการจัดงานประจำปีของจังหวัดลพบุรีที่รู้จักกันดีในชื่องานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์" นั้นทางจังหวัดจะให้หุ่นกระบอกคณะแม่สาครไปแสดงในภาคค่ำตลอดงานทุกวัน อนึ่งทุกปีนางสาครจะลงมือทำความสะอาดแต่งหน้าให้หุ่นกระบอก และตัดเย็บเสื้อหรือจัดทำเครื่องแต่งกายให้หุ่นกระบอกเป็นประจำ

2) การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงของนายน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง นั้นมีข้อมูลที่แสดงถึงการสั่งสมภูมิปัญญาด้านดนตรีไทยจากการปฏิบัตจริงอยู่หลายช่วง ดังนี้

ช่วงวัยเยาว์ที่นายน้ำว้าไปเรียนดนตรีไทยกับครูเติ้ม ทองโต ซึ่งเมื่อครูเติ้มสอนด้วยการจับมือให้ตีฆ้องวงใหญ่ แล้วนายน้ำว้า จะมาฝึกเองจนเกิดความชำนาญ เช่นเดียวกับในช่วงที่ไปเรียนดนตรีกับหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) นั้น หลังจากท่านครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะต่อเพลงให้ลูกศิษย์พร้อมๆกันแล้ว ศิษย์ทุกคนต้องไปฝึกปฏิบัติเองจนกว่าจะ

ตีได้ถูกต้องจึงจะได้รับการต่อเพลงให้ใหม่ นายน้ำว้า เล่าให้ฟังว่าเมื่อครูสอนจบจะต่อเพลงกันเองและตัวครูน้ำว้าเองจะนั่งฝึกตีเพลงจนกว่าจะจำเพลงได้ทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจนขึ้นใจ

มีเหตุการณ์สองครั้งขณะอยู่บ้านหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ที่แสดงถึงการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงคือ ครูสกล แก้วเพ็งการ ได้มาขอต่อเพลงกับหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ซึ่งครูน้ำว้าได้นั่งฟังอยู่ด้วยหลังจากท่านครูต่อเพลงให้ครูสกลเสร็จ นายน้ำว้าได้ทดลองตีฆ้องในเพลงนั้นจนกระทั่งได้คำชมว่ามีความพยายามที่จะฝึกฝนให้ได้หลายทาง และในครั้งที่ครูสกลมาต่อเพลงเดี่ยวแขกมอญกับหลวงประดิษฐ์ครูน้ำว้า ก็ได้ทดลองตีตามวิธีการที่ครูหลวงประดิษฐ์ แนะนำครูสกล และเมื่อตีผิดครูสกล ได้กรุณาแนะทางที่ถูกต้องให้

หลังจากครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2497 นายน้ำมีชีวิตครอบครัวและกลับมาทำนาที่บ้านเกิดคือ จังหวัดสิงห์บุรี แต่ยังเล่นดนตรีไทยตามงานต่างๆ ที่มีผู้มาว่าจ้าง เช่น งานบวชนาค ทำบุญ งานศพ งานวัด เป็นต้น ทำให้เกิดความชำนาญในการเล่นดนตรีไทยมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งผลงานที่แสดงถึงความโดดเด่นในฝีมือฆ้องวงใหญ่คือ พ.ศ. 2517 ได้รับรางวัลชนะเลิศในการบรรเลงฆ้องวงใหญ่ในงานไหว้ครูประจำปีของสมาคมสหายศิลปิน ณ วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร

นอกจากนายน้ำว้า จะเล่นดนตรีไทยแล้ว ยังลงมือประพันธ์เพลงด้วยตนเอง โดยนำแบบมาจากครูสมภพ ขำประเสริฐและครูไสว โดยเริ่มประพันธ์เพลงประเภททางเครื่องและเพลงในอัตรา 2 ชั้น และขยายมาเป็น 3 ชั้น จนเป็นเพลงเถาได้แก่ เพลงปรางค์แขกเถา เพลงศาลพระกาฬเถา เป็นต้น ต่อมาได้ประพันธ์เพลงไหมโรงและเพลงระบำต่างๆ เช่น โหมโรงเทพเทวา เพลงระบำนวดข้าว เพลงระบำนบนารายณ์ เพลงระบำเปรมปรีดิ์วานร เป็นต้น ซึ่งนำไปใช้ในการเรียนการสอนนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดลพบุรี ซึ่งท่านเป็นอาจารย์พิเศษด้วย

นายน้ำว้า มีฝีมือบรรเลงดนตรีโดยเฉพาะฆ้องวงใหญ่ที่ขึ้นชื่อ มีความสามารถประพันธ์เพลงที่ไพเราะเท่านั้นยังไม่พอสำหรับศักยภาพของท่าน ท่านยังมีฝีมือทางช่างในการทำเครื่องดนตรีไทย จากไม้ไผ่และปรับแก้ไขจนได้ระนาดเอก และระนาดทุ้มที่ทำด้วยไม้ไผ่ ที่มีคุณภาพไม่แพ้ที่นำจากไม้ชนิดอื่น เพราะเสียงจากเครื่องดนตรีที่สร้างขึ้นมาขึ้นถักทอด้วยจิตวิญญาณของนายน้ำว้าเอง

3) ผู้ทรงภูมิปัญญาที่เป็นผู้สร้างเครื่องดนตรีไทยคือ นายจำปี แสงพลบ มีการเรียนรู้หรือสั่งสมภูมิปัญญามาจากการปฏิบัติจริง ซึ่งอาจจะเป็นทั้งการลองผิดลองถูก และเป็นการแก้ปัญหาในเรื่องที่ทำด้วย กล่าวคือ นายจำปีได้ทำการซ่อมเครื่องดนตรีก่อนโดยเป็นช่างประจำวงดนตรีไทยของหมอผิน เพ็งพงศา (อดีตหมออนามัยประจำเทศบาลเมืองลพบุรี

ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นน้าชาย นอกจากนี้ยังเป็นช่างซ่อมเครื่องดนตรีของโรงเรียนที่หมอผินไปสอนดนตรีให้นายจำปีและดูจากของจริงพร้อมทั้งลงมือทำเครื่องดนตรีไทย อาทิ ในการทำผืนระนาดจะมีความสวยงามโดยท้องผืนจะเป็นอกโปงแบบโปงลาง ข้างในขวาเหมือนลิ้นออร์แกนทำให้การสั่นสะเทือนดีมีเสียงไพเราะกังวาน การทำจะเข้จะใช้แนวคิดว่าต้องทำให้เหมือนตัวจะเข้คือหัวใหญ่ หางเล็ก การทำซอด้วงจะแบ่งกระโหลกซอออกเป็น 3 ส่วนโดยคำนึงถึงการสั่นสะเทือนของเสียง เป็นต้น

นายจำปีสร้างระนาดเอกเหล็กไว้เป็นเครื่องดนตรีมาตรฐานสำหรับการเทียบเสียงแทนการเทียบเสียงจากหูคนหรือฆ้อง เพราะเหล็กนั้นเสียงไม่เปลี่ยนแปลง แต่หูคนหรือฆ้องอาจเพี้ยนได้เพราะหูแต่ละคนการรับฟังไม่เหมือนกัน หรือลูกฆ้องนั้นบางครั้งขี้ผึ้งอาจหลุดหรือหายไปทำให้เสียงเพี้ยนเช่นกัน ฝีมือทางช่างของนายจำปีที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ นายจำปีสามารถทำฆ้องวงแบบถอดได้ (knock down) โดยแบ่งเป็น 3 ท่อน ซึ่งนำประกอบกันได้และใช้หวายมาทำวงฆ้อง เพื่อเคลื่อนย้ายได้สะดวก เพราะฆ้องวงเป็นเครื่องดนตรีที่มีขนาดใหญ่การขนย้ายลำบาก ดังนั้นการลงมือปฏิบัติของนายจำปีดังกล่าวว่าช่วยแก้ปัญหาให้แก่วงคนตีไทยได้อย่างดี กรมศิลปากรเห็นฆ้องวงดังกล่าวก็ชอบใจในความคิดดังกล่าว

การทำงานของนายจำปีคือ การเป็นช่างสร้างเครื่องดนตรีไทยนั้น นายจำปีลงมือกระทำหรือปฏิบัติจริงด้วยใจรัก มีความทุ่มเทและพอใจในอาชีพที่ประกอบอยู่ ซึ่งนายจำปีสามารถให้ความหมายที่กินใจแก่ผู้วิจัยว่า "จิตรกรคือจิตนำมือ การทำอะไรต้องทำด้วยจิตใจ ใจต้องรัก เมื่อทำด้วยใจแล้วของที่ประดิษฐ์จะมีคุณภาพทำให้เกิดความสุขใจ"

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ผู้ทรงภูมิปัญหาทั้งสามท่านในสาขาศิลปกรรมเน้นการลงมือปฏิบัติจริงเป็นสำคัญในการสอน ดังจะเห็นได้จาก การที่นางสาครสอนการเชิดหุ่นกระบอกกับคนรุ่นหลัง เช่น นายช่วง รอดวัฒน์และนางสมพร เกิดกิจ ซึ่งทั้งสองคนมีพื้นฐานในการร้อง และรำ เพราะเคยเป็นนักแสดงละครรำมาก่อน เมื่อมาฝึกหัดเชิดหุ่นกระบอกกับนางสาครที่มีการให้ทดลองปฏิบัติและนางสาครจะเป็นผู้ติชม แก้ไขทำให้ทั้งสองคนมีฝีมือเชิดหุ่นกระบอกร่วมกับนางสาครได้แต่งดี

ส่วนนายน้ำว้านั้นไม่ว่าจะสอนบุตรชายคือ นายบรรทม ร่มโพธิ์ทอง ซึ่งเล่นเครื่องดนตรีได้ทุกประเภท และการสอนนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ ลพบุรีก็ตามจะเน้นการลงมือทำเป็นหลักและให้ทำบ่อยๆ จนเกิดความชำนาญจะมีฝีมือที่แก่กล้าขึ้นมาได้ สำหรับงานของนายจำปีนั้นเป็นงานที่ต้องอาศัยความสามารถทางช่างผนวกกับดนตรีไทย จึงจะทำให้การทำ

เครื่องดนตรีมีคุณภาพ ซึ่งเป็นเรื่องที่หายากมากและทั้งๆ ที่นายจำปีขินดีสอนให้แต่ไม่มีใครหาญกล้าที่จะไปเรียน

1.3 การเรียนรู้โดยศาสนา พิธีกรรม และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

วิธีการเรียนรู้ทั้งสามแบบนี้มีลักษณะที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันได้เนื่องจากเป็นเรื่องเกี่ยวกับด้านจิตใจ ความเชื่อ ความศรัทธา หรือเป็นเรื่องของการสร้างกำลังใจ ซึ่งการเรียนรู้บางวิธีจะให้ผลดีและสร้างสรรค์ แต่บางวิธีอาจไม่ได้ผลและไม่สร้างสรรค์ ดังนั้นจึงจะไม่มีการประเมินว่าถูก หรือดีหรือไม่อย่างไร สำหรับการเรียนรู้ภูมิปัญญาจากทั้งสามวิธีของผู้ทรงภูมิปัญญา ในการวิจัยแยกตามสาขาภูมิปัญญาชาวบ้านได้ ดังนี้

สาขาเกษตรกรรม

เมื่อศึกษาประวัติส่วนตัว และผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งสามท่านพบว่า มีกระบวนการเรียนรู้ที่อิงหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก เรียนรู้จากการทำงานในร้านสัจจวานิช ว่าผู้ที่มีวินัยในตนเอง มีความอดทน ขยันและโดยเฉพาะความซื่อสัตย์จะได้รับความไว้วางใจและมอบงานสำคัญให้ทำ ดังที่หลวงศุภกิจโกศล มอบให้ นายเชื้อเป็นผู้เก็บเงิน (แคชเชียร์) และให้ความเมตตา เสมือนลูกหลาน ซึ่งคุณลักษณะของนายเชื้อดังกล่าว คือ ความดีงามประจำตัวที่ส่งผลต่อการประสบความสำเร็จอย่างดีในงานอาชีพเกษตรกรรม

ด้วยความที่นายเชื้อเป็นผู้รักสีเขียว คือรักธรรมชาติเป็นชีวิตจิตใจจึงทำให้กระบวนการเรียนรู้ในด้านการเกษตรจึงอิงหลักธรรมทางศาสนา เช่น การตื่นแต่เช้า และเดินดูบริเวณไร่นาส่วนผสมทั้ง 24 ไร่ เป็นประจำ การไม่ทำลายธรรมชาติหรืออยู่กับธรรมชาติได้อย่างดีในลักษณะเกื้อกูลกัน ดังตัวอย่าง การเลี้ยงนกกะปูดตามธรรมชาติและนกกะปูดช่วยกินหอยเชอรี่ นอกจากนี้ในคราวที่ประสบความสูญเสียด้วยแรงของอุทกภัยในปี พ.ศ. 2538 อย่างรุนแรงก็มิได้ทำให้เกิดความย่อท้อและสามารถพลิกผันชีวิตมาทำเกษตรแนวทฤษฎีใหม่ได้อย่างดี

2. นายเงิน สุหิรัญ มีวิธีการเรียนรู้ที่ยึดหลักธรรมของพุทธศาสนาโดยที่นายเงิน น้อมนำหลักธรรม เช่น ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความมีอัธยาศัย ซื่อสัตย์และมีน้ำใจจึงทำให้เป็นที่เอ็นดูแก่ผู้ใหญ่ เช่น ในครั้งที่อาศัยอยู่กับผู้พิพากษา หรือในครั้งที่มาอยู่ที่ลพบุรีก็ได้รับความช่วยเหลือจากนางโต สอนวิธีการเพาะถั่วงอกจนสามารถยึดเป็นอาชีพได้ระยะหนึ่ง เหตุการณ์ที่แสดงถึงการมีความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวงอันได้แก่ ความมานะ และความ

อดทนของนายเงิน คือ ครอบครัวของนายเงินถูกโจรกรรมจนสิ้นเนื้อประดาตัว แต่นายเงินเข้าใจในเรื่อง กฎแห่งกรรม จึงพลิกผันตัวเองไปสู่เกษตรกรมืออาชีพได้เช่น ในปัจจุบัน ข้อมูลที่นักวิจัยเห็นว่าควรกล่าวถึง คือ ผู้วิจัยเห็นกางเกงเก่าๆ ตัวหนึ่งถูกเก็บไว้อย่างดีในห้องที่สามารถให้คนเข้าไปเยี่ยมชมได้ เมื่อสอบถามพบว่าเป็นกางเกงที่เพื่อนคนหนึ่งให้ในขณะที่นายเงินหมดเนื้อหมดตัว ขณะนี้เพื่อนคนนั้นเสียชีวิตแล้วแต่นายเงินยังระลึกถึงและแสดงความกตัญญูให้ผู้อื่นเห็นด้วย ซึ่งการที่นายเงินสามารถก้าวสู่เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาผู้หนึ่งนั้น เพราะการเรียนรู้ที่ไม่ทอดทิ้งหลักธรรมของพุทธศาสนานั้นเอง

3. พท.ยงยุทธ ขจรวิทย์ ผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่เห็นได้ชัดเจนอีกผู้หนึ่ง และจุดนี้เองที่ทำให้การสั่งสมภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเพาะเห็ดจึงโดดเด่น กล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. 2522 พท.ยงยุทธ บวชอยู่ที่วัดเวฬุวัน 1 พรรษาได้สนทนากับหลวงปู่ขาวอนาลโย และได้เดินธุดงค์ไปกับท่านถึงชายแดนพม่า หลวงปู่ขาวปรารถที่จะให้พท.ยงยุทธ ช่วยสอนให้ชาวเพาะเห็ด ซึ่งพท.ยงยุทธ สามารถทำได้และด้วยกรรมดีที่กระทำไปจึงทำให้เมื่อมาเพาะเห็ดเป็นอาชีพจึงมีความเจริญรุ่งเรือง เพราะการเป็นผู้รู้จักให้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาเกษตรกรรมทั้งสามท่านดังกล่าว ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการสอนภูมิปัญญาของตนเอง แต่ บุตร หลาน ญาติ มิตร ศิษย์ตลอดจนผู้ที่มาขอคำแนะนำโดยทั่วไป กล่าวคือ นายเชื้อจะทำตัวเองเป็นแบบอย่างที่ดีของลูกและศิษย์ สอนลูกและศิษย์ให้มีความมานะ อดทน ขยัน ซื่อสัตย์และไม่รังเกียจงานของบรรพบุรุษ เช่นเดียวกับนายเงิน ซึ่งเน้นคุณธรรมในการครองตน ให้แก่บุตรธิดาและผู้ที่มาเรียนรู้การเกษตรและประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ส่วนพันโทยงยุทธ ได้ใช้หลักธรรมค่าสอนในพระพุทธศาสนาในการสอนบุตรธิดา และสอนให้ศิษย์ทุกคนมีความขยัน อดทนและไม่ย่อท้อต่อการทำงานหรือประกอบอาชีพ

สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม

นางแหวด ปัญญาสงค์ เป็นผู้หนึ่งที่ใช้หลักธรรมในการเรียนรู้และการทำงานทอผ้าของตนเอง เช่นการสร้างความเคารพในอาชีพทอผ้าให้กับลูกด้วยคำพูดที่ว่า " บ้านหลังที่เราอาศัยกันมานี้ แม่กับพ่อได้มันมาจากการทอผ้านะ เพราะเราทำนาก็ไม่ได้เป็นกอบเป็นกำเท่ากับการทอผ้าหรอกนะ" นอกจากนี้นางแหวดยังได้รับการเรียนรู้ถึงความสำคัญของศีลห้าและนำมาปฏิบัติเป็นนิตย์

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ลูกศิษย์ทอผ้าของนางแหวดทุกคนจะได้รับการสอนให้มีสมาธิกในการทำงานและสอนให้มีความอดทน มีใจคอเยือกเย็น เพราะจะทำให้สามารถทอผ้าได้ดี หากผู้ใดท้อแท้ ใจร้อน และขาดสมาธิกก็จะให้ท่อง "พุทธโธ" ไปจนกว่าจะพร้อม นอกจากนี้ยังสอนให้ศิษย์รู้จักเก็บหอมรอมริบ ดังคำกล่าวที่ว่า "ป้าจะบอกให้เก็บเงินที่ขายผ้าไว้ครึ่งหนึ่ง ไว้ทำทุนต่อและเก็บไว้ใช้ และอย่ากินเหล้า เล่นการพนัน เพราะมันไม่ดี" ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการส่งต่อภูมิปัญญาด้านการทอผ้าโดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

สาขาศิลปกรรม

1. นางสาคร อุดมเดชะ นับเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่เรียนรู้ภูมิปัญฐาจากพิธีกรรมและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยมีข้อมูลที่แสดงได้หลายอย่างกล่าว คือ

เมื่อนางสาครรับหุ่นกระบอกมาจากนายหวล เครือคด ได้นำไปไว้ที่ห้องเครื่องละคร ทำพิธีบูชาเคารพครู (ฤาษี) ถวายสำรับทุกวันพฤหัสบดีจะปฏิบัติต่อหุ่นกระบอกเสมือนมีชีวิตจริง เช่น ใช้คำนำหน้าชื่อหุ่นกระบอกว่า "พ่อ" เป็นต้น นอกจากนี้นางสาครใช้การอธิษฐานเพื่อขอให้เกิดภาพนิมิตรทางจิต ซึ่งทำให้สามารถคิดค้นการเชิดหุ่นกระบอกที่สวยงามและได้รับความนิยมจากผู้ชมอย่างกว้างขวาง

ในการแสดงเชิดหุ่นกระบอกนั้นนางสาคร ได้เรียนรู้ถึงการไหว้ครูก่อนเริ่มการแสดงหุ่นกระบอก เพื่อเป็นการบูชาคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เทวดา บิดามารดา ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ และขุนกิมุข กับนายเทียบซึ่งเป็นเจ้าของหุ่นกระบอกเดิมเป็นต้น โดยนางสาครสามารถแต่งบทไหว้ครูเองได้และใช้ร้องก่อน เริ่มการแสดงเชิดหุ่นกระบอกมาจนทุกวันนี้

นอกจากนี้นางสาคร ยังได้รับการสั่งสมหรือเรียนรู้จากคติโบราณว่าผู้สอนจะต้องมีอายุสูงกว่าศิษย์และผู้ใดจะมาเชิดหุ่นกระบอกต้องผ่านพิธี "การจับมือ" จากครูในวันพฤหัสบดี โดยจะให้ศิษย์จับหุ่นกระบอกเพื่อเชิดตามวิธีการที่ถูกต้อง และนางสาครจับมือลูกศิษย์กำกับพอเป็นพิธีถือว่าสามารถร่วมการแสดงกันได้ หากผู้ใดไม่ผ่านพิธีจับมือจะไม่มีวันประสบความสำเร็จในการแสดงหุ่นกระบอกได้เลย

2. นายน้ำว้า ร่วมโพธิ์ทอง มีการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านดนตรีไทยจากพิธีกรรม เช่นเดียวกับนางสาคร ทองโต ซึ่งนายน้ำว้าได้นำดอกไม้ธูปเทียบพร้อมเงินหกสลึงเพื่อทำพิธีฝากตัวเป็นศิษย์ ในวันพฤหัสบดี จากนั้นครูเติ้มจึงจับมือให้ตีฆ้องวงใหญ่เล่นเพลงสาธุการเป็นเพลงแรก ความรู้นึกของนายน้ำว้าขณะได้รับการจับมือคือ เคลิ้มๆ ไป ต่อมาได้ทำ

พิธีต่อ "เพลงตระ" อีกครั้งเนื่องจากเป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง จึงต้องบูชาครู 6 บาท และครูจะจับมือให้ ถ้าผู้ใดไม่มีครูต่อให้ดังกล่าว และอาจหาญต่อเองถือว่าไม่เป็นมงคล

ในโอกาสที่นายน้ำว้าได้ฝากตัวเป็นศิษย์ที่สำนักดนตรีไทยบ้านบาตร ของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ก็นำเงิน 80 บาท เป็นค่าบูชาครูซึ่งเมื่อหลวงประดิษฐ์รับนายน้ำว้าเป็นศิษย์แล้วได้ต่อเพลงต่างๆ ให้มากมายนับเป็นทุนทางปัญญาที่นายน้ำว้าได้ใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวมาจนทุกวันนี้

3. นายจำปี แสงพลบ ได้รับการปลูกฝัง และการเรียนรู้ที่ยึดหลักธรรมเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยเฉพาะจากน้าชาย คือ หมอผิน เพ็งพงศา ที่สอนว่าทำอะไร ทำให้สำเร็จทำให้มุทะลุ คือ ทำแล้วต้องให้ทะลุเสร็จเรียบร้อยไปเลย" ซึ่งแสดงถึงการใช้ธรรมะในเรื่องอิทธิบาท สี่ อันเป็นธรรมะที่ทำให้เกิดความสำเร็จ

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งสามท่าน ได้ใช้วิธีการที่เรียนรู้มาซึ่งมีทั้งการใช้หลักธรรมทางศาสนา การใช้พิธีกรรม หรือการผลิตซ้ำทางเรียนธรรมดังกล่าวมา แนะนำหรือสอนลูกศิษย์ เช่นเดียวกัน นับเป็นการหล่อหลอมและขัดเกลาจิตใจ แก่ลูกศิษย์และผู้ที่มาขอคำแนะนำอันจะทำให้การสืบทอดครูมีปัญญาด้านศิลปกรรม เป็นไปตามเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษที่ได้ประดิษฐ์คิดค้นไว้

1.4 การเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม

เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการพูดคุย การแลกเปลี่ยน วิพากย์วิจารณ์ ตั้งคำถามและหาคำตอบ เพื่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มชน โดยอาจจะเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลในชุมชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกัน ทั้งในชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้เกิดเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ และสังคมโลกจึงเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีทางเลือกมากมายไม่รู้จบ ลักษณะการเรียนรู้ดังกล่าวพบได้ในการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาจังหวัดลพบุรี ดังนี้

สาขาเกษตรกรรม

1. นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่ แสวงหาวิธีการที่จะพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมของตนเอง ด้วยการฟังจากรายการวิทยุของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (มก.) และเข้าอบรมทางด้านการเกษตรเป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีการพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่

ส่งเสริมการเกษตรที่เข้ามาแนะนำวิธีการทำไร่นาสวนผสมรวมทั้งการพูดคุยกับเพื่อนบ้านที่เป็นเกษตรกรด้วยกัน และในโอกาสที่ได้เข้าฝึกอบรมโดยเฉพาะเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ ณ วัดมงคลชัยพัฒนา อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี เมื่อ พ.ศ. 2540 ทำให้นายเชื้อได้พบปะกับผู้ร่วมอาชีพ และเห็นตัวอย่างจริงจึงนำมาประยุกต์กับบริเวณที่ดินของตนเองจนทำไร่นาสวนผสมได้ผลดี ดังคำกล่าวของนายเชื้อว่า " ผมอบรมมาทั้งหมดประมาณ 40 ครั้ง รู้ว่าที่ไหนมีของดีๆ ที่เหมาะกับสภาพของเรา ผมก็จะไป พอไปรู้มาก็ต้องหมั่นสังเกตว่ามันดีจริงไหมต้องวางแผนแล้วว่าจะแก้มันอย่างไร ถ้ามันไม่ดี"

2. นายเงิน สุหิรัญ ได้ใช้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านการทำสวน ได้ผลจากหลายแหล่ง อาทิ ฟังรายการเกษตรจากสถานีวิทยุมหาวิทยาลัยเกษตร (มก.) และสถานีอื่นๆ พูดคุยขอคำแนะนำจากวิทยาการกองการเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การศึกษาดูงานสวนมะม่วงที่ไร่ฉลองชัย อ.ปากช่อง จ.สระบุรี เป็นต้น รวมทั้งแลกเปลี่ยนความรู้กับเพื่อนเกษตรในละแวกบ้านของตนเอง คือ ต.ช่องสาริการ อ.พัฒนานิคม จ.ลพบุรี

3. พันโทยงยุทธ ขจรวิทย์ นับเป็นผู้ที่มีการเรียนรู้แบบเครือข่ายและกระบวนกวรกลุ่ม ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทางด้านการเกษตรอย่างมากอีกผู้หนึ่ง เช่น การเข้ารับการอบรมเพาะเห็ดจากสมาคม นักวิจัยและเพาะเห็ดแห่งประเทศไทย และหน่วยงานที่ทำงานด้านอีกหลายครั้ง ฟังข่าวสารการเกษตรจากวิทยุ ศึกษาจากเอกสารต่างๆ เป็นต้น เรื่องสำคัญ ที่ทำให้การเรียนรู้โดยวิธีการนี้มีผลต่ออาชีพเพาะเห็ดของพันโทยงยุทธอย่างมากคือ การที่ได้ รับเชิญให้เป็นกรรมการของสมาคมนักวิจัยเห็ดแห่งประเทศไทย และได้ออกสำรวจเห็ดตาม ป่าต่างๆ ซึ่งทำให้ได้พบปะกับผู้คนต่างกลุ่มต่างถิ่นฐาน ทำกัน อันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้เรื่องเห็ดมากขึ้น

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ผู้ทรงภูมิปัญญาในสาขาเกษตรกรรมมีการส่งต่อความรู้ในลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในหลายลักษณะ อาทิ ที่บ้านนายเชื้อจะมีเพื่อนบ้านมาขอคำแนะนำ เกี่ยวกับการเกษตรอยู่ประจำ ซึ่งนายเชื้อจะให้คำแนะนำและบางครั้งตามไปดูถึงที่ถ้าบริเวณใดดินไม่ดี เรียกว่านายเชื้อเป็น "หมอดิน" ก็ได้ นอกจากนี้ยังมีผู้มาศึกษาดูงาน ที่ไร่นาสวนผสมของนายเชื้อ อันทำได้เกิดการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มและสร้างเครือข่ายความรู้กับผู้คนที่แวะเวียนมาอีกด้วย

สำหรับนายเงิน สุหิรัญ ก็เช่นกัน เป็นผู้มีน้ำใจให้ความช่วยเหลือแนะนำและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนบ้าน เช่น ตอนที่ทำไร่ข้าวโพดได้ผลดี ทั้งปริมาณและคุณภาพที่

ไม่เคยมีใครทำมาได้ก่อน ทำได้ชาวบ้านผ่านใกล้เคียงพากันมาดูงานเป็นจำนวนมาก และนำวิธีการของนายเงิน มาใช้จนได้ผลดีตามไปด้วย ทำให้นายเงินเป็นผู้ที่นิยมนับถือของชาวบ้านตลอดมา

ในกรณีของพันโทยงยุทธ นั้นมี ลักษณะการส่งต่อความรู้ด้วย กระบวนการกลุ่ม ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ ท่านได้สร้างฟาร์มเห็ด ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และฝึกประสบการณ์ของนักเรียน นักศึกษา ประชาชน ครู อาจารย์ และผู้สนใจทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวอย่างชัดเจน

สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม

นางแหวด ปัญญาสงค์ ได้รับการเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม ซึ่งทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนในชั้นเรียน ขณะที่เรียนอยู่ในโรงเรียนการทอผ้าที่ อ.บ้านหมี่ เมื่อประมาณครู 11-12 ปี โดยผู้สอนจะสอนเป็นกลุ่มและได้นักเรียนช่วยเหลือกัน ซึ่งนางแหวดเป็นผู้หนึ่งที่มีความสามารถในการทอผ้าและช่วยแนะนำเพื่อนที่ยังทอผ้าไม่ค่อยคล่องอีกด้วย

กระบวนการถ่ายทอด

เมื่อนางแหวดประกอบอาชีพทอผ้าเต็มตัว ประกอบกับมีความชำนาญมากขึ้น จึงได้รับเชิญให้ไปเป็นวิทยากรสอนการทอผ้ากับนักเรียน ครู ตลอดจน กลุ่มแม่บ้านในจังหวัดต่างๆ เช่น เพชรบุรี กำแพงเพชร สระบุรี เป็นต้น

สาขาศิลปกรรม

1. นางสาคร อุดมเดชะ ได้รับการฝึกฝนศิลปการแสดงมาตั้งแต่วัยเด็ก โดยเรียนโขน ละครรำ ปี่พาทย์ ร่วมกับเด็กและผู้สนใจในละแวกบ้านที่วัดตะเคียน ต.ท้ายตลาด อ.เมือง จ.ลพบุรี และออกแสดงกับคณะละครชื่อ “ละครรำ คณะวัดตะเคียน” ซึ่งเจ้าอาวาสวัดตะเคียนขณะนั้นคือ หลวงพ่อปิ่นให้การสนับสนุน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนางสาครกว้างขวางออกไปอีกเมื่อไปร่วมแสดงละครกับคณะสุขศิลป์บันเทิง และคณะอุดมศิลป์สว่างโชติที่ จ.พระนครศรีอยุธยาจากประสบการณ์ ดังกล่าวทำให้ตั้งคณะละครของตนเองได้

เนื่องจากการแสดงเชิดหุ่นกระบอกที่นางสาคร มีความชำนาญนั้นต้องอาศัยการทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งทำให้นางสาครได้เรียนรู้จากวิธีการนี้กล่าวคือ ต้องร่วมมือกับนักดนตรี คือ นักดนตรีกับผู้แสดงต้องรู้กันจึงจะทำให้การแสดงได้อรรถรสมากขึ้น ถ้าทั้งสองฝ่าย

ไม่เข้าใจกันและแกล้งซึ่งกันและกัน เช่น ผู้เชิดจะร้องส่งเพลงยากให้ปี่พาทย์รับไม่ได้ หรือปี่พาทย์แกล้งตีให้แสดงไม่ได้เป็นต้น ดังนั้นจึงต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน

2. นายน้ำว้า ร่วมโพธิ์ทอง ได้รับการเรียนรู้ในลักษณะกระบวนการกลุ่มและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือการเรียนรู้แบบมีเครือข่าย ที่สำนักดนตรีไทยบ้านบาตรของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เพราะท่าครูจะต่อเพลงให้พร้อมๆ กัน และทุกคนจะต้องไปฝึกฝนตนเอง ซึ่งมีการช่วยเหลือแนะนำกัน นอกจากนี้นายน้ำว้า ยังไปฝากตัวเป็นศิษย์ของครูอีกหลายคน เช่น ครูสมภพ ขำประเสริฐ เพื่อขอศึกษาหาเพลงเดี่ยวกราวใน ครูสอน วงม้อง ให้จับมือเรียนเพลงหน้าพาทย์ ครูบาง หลวงสุนทร จับมือต่อเพลงหน้าพาทย์องค์นิราพบาทสกุณี และโคมเวียน และต่อเพลงกับคุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง บุตรสาวของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ

3. นายจำปี แสงพลบ ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับงานอาชีพของงานจากการที่เคยเป็นช่างซ่อมเครื่องดนตรีไทยของ น้าชาย(หมอผิน เพ็งพงศา) และวงดนตรีไทยของโรงเรียนต่างๆ ที่ครูผินไปสอน เนื่องจากนายจำปีจะศึกษาและทำเครื่องดนตรีไทยตามที่คิดว่าจะทำให้ถูกใจตนเองและผู้ซื้อ ดังคำกล่าวว่า " ต้องทำให้สวยถูกใจเรา เมื่อถูกใจเรา คนซื้อจะถูกใจด้วย เพราะลุงสร้างมันด้วยจิตใจ" จึงทำให้มีครูบาอาจารย์ และผู้สนใจดนตรีไทยมาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอและเป็นปัจจัยให้นายจำปีมีเครือข่ายของการเรียนรู้ซึ่งเกิดจากการพบปะหรือปะทะสังสรรกันเป็นประจำ

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

นางสาคร และนายน้ำว้า ออกจะโดดเด่นในเรื่องของการส่งต่อความรู้ด้วยวิธีนี้ โดยเฉพาะนายน้ำว้าซึ่งเป็นอาจารย์พิเศษประจำอยู่ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ เพราะสามารถสืบทอดภูมิปัญญาของท่านไปสู่อนุชนรุ่นหลังได้เป็นจำนวนมาก ส่วนนายจำปีนั้น ถึงแม้จะไม่มีโอกาสได้ไปสอนตามสถานศึกษาเนื่องจากลักษณะงานไม่เอื้ออำนวย ประกอบกับหาคนสนใจและพร้อมจะอดทนต่อการเรียนวิชาชีพนี้เพื่อเป็นช่างทำเครื่องดนตรีไทยได้ยากมาก ซึ่งนายจำปีพร้อมจะสอนให้หากมีผู้สนใจ

1.5 การเรียนรู้แบบครูลักจำ

เป็นวิธีธรรมชาติและธรรมดาของมนุษย์ทุกคน มิใช่การลักขโมยภูมิปัญญาหากแต่เป็นการแสวงหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ

สำหรับการนำเสนอกระบวนการเรียนรู้แบบนี้ ผู้วิจัยว่าไม่ใช่ลักษณะที่โดดเด่นของผู้ทรงภูมิปัญญาคนใดคนหนึ่ง เพราะเป็นลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ดังกล่าวมาแล้ว จึง

เสนอในภาพรวมว่า ผู้ทรงภูมิปัญญาในจังหวัดลพบุรี 3 สาขา ในการวิจัยครั้งนี้ มีการเรียนรู้แบบครูที่ลักจำทุกคนอาจมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่โอกาส เช่น นายน้ำว้า สังเกตการต่อเพลงของท่านหลวงประดิษฐ์ไพเราะแก่ ครูสกล เพ็งกาส นางแหวดสังเกตลวดลายผ้าทอจากที่อื่นและนำมาฝึกฝนทอผ้าตามลวดลายที่เห็นมา เป็นต้น

กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ลักษณะการส่งต่อความรู้ด้วยวิธีครูที่พักลักจำนั้นส่วนใหญ่เป็นการที่ผู้ทรงภูมิปัญญาจะสอนให้ลูกศิษย์ หรือผู้มาขอคำแนะนำให้รู้จักการสังเกต ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้แบบครูพักลักจำที่มีประสิทธิภาพได้

ตอนที่ 2 : แนวคิดในการจัดการศึกษาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากการศึกษาประวัติและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดลพบุรีของผู้วิจัยในสาขาต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ในการสะสมความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถและความจัดเจนในด้านต่างๆ จนกระทั่งกลายมาเป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน และมีความลุ่มลึก เด่นชัดแตกต่างกันไปในแต่ละสาขาซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านดังกล่าวนั้น ผู้ทรงภูมิปัญญาแต่ละคนได้ใช้เวลาอันยาวนานในการเรียนรู้ สะสมประสบการณ์ต่างๆ ด้วยความขยันหมั่นเพียร มานะอดทน ทดลอง และปรับปรุงแก้ไขจนแน่ใจว่าถูกต้องดีแล้ว สมควรได้รับการอนุรักษ์ ส่งเสริมและนำมาใช้ในการจัดการศึกษาซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2544 หมวด 4 เรื่อง แนวการจัดการศึกษาตามมาตรา 22, 23, 24, 27 และ 29 ที่ได้กล่าวดังแนวทางการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ระบบการจัดการศึกษาที่เปิดกว้างให้สามารถจัดการศึกษาได้ทั้งในระบบ นอกระบบการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่เน้นในเรื่องของความรู้ คุณธรรมและกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งการจัดบรรยากาศแห่งการเรียนให้เหมาะสม ในด้านของการจัดหลักสูตรจะต้องกำหนดเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับสภาพปัญญาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตั้งแต่การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นต้นไป การจะบริหารจัดการดังกล่าวเพื่อให้บรรลุตามประสงค์ที่กำหนดไว้นั้น การจัดการศึกษาจะต้องเกิดจากความร่วมมือขององค์กรต่างๆ เช่น ครอบครัว องค์กรท้องถิ่น เอกชน สถาบันศาสนา สถาบันประกอบการต่างๆ เป็นต้น และเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางดังกล่าว เราสามารถนำแนวคิดในการจัดการศึกษาจากภูมิปัญญาชาวบ้านมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาดังนี้

1. การจัดตั้งธนาคารสมอง (Brain Bank) ของภูมิปัญญาไทยในเขตพื้นที่ต่าง ๆ โดยมีแนวทางคือ

1.1 ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติและผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นในสาขาต่างๆ ทั้งในรูปทรง เอกสาร วีดิทัศน์ หรือธนาคารเสียง

1.2 จัดให้มีเวทีเพื่อให้ผู้ทรงภูมิปัญญาได้มีการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือจัดให้มีการจัดตั้งเป็นชมรม มีผู้ประสานดำเนินการ

1.3 จัดให้มีการเผยแพร่ผลงาน การยกย่องเชิดชูเกียรติการเทียบโอนความรู้ รวมทั้งการคิดจัดระบบการจ่ายค่าตอบแทน

1.4 การกำหนดเป็นนโยบายที่ชัดเจนที่จะต้องให้หน่วยงานในท้องถิ่น เช่น สภาวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบล สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะ สถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่น เป็นแกนนำที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ให้ชัดเจน เป็นรูปธรรม จัดตั้งงบประมาณสำหรับศึกษาการค้นคว้า วิจัย รวมทั้งเป็นแกนหลักในการประสานดำเนินการเกี่ยวกับผู้ทรงภูมิปัญญาชาวบ้าน

2. การส่งเสริมการวิจัยภูมิปัญญาไทย ในการจัดการศึกษา

เพื่อวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย ให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาสากล เช่นในเรื่องเทคนิคกระบวนการ ประยุกต์และพัฒนาให้มีคุณภาพมากขึ้น เช่น ในงานหัตถกรรม การทอผ้า ในเรื่องของการออกแบบ ลวดลาย การออกแบบผลิตภัณฑ์ การนำวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการเรียนการสอน การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ทรงภูมิปัญญา

3. การจัดหลักสูตร ควรจัดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนได้รู้เกี่ยวกับ สภาพปัญหา การแก้ปัญหาในท้องถิ่นของตนเอง ประวัติของท้องถิ่น บุคคลสำคัญเพื่อให้แสดงความรักผูกพันในท้องถิ่นของตนเอง ในการจัดหลักสูตรจึงต้องเกิดจากความร่วมมือของหลายฝ่าย เช่น ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือผู้นำในท้องถิ่น องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นควรจะได้ผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้าวิจัย เพื่อจะได้นำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างเหมาะสมมีคุณภาพ

4. การจัดการเรียนการสอน จะต้องเกิดจากความร่วมมือขององค์กรในท้องถิ่น สถาบันครอบครัว แหล่งประกอบการต่างๆ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้โดยตรง ฝึกปฏิบัติจริง ดังนั้น แหล่งชุมชนจะ เป็นห้องปฏิบัติการ การเรียนรู้ที่นักเรียนจะได้เรียนรู้ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติควบคู่กันไปแทนที่จะเรียนเฉพาะในชั้นเรียนเท่านั้น การวางแผนการจัดการเรียนการสอนจะต้องเกิดจากความร่วมมือของ ครูผู้สอน นักเรียน วิทยากรท้องถิ่น ประชากรชาวบ้าน รวมทั้งแหล่งการฝึกประสบการณ์ต่างๆ ในการจัดการบางครั้งจะศึกษานำนักเรียนไปเรียนรู้จากแหล่งประสบการณ์โดยตรง เช่น ด้านการเกษตร ด้านศิลปกรรม หรือ บางครั้งอาจเชิญผู้ทรงภูมิปัญญามาสอนในโรงเรียนก็ได้ สิ่งเหล่านี้จะต้องเกิดจากการวางแผนที่ดี นอกจากนั้นครูผู้สอนอาจจะ

ต้องลงไปศึกษาเรียนรู้โดยตรงเพื่อรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งบางสาขามีผู้สนใจน้อยแต่ควรรักษาไว้ เช่น หุ่นกระบอก การสร้างเครื่องดนตรี เป็นต้น

5. การจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยนั้นจะต้องอยู่ภายใต้มาตรฐานเดียวกัน ต้องยืดหยุ่น และมีการเทียบโอนความรู้ มีหน่วยงานกลางที่จะดำเนินการและประสานงานในเรื่องนี้ มีแหล่งศึกษาค้นคว้าอำนวยความสะดวกในเรื่องของการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าได้ตลอด นอกจากนั้นจะต้องให้การฝึกอบรมแก่ผู้ปกครอง ผู้นำท้องถิ่นเพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับระบบการจัดการศึกษา

6. การนำรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นรูปแบบในการเรียนการสอน เช่น การสาธิต การลองผิดลองถูกๆ การใช้พิธีกรรมทางศาสนา การบอกกล่าวด้วยวาจา การฝึกปฏิบัติจริง ปฏิบัติบ่อยๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญ สิ่งเหล่านี้จะต้องปรับปรุงประยุกต์ใช้ในการเหมาะสม รวมทั้งการใช้หลักธรรมทางศาสนามาประยุกต์ใช้เป็นสิ่งที่ดี เช่น การสอนให้เคารพ ครู-อาจารย์ การให้เกียรติ การเรียนรู้ร่วมกัน การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ความกตัญญู ความวิริยะ อุตสาหะ อดทน ฯลฯ ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้จะต้องปลูกฝังให้กับนักเรียนเพราะจะเป็นการหล่อหลอมจิตใจ ให้สังคมเกิดสันติสุข เกิดความรักในชุมชนท้องถิ่นของตนและเรียนรู้อย่างมีความสุข

บทที่ 5
บทสรุป

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญา ในจังหวัดลพบุรี และวิเคราะห์ถึงกระบวนการเรียนรู้ทั้งในส่วนที่ได้รับการสั่งสมภูมิปัญญามาและส่วนที่ส่งต่อไปยังผู้อื่น รวมทั้งแนวคิดในการจัดการศึกษาโดยนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปสู่ระบบการศึกษาไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ผู้ทรงภูมิปัญญาในการวิจัยได้แก่ ชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาในจังหวัดลพบุรี ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการคัดสรรด้วยการพิจารณาจากเกณฑ์ในการจัดผู้ทรงภูมิปัญญาตามสาขาภูมิปัญญาชาวบ้านของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 24-26) และเกณฑ์ของการเป็นผู้ทรงภูมิปัญญา ตามการกำหนดจากสถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย (2542 : 3-6) โดยจำแนกตามสาขาภูมิปัญญาชาวบ้าน 3 สาขา จำนวน 7 คน ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม มี 3 ท่าน ได้แก่
   - 1.1 นายเชื้อ เต๊ะขันหมาก อายุ 73 ปี อาชีพ ทำไร่นาสวนผสม
   - 1.2 นายเงิน สุหิรัญ อายุ 69 ปี อาชีพทำสวนไม้ผล
   - 1.3 พท.ยงยุทธ ขจรวิทย์ อายุ 67 ปี อาชีพเพาะเห็ด
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม มี 1 ท่าน ได้แก่
   - 2.1 นางแหวด ปัญญาสงค์ อายุ 72 ปี อาชีพช่างทอผ้า
3. สาขาศิลปกรรม มี 3 ท่าน ได้แก่
   - 3.1 นางสาคร อุดมเดชะ อายุ 81 ปี อาชีพนักเชิดหุ่นกระบอก
   - 3.2 นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง อายุ 69 ปี อาชีพนักดนตรีไทย
   - 3.3 นายจำปี แสงพลบ อายุ 72 ปี อาชีพช่างสร้างเครื่องดนตรีไทย

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ซึ่งรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ผู้ทรงภูมิปัญญา การสัมภาษณ์ผู้ที่ใกล้ชิดเช่น บุตร หลาน ศิษย์ หรือผู้คุ้นเคยกับผู้ทรงภูมิปัญญา การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การไปดูการแสดง การไปดูงานอาชีพของผู้ทรงภูมิปัญญา เป็นต้น การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงาน รวมทั้งเกียรติยศ ที่ผู้ทรงภูมิปัญญาได้รับจากองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ผู้วิจัยทำการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลและด้านวิธีการรวบรวมข้อมูลเพื่อความถูกต้องของข้อมูลในการวิจัย ต่อจากนั้นจึงใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาแบบสร้างข้อสรุป โดยการจำแนกชนิดของข้อมูลตามความเหมาะสม

ใช้ความรู้และประสบการณ์ของผู้วิจัยช่วยโดยจำแนกข้อมูลชนิดง่ายๆ ก่อน แล้วพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูล อธิบายถึงความสัมพันธ์และสาเหตุของปรากฏการณ์โดยยึดกรอบของการวิจัยเป็นหลัก

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

1. ลักษณะของผู้ทรงภูมิปัญญาและภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมมามีดังนี้

1.1 เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากินหรือการเกษตร หัตถกรรม และศิลปการแสดง ซึ่งเกิดจากการสั่งสมมาจากครอบครัวหรือบรรพบุรุษ กล่าวคือ ผู้ทรงภูมิปัญญาเกือบทุกคนมีพื้นเพและได้รับการอบรมสั่งสอนหรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญานั้นมาตลอด จึงทำให้เกิดการสั่งสมมากขึ้นจนเป็นภูมิปัญญาของบุคคลนั้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสี (อ้างถึงในเสรี พงศ์พิศ 2536 :21-23) ที่กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นภูมิปัญญาที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตโดยมีลักษณะสำคัญคือ มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง

1.2 เป็นภูมิปัญญาที่มีการผสมผสานกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ หรือภูมิปัญญาสากลทำให้ภูมิปัญญาได้รับการพัฒนาและมีความเหมาะสมกับยุคสมัยและเป็นประโยชน์กว้างขวางมากขึ้น เช่น งานทางด้านการเกษตรที่มีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้าไปใช้ทำให้ได้ผลผลิตที่ดีทั้งปริมาณและคุณภาพดังที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539 : 11-12) กล่าวถึงภูมิปัญญาไว้ว่า เป็นผลของการได้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสันทน์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมา สร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและปรับทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น

1.3 ภูมิปัญญาบางอย่างมีลักษณะจำเพาะตัวนั่นคือ อาจจะเรียนรู้ได้ยาก เช่น การสร้างเครื่องดนตรี เพราะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น พรสวรรค์ ถิ่นที่อยู่ การมีผู้ให้ความรู้และโอกาสในการประกอบอาชีพ เป็นต้น นอกจากนี้ภูมิปัญญาบางอย่างยังมีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย เช่น การทำพิธีไหว้ครูทางดนตรีไทย พิธีบูชาเครพครู (ฤาษี) ของหุ่นกระบอก การจับมือเพื่อต่อเพลงไทยเดิม เป็นต้น นับเป็นลักษณะของภูมิปัญญาที่สะท้อนออกมาตามแนวคิดของ เสรี พงศ์พิศ (สกศ. 2542 : 11)

2. กระบวนการเรียนรู้และการส่งต่อภูมิปัญญาของผู้ทรงภูมิปัญญา มีดังนี้

2.1 ผู้ทรงภูมิปัญญาส่วนใหญ่ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาจาก 4 ลักษณะนี้ คือ การสอน

ด้วยวาจาและสาธิตวิธีการ การลงมือปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนติดกันเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม ครูพักลักจำ ซึ่งใน 3 ลักษณะแรกจะปรากฏข้อมูลชัดเจนในประวัติชีวิตส่วนตัวและผลงานของ ผู้ทรงภูมิปัญญา ส่วนการเรียนรู้แบบครูพักลักจำนั้นเป็นลักษณะธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวบุคคลและไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันให้ชัดเจนได้ ดังเช่นที่ เอกวิทย์ ณ. ถลาง (2540 : 45) กล่าวว่า ครูพักลักจำเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติธรรมดาของคนและในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากก็น้อย โดยอาศัยการแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เฝ้าสังเกตอยู่เงียบๆ และถ้าขอมรับกันว่าวิธีการเรียนที่ดูเหมือนไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์และเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่งได้

ส่วนวิธีการเรียนรู้จากศาสนาและพิธีกรรมนั้นในการวิจัยเรื่องนี้จะพบว่ามีในผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรมทุกคน เนื่องจากการเรียนรู้ ดังกล่าวมีอิทธิพลต่อด้านจิตใจ และถือว่ามีความจำเป็นต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาดังที่ เอกวิทย์ ณ. ถลาง (2540 : 47) ที่ให้ความสำคัญของการเรียนรู้ โดยพิธีกรรมว่ามีความสำคัญเชิงจิตวิทยา และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นข้าไว้ในตัว เช่นเดียวกับการเรียนรู้จากศาสนาโดยเฉพาะในด้านหลักธรรมคำสอน ศีลและวัตรปฏิบัติ เพราะมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต

2.2 กระบวนการถ่ายทอดหรือส่งต่อความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา จากงานวิจัยพบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาเกือบทุกคน ได้ส่งต่อภูมิปัญญาของตนเองสู่คนรุ่นหลัง ด้วยวิธีการเรียนรู้ที่ตนเองได้รับมา เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นวิธีการที่เคยให้ผลดีต่อตนเองและก็น่าจะเป็นผลดีต่อผู้อื่นด้วย ซึ่งมีข้อมูลเชิงประจักษ์ของผู้ทรงภูมิปัญญาหลายท่านที่บุตรหลานสามารถสืบสานอาชีพของตนเองได้และบางท่านได้รับเชิญให้ไปสอนหรือเป็นวิทยากรเผยแพร่ภูมิปัญญาของตน ดังที่สีลากรณ์ นาครทรรพ (2538 : 28) ที่กล่าวว่าการเรียนรู้มิใช่เกิดขึ้นโดดๆ แต่เป็นการเรียนรู้ที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกัน เป็นลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกัน

3. แนวคิดในการจัดการศึกษาโดยนำภูมิปัญญาโดยเข้าสู่ระบบการศึกษาไทย

ในการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 นั้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือระหว่าง สถานศึกษากับองค์กรและสถาบันต่างๆ ในชุมชนในการวางแผนทั้งในด้านการจัดแหล่งการเรียนรู้รวมทั้งการใช้ทรัพยากรบุคคลอันได้แก่ภูมิปัญญาในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด การจัดหลักสูตรที่ลงลึกถึงการให้นักเรียนได้เข้าใจสภาพปัญหา คิดค้นกระบวนการแก้ปัญหาและ

เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นประวัติความเป็นมาวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นของตนจะช่วยให้เขาเหล่านั้นเกิดความรักหวงแหนและภาคภูมิใจไม่ละทิ้งท้องถิ่นของตน การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ากับภูมิปัญญาของสากลก็เป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพของชีวิตให้ดีขึ้นและส่งผลกระทบถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่เป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติให้มั่นคงต่อไป ซึ่งสอดรับกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2524 (2542 : 5, 12, 15-16) ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย การจัดมวลประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยอาศัยความร่วมมือจากบุคคลครอบครัว ชุมชน องค์กร และหน่วยงานต่างๆ ในอันที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนและรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการต่อไป

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดมวลประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปสู่ระบบการศึกษาในลักษณะเป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนมีความรักและเห็นคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นพร้อมที่จะธำรงรักษาและสืบสานไว้เป็นสมบัติชุมชนตลอดไป

2. สถาบันการศึกษาหรือที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในท้องถิ่นควรมีการสำรวจข้อมูลด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน และจัดเก็บไว้ในรูปแบบต่างๆ เช่น ธนาคารเสียง วีดิทัศน์ เอกสาร ซีดีรอม หรือการส่งเข้าสู่ระบบอินเตอร์เนต เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าในเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้าน

3. ควรมีการสนับสนุนให้ประชาชนท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นมีโอกาสแสดงศักยภาพต่อสาธารณชนและส่งต่อภูมิปัญญาแก่คนรุ่นหลังด้วยวิธีการต่างๆ เช่น จัดเวทีปราชญ์ท้องถิ่น จัดทำธนาคารหรือคลังสมองผู้ทรงภูมิปัญญา เป็นที่ปรึกษาหรือมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

4. การศึกษาครั้งมีข้อมูลที่ปรากฏว่าภูมิปัญญาบางอย่างถ้าขาดการสืบทอดอย่างจริงจังแล้วจะสูญหายแน่นอน เพราะเป็นภูมิปัญญาที่มีลักษณะเฉพาะตัวมากต้องมีการศึกษาแบบฝังตัวอยู่กับผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นเวลาพอสมควรมิฉะนั้น อาจจะไม่สามารถสืบสานได้อย่างสมบูรณ์

5. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในลักษณะเจาะลึกเป็นรายบุคคลไป ทั้งการดำเนินชีวิตและรายละเอียดของภูมิปัญญา เพื่อแสดงถึงภูมิปัญญาที่มีค่าให้เป็นรูปธรรมที่คนรุ่นหลังสามารถพอจะทำตามได้บ้าง ทั้งนี้จะทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวสามารถยืนหยัดอยู่ได้ในอนาคต

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน.** รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2542.

กรมศิลปากร. **อดีตภูมิปัญญาไทย.** [สุพรรณบุรี] : สุพรรณการพิมพ์, [ม.ป.ป.].

ชัยอนันต์ สมุทวาณิช. "การจัดการศึกษาแบบภาคีเพื่อการเรียนรู้อย่างมีองค์รวม." **ในปฏิรูปการศึกษา : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา.** กรุงเทพฯ . สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการ, 2539.

ประเวศ วะสี. "คลื่นวิกฤตลูกที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์." **สยามโพสต์.** (21 สิงหาคม 2535).

สถาบันราชภัฏเทพสตรี. **รายงานผลการดำเนินงานโครงการสำรวจผลิตภัณฑ์แปรรูปผลผลิตการเกษตรและหัตถกรรมพื้นบ้านจังหวัดลพบุรี พ.ศ. 2542.** [ม.ป.ท.], 2542.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี. **ภูมิปัญญาชาวบ้านลพบุรี.** ลพบุรี : กรุงไทยการพิมพ์, [ม.ป.ป.].

สีลาภรณ์ บัวสาย. **การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.** [ม.ป.ท.], 2538.

สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.** (เล่ม 1) กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2536.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ข้อมูลเบื้องต้นครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ 1 ประจำปี 2542.** กรุงเทพฯ : สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย, 2542.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา.** กรุงเทพฯ :บริษัทพิมพ์ดีด จำกัด, 2541.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ.** กรุงเทพฯ : สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย, 2542.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542.** กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิคจำกัด, 2542.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2538.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่สี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2540.

อำนวย จั่นเงิน, บรรณาธิการ. **กรณีตัวอย่างประชาคมตำบลหัวสำโรง.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์-พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542.

Scott, C. James. **Weapon of the Weak Everyday Foems of Peasant Resistanee.** Yale University, 1986.

ประวัติผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ มากบุญ เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2489 ที่ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เป็นบุตรของนายดวงและนางปราณี มากบุญ มีประวัติการศึกษาและการทำงานดังนี้

การศึกษา

พ.ศ. 2507 จบการศึกษาชั้น ปกศ. จากโรงเรียนฝึกหัดครูนครสวรรค์ จ.นครสวรรค์

พ.ศ. 2509 จบการศึกษาชั้น ปกศ. สูงจากวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม จ.พิษณุโลก

พ.ศ. 2512 จบการศึกษาระดับปริญญาตรีทางการศึกษา (กศ.บ.) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก จ.พิษณุโลก

พ.ศ. 2521 จบการศึกษาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (ศศ.ม. การสอนวิทยาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร

การทำงาน

พ.ศ. 2512 รับราชการครั้งแรกที่วิทยาลัยครูนครสวรรค์ ตำแหน่งอาจารย์ตรี

พ.ศ. 2536 ย้ายมารับราชการที่สถาบันราชภัฏเทพสตรี ตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8

พ.ศ. 2538 ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี

พ.ศ. 2542 จนถึงปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งอธิการบดีสถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี